

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

KADIN DİNDARLIĞININ AYIRICI VASIFLARI
(Bursa Örneği)

(YÜKSEK LİSANS)

Merve ORHAN DEVRİM

BURSA - 2016

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

KADIN DİNDARLIĞININ AYIRICI VASIFLARI
(Bursa Örneği)

(YÜKSEK LİSANS)

Merve ORHAN DEVRİM

Danışman
Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

BURSA - 2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bakanlar Kurulunun Oluşumu: Birleşik Krallık, Fransa, Türkiye ve Almanya Örnekleri” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

17.10.2016
M.Şahan

Adı Soyadı: Merve ORHAN DEVRİM

Öğrenci No: 700921008

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı:

Statüsü: Y. Lisans

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda 700921008 numaralı Merve ORHAN DEVRİM'in hazırladığı "Kadın Dindarlığının Ayrırcı Vasıfları: Bursa Örneği" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 23/09./2016 günü 14:00.. - 16:00...saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ....başarılı..... (başarılı/başarısız) olduğuna .....oybirliği..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim HÜRESE
Uludağ Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. M. Naci KULA
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati HÖKEZELİ
Uludağ Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

23./09./2016

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Merve ORHAN DEVRİM
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Psikolojisi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : xi+87
Mezuniyet Tarihi : .../.../2016
Tez Danışmanı : Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

KADIN DİNDARLIĞININ AYIRICI VASIFLARI: Bursa Örneği

Bu araştırmada kadın dindarlığının ayırıcı özelliklerinin neler olduğu incelenmiştir. Kadınların din ile ilişkileri, dindarlıklarında hangi duyguları daha yoğun yaşadıkları araştırma konumuzun esasını oluşturmaktadır.

Kadın ve erkeklerin cinsiyet farklılıkları onların dindarlıklarına da yansımaktadır. Bu farklılıkları tespit etmek için Bursa ilinde yaşayan 50 kadın ve erkek ile mülakat yapılmıştır. Kadınların duygusal, hassas, merhametli ve utangaç bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Erkeklerin de kadınlara göre daha akıl ve mantıkla hareket ettikleri, daha dik başlı ve baskın oldukları, bağımsızlığına düşkün ve asabi oldukları görülmüştür. Araştırma sonucunda kadın dindarlığına sevgi, merhamet, acıma duygusu hakim olurken; erkeklerde daha sorgulayıcı bir dindarlığın olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dindarlık, Cinsiyet, Kişilik, Kadın Dindarlığı, Erkek Dindarlığı

ABSTRACT

Name and Surname : Merve ORHAN DEVRİM
University : Uludag University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : Psychology of Religion
Degree Awarded : Master of Arts
Page Number : xi+87
Degree Date : .../.../2016
Supervisor : Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

DISTINCTIVE FEATURES OF WOMEN'S RELIGIOSITY: Bursa Case

In this study, distinctive features of women's religiosity are examined. Main topics of this study are women's relationship with religion and most intensive emotions that women feel in their religious life.

Gender differences affect religiosity. In this research, interviews were conducted with 50 subjects (men-women) to identify effect of gender on religiosity. As a result, it is seen that women are emotional, sensitive, compassionate and shy. On the contrary, men are more rational, hard-headed, dominant, independent and short-tempered than women. Research results indicate that while love, compassionate and pity are most seen emotions in women's religiosity; men have more rationalist approach to religion.

Keywords: Religiosity, Gender, Personality, Women's Religiosity, Men's Religiosity

ÖNSÖZ

Dindarlık, kendini bir dine ait hissederek o dinin gereklerini kararlı bir şekilde yerine getirmedeki hassasiyet olarak tanımlanabilir. Dindarlık kadın ve erkeklerde farklı şekillerde yaşanmaktadır. Çünkü kadın ve erkeklerin kişilik özellikleri birbirinden farklıdır. Araştırmamızda temel aldığımız konu kadın ve erkek dindarlığının ayırıcı vasıflarıdır. Bu nedenle kadın ve erkeğin cinsiyet özellikleri ve dindarlıkları arasındaki farklar ele alınmıştır. Hangi özelliklerin dini hayatlarında belirgin olarak hissedildiği gözlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada kadın ve erkeğin biyo-psiko-sosyal yapılarının onların dini yaşantılarına etkisi önemli bir yere sahip olmuştur.

Araştırmamız giriş, dört bölüm ve değerlendirme-sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve öneminden bahsedilmiştir. Konumuzla ilgili kavramsal çerçevenin ortaya konulduğu birinci bölümden hemen sonra kadın ve erkeğin cinsiyet farklılıklarından bahsedilen 'kadın ve erkek psikolojisi' başlıklı, teorik açıklamaların ve bulguların yer aldığı ikinci bölüm bulunmaktadır. Üçüncü bölüm 'kadın ve erkek dindarlığı' başlığı ile incelenmiştir. Araştırmamızın asıl önemli kısmını dördüncü bölüm oluşturmuştur. Bu bölüm araştırmanın uygulamalı olarak gösterildiği kısımdır. Dördüncü bölümün başında araştırmanın sorunları, hipotezleri ve tarihçesine yer verilmiştir. Ardından yapılan mülakat çalışması ve katılımcıların özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Bölümün sonunda da elde edilen bulgular kuramsal çerçeveye bağlı kalınarak yorumlanıp değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler esnasında daha önce yapılan araştırma sonuçlarına yer verilmiş ve en son sonuç kısmı oluşturulmuştur.

Araştırmamızın gerçekleşmesi sürecinde rehberliğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. İbrahim GÜRSES'e teşekkürü bir borç bilirim. Eleştirileri ile bizleri daha iyiyi aramaya yönlendiren tez jürimizin kıymetli üyeleri Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ ve Yrd. Doç. Dr. M. Naci KULA'ya çok teşekkür ederim. Tezimize bilgisi ve yardımlarıyla büyük katkı sağlayan can dostum Arş. Gör. Büşra KILIÇ

AHMADİ'ye ve ortaya çıkan metni okuyup düzeltmeleri yapmakta yardımcı olan manevi kardeşim Arş. Gör. Ömer DİNÇ'e minnettar olduğumu ifade etmek isterim. Tezimiz esnasında bize fikir verip yardımlarını aldığımız Arş. Gör. Esra İRK'e teşekkür ederim. Desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve her zaman maddi manevi yanımda olan kıymetli eşim ve aileme en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca araştırmamıza katılan ve mülakata samimi cevaplar vererek olumlu katkı sağlayan herkese teşekkür ederim.

Merve ORHAN DEVRİM
Bursa-2016

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

1. DİNDARLIK.....	4
2. DİNİ TECRÜBE	13
3. DUYGU.....	17
3.1. OLUMLU DUYGULAR.....	20
3.1.1. Sevgi, Utanma (Haya) ve Şefkat (Merhamet).....	20
3.2. OLUMSUZ DUYGULAR.....	23
3.2.1. Korku, Öfke ve Kıskançlık	23
4. KİŞİLİK.....	26
5. CİNSİYET.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN VE ERKEK PSİKOLOJİSİ

1. KADINLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ.....	37
2. ERKEKLERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ.....	38
3. KADINLARIN VE ERKEKLERİN BİRBİRİNDEN FARKLI PSİKOLOJİK HALLERİ VE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN VE ERKEK DİNDARLIĞI

1. KADIN DİNDARLIĞI.....	45
2. ERKEK DİNDARLIĞI	47
3. KADINLARIN VE ERKEKLERİN DİNDARLIKLARI ARASINDAKİ FARKLAR	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER VE BULGULAR

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ.....	52
2. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	52
3. ARAŞTIRMANIN TARİHÇESİ.....	53
4. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM	54
4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	54
4.2. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI	56
4.3. EVREN VE ÖRNEKLEM	56
5. BULGULAR	57
5.1. ÖRNEKLEM GRUBU VE ÖZELLİKLERİ.....	57
5.2. BULGULAR.....	59
5.2.1. Kadın-Erkek Dindarlığı ve Kişilik Özellikleri ile ilgili Bulgular	59
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	72
KAYNAKLAR	78
EKLER.....	86

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Mülakata Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımları.....	57
Tablo 2: Mülakata Katılanların Yaş Grup Dağılımları	58
Tablo 3: Mülakata Katılanların Meslek Gruplarına Göre Dağılımı.....	58
Tablo 4: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Namazla ilgili Hisleri (Duyguları)	60
Tablo 5: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Oruçla ilgili Hisleri (Duyguları) .	60
Tablo 6: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin İbadetlerini Yapmadıklarındaki Hisleri (Duyguları).....	61
Tablo 7: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Dua Etme Sebepleri	62
Tablo 8: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin İbadetlerini Ne Kadar Yaptıkları.	62
Tablo 9: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Dini Metinleri Okuma Sıklığı	63
Tablo 10: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Farz ve Nafile İbadet Yaparken Hissettikleri.....	63
Tablo 11: Mülakata Katılan Kadınlarda ve Erkeklerde Allah Tasavvurunun İlk Çağrıştırdığı Duygular	64
Tablo 12: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Toplum İçinde Söz Hakkı Verildiğindeki Duyguları.....	65
Tablo 13: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Kendilerine Kötülük Yapan Birini Bağışlama Durumları.....	65
Tablo 14: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Çaresiz Birini ya da Bir şeyi Gördüklerinde Hissettikleri Duygular	65
Tablo 15: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Mutsuz Oldukları Bir Anda Mutlu Olan Birini Gördüklerinde Hissettikleri Duygular	66
Tablo 16: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Arzuladıkları Şeylere Başkalarının Kolaylıkla Ulaştıklarını Gördüklerinde Hissettikleri Duygular	66
Tablo 17: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Yakınlarının Vefatı Sebebiyle Hissettikleri Duygular.....	67

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
Akt.	: Aktaran
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.Ü.İ.F.D.	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ç.Ü.İ.F.D.	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Der.	: Derleyen
Ed. veya yay. haz.	: Editör/yayına hazırlayan
E.A.Ü.İ.F.D.	: Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İSAV	: İslami İlimler Araştırma Vakfı
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
M.Ü.İ.F.V.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
O.M.Ü.İ.F.D.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S.Ü.İ.F.D.	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: Sayfa/sayfalar
ss.	: Sayfa sayısı
S.	: Sayı
S.D.Ü.İ.F.D.	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Vb.	: Ve benzeri/benzerleri
Vd., ark. veya et. al.	: Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
Vs.	: Ve saire
Yay.	: Yayınevi/yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Din, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup, hayatın tamamını kuşatan bir yapıya sahiptir. Çok boyutlu bir olgu olan dinin insan psikolojisi üzerindeki etkisi özellikle son yılların önemli araştırma ve tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dinin birey hayatına yansımaları olarak tanımlayabileceğimiz dindarlık, inanan ile inanılan arasındaki ilişkiler yanında inanan kişinin duygu, düşünce ve davranışlarını da etkileyip şekillendirmektedir. Bu etki sosyal ilişkilerde, yaşam biçimlerinde ve kişilik üzerinde çeşitli değişikliklere yol açmaktadır¹.

Dini yaşayış (dindarlık) ile bireyin kişilik özellikleri arasında sıkı bir bağ olduğunu ortaya koyan araştırmalar, psikoloji ve din psikolojisi literatüründe oldukça fazladır². Nitekim Allport dinin birey üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu ve bireyin kişiliğini tamamlamasında önemli katkılar sağladığını söylemektedir³. Pek çok araştırma sonucuna göre daha sağlam bir dini inanca sahip bireylerin kişilik yapıları, daha zayıf dini inanca sahip kişilerin kişilik yapılarından belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. Her ne kadar tam tersi sonuçlara rastlansa da çoğu araştırmada dini inancı daha sağlam olan bireylerin kişilik yapılarının daha güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁴.

Din anlayışı ve dindarlık tezahürleri, çeşitli sosyal olaylardan ve yaşam biçimlerinden etkilenerek değişik şekiller ve boyutlar kazanmaktadır. Dindarlık yansımalarının değişikliğine sebep olan bir faktör de kişilik özellikleriyle bağlantılı olan cinsiyet farklılıklarıdır. Kadın ve erkek kavramları sadece biyolojik bir ayırmadan ibaret değildir. Bu ayırım sosyo-kültürel boyutlar taşımaktadır. Toplum içerisinde cinsiyetlere

---

¹ Ahmet Onay, *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 17.

² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 188; Veysel Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, Dem Yayınları, İstanbul, 2006, s. 15.

³ Gordon W. Allport, *The Individual and His Religion, A Psychological Interpretation*, New York, 1950, s. 73.

⁴ İbrahim Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, Emin Yayınları, Bursa, 2010, s. 113.

biçilen roller kadın ve erkeğin ahlaki, kültürel, zihinsel ve sosyal tüm eylemlerinde belirli bir farklılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Gerek biyolojik gerekse sosyo-kültürel nedenlerden dolayı kadınların dini yaşantıları yani dindarlıkları erkeklerinkinden farklılık göstermektedir⁵.

Yaşantısını din üzerine kurmuş ve temellendirmiş, bir toplum içerisinde yaşayan ve o toplumun kültüründen etkilenen bir bireyin kişilik özelliklerinde değişiklikler gözlenmektedir. Birey kavramını kadın ve erkek şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutacak olursak, kişilik özelliklerindeki farklılıkların daha belirgin hale geleceğini söylemek mümkün hale gelecektir. Çünkü kadınlar ve erkekler dini yaşayış ve davranış bakımından aynı olmadıkları gibi çeşitli sosyo-kültürel sebeplerden dolayı kişilik özellikleri bakımından da aynı değildir.

Kadınlar ve erkekler birbirlerinden oldukça farklıdırlar ve biz bu farklılıkların neler olduğunu, onların kişiliklerini oluşturan olumlu veya olumsuz duyguları dikkate alarak kadın dindarlığı bakış açısıyla değerlendirmek istedik. Bu sebeple de kadın dindarlığının erkek dindarlığına göre (sevgi, utanma, şefkat, korku, öfke ve kıskançlık duyguları açısından) ne gibi farklılıklara sahip olduğunu araştırmamızın ana konusu yaptık.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kadın dindarlığının ve erkek dindarlığının kişilik özelliklerinden etkilenip etkilenmediğini, hangi duyguların dini yaşayışlarına yön verdiğini veya vermediğini görmek ve bu farklılıkların neler olduğunu tespit etmek araştırmamızın temel amacıdır.

Araştırmamız dindarlık olgusundan hareketle kadın dindarlığının değişiminde rol oynayan temel faktörleri analiz edebilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Kadın ve erkeklerin kişilik özellikleri arasındaki farkların ve dindarlıklarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu bulmak da bu çalışmanın amaçlarından bir diğeridir. Çalışmamızda yer almasını istediğimiz altı duygudan hangilerinin kadınlar ve erkekler tarafından daha çok yaşandığını ve hayatlarında ne kadar yer aldığını tespit edebilmek de amaçlarımız arasında bulunmaktadır. Konuyla ilgili temel kavramları açıklarken değindiğimiz ve

---

⁵ Sakine Açıkgöz, *Toplumsal Değişim Sürecinde Kadın Dindarlığı (Adıyaman/Çelikhan Örneği)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2010, s. 1-2.

araştırmamızın kapsamına giren hususları psikolojik açıdan değerlendirmek de yine hedeflerimiz arasında bulunmaktadır.

Dindarlık ve kişilik ilişkisi pek çok araştırmanın konusu olmuştur ve hala bu konu üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Ele aldığımız konuyu da bu bağlamda değerlendirirsek, çalışmamızın literatüre katkı sağlayabilmesi açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Dindarlığı kadın dindarlığı bağlamında ele alarak, kişiliği bazı olumlu ve olumsuz duygular çerçevesinde sınırlandırarak kadın dindarlığını etkileyen bazı faktörleri gün yüzüne çıkaracak olmamız çalışmamızın önemini arttıran bir başka husustur.

Araştırmamızı önemli kılan bir diğer husus da örneklem grubumuzun büyük bir ilin ‘yetişkin ve yaşlı’ bireylerinden oluşmasıdır. Böylece araştırmamızdan elde edeğimiz sonuçlar, halkın dindarlık ve kişilik profillerinin değerlendirilip anlaşılmasında faydalı olabilecek, ana hatlarıyla da olsa bazı genellemelere imkan verecek şekilde kullanılabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

1. DİNDARLIK

İnsan yaratılış itibariyle yani fitraten ve toplumsal olarak dini eğilimlere sahip olarak doğmuştur. Çünkü insan için bedeni ihtiyaçları karşılamak nasıl yaşamın bir gereği ise manevi varlığının devamı da ruhi ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır⁶. Bu sebeple insan hayatını yakından ilgilendiren en önemli olgulardan biri olan din, ilk insandan bu yana insanın olduğu her yerde var olmuştur ve din, hayatın tam içinde yer almaktadır.

Din psikolojisi alanında öncü kabul edilen W. James'e göre din, bireyin ilahi olanla ilişkisinde hissettiği ve yaşadığı duyguları, fiilleri ve tecrübeleridir⁷. Kelimenin en temel ve geniş manasıyla din, sonsuz ve yüce ilgililerdir. Sonsuz ve yüce ilgiler, insan ruhunun yaratıcı fonksiyonlarında görülür. Din insanın manevi hayatının konusu, alanı ve derinliğidir⁸. Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere din kavramının asli unsurları; yaşanan her türlü tecrübe, duygu ve faaliyetlerde kişinin kendisini, ilahi olduğuna inandığı varlığın huzurunda olduğunu hissetmesi ve yaşanan bu duygu ve tecrübelerin kaynağının insanın derinliğinde saklı olmasıdır.

Din, insanın düşünce, duygu, irade, vicdan ve davranış gibi bütün kabiliyet ve eğilimlerine hitap eder⁹. Kişiye günlük hayatını nasıl geçireceğini, hayatın amacı ve bu gibi konularda bilgi vererek onun hayatını düzenler. İnsana bir hayat felsefesi

---

⁶ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s. 41.

⁷ William James, *The Varieties of Religious Experience*, The Fontana Library, London, 1962, s. 50; Ayrıca bkz. M. Naci Kula, *Kimlik ve Din*, Ayışığı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 48.

⁸ Hasan Kayıklık, *Dini Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2000, s. 1.

⁹ Hüseyin Peker, "Suçlularda Dini Davranışlar", *O.M.Ü.İ.F.D.*, S. IV, Samsun, 1990, s. 90.

kazandırır¹⁰. Din, insanın, temel ilkeler olarak da adlandırılan hakkaniyet, tutarlılık, dürüstlük, insan onuru, koşulsuz sevgi, sabır, yardım etme, destek olma ve yüreklendirme gibi değerlerin farkına varmasını sağlar¹¹. Bu değerler zaten insanın fitratında yaşanmaya hazır halde mevcuttur. Dinin maksadı da bu değerlerin dengeli bir şekilde pratiğe dökülmesini sağlamaktır. Yapıcı, din olgusunun sadece kutsalla ilişkiye dayanan içsel bir yaşantı olmadığını, aynı zamanda inananların bireysel ve sosyal hayatlarını anlamlandırmaya ve yönlendirmeye hizmet ettiğini söylemektedir¹². Dinin pratik hayata dökülmesi de dindarlık kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Hem yaşama ve hissetme yönüyle birey hayatını hem de tezahürleri açısından toplum hayatını yakından ilgilendiren dindarlık, çok önemli olan sosyal bir olgudur. Din, kutsal bir öğretiye inanç; dindarlık ise bahsi geçen bu kutsal öğretinin insan hayatında tezahür edip işlerlik kazanması yani davranışa yansımasıdır. Dindarlık kavramı (religiosity) izafi bir kavram olmakla beraber dindar insanların yapıp etmelerini etkileyen normlar bütünüdür. Dolayısıyla birey ve toplum hayatını doğrudan ilgilendiren bu kavramın tanımı ve boyutları çok önemlidir¹³.

Her insan doğduğunda kendisini belli bir dini gelenek ve kültürün içerisinde bulur. Dini söylemler ve dini nesnelere karşılaşır. Ailesi ve yakınlarından dini bilgiler öğrenir. Çevresinde dini ibadetlerin yapıldığına şahit olur ve zaman zaman kendisi de bu ibadete katılır. Araştırıp soruşturarak kişisel anlamda dindarlık yaşantısı ortaya çıkmaya ve yapılanmaya başlar. Bu süreç çerçevesinde denecek olursa “dindarlık, belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli bir zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanmasını ifade etmektedir¹⁴”.

Dindarlık kavramı çeşitli çalışmalarda farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Dindarlık tanımları yapılırken genellikle dinin esaslarından olan inançlar, tutumlar, davranışlar, ibadetler, ahlak, kişisel tecrübeler, duygular, hatta bilinç ve kişilik ön plana

---

¹⁰ M. Naci Kula, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (ed.) Hayati Hökelekli, Dem Yayınları, İstanbul, 2006, s. 77.

¹¹ Öznur Özdoğan, “Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi”, *Araştırma Dergisi*, S. 2, Ankara, 1997, s. 113.

¹² Asım Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, Çamlıca Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2016, s. 53.

¹³ Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *U.Ü.İ.F.D.*, C. 18, S. 2, Bursa, 2009, s. 2; Ünver Günay, Celalettin Çelik, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, Karahan Kitabevi, Adana, 2006, s. 175.

¹⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul, 2010, s. 42-43.

çıkarılmaktadır¹⁵. Bu noktada Fetzer Enstitüsü (1999)'nün de dindarlığı on iki bileşenli bir değişken olarak ele almış olduğunu söylemeliyiz. Bunlar, gündelik spiritüel yaşantılar, değerler, anlam, inançlar, özel dini uygulamalar, kurumsal dindarlık, dini destek, dini baş etme, bağışlanma, adanmışlık, inanç gelişimi ve dini tercihlerden müteşekkildir¹⁶.

Dindarlık, çeşitli inanç ve uygulama şekillerini ihtiva eden çok boyutlu bir kavramdır¹⁷. Bu nedenle dindarlık farklı dini geleneklerde, farklı kültürlerde, hatta aynı toplum içerisindeki farklı sosyal gruplarda bile büyük değişiklikler gösterebilmektedir¹⁸. Dindarlık biçimlerinin oluşmasında bireylerin içinde yaşadıkları sosyo-kültürel ortam, gelenekler ve orada bulunan dini anlayışlar büyük oranda etkili olmaktadır¹⁹. Aslında yapılan hiçbir tanım, sınıflama ve kavramlaştırma dindarlığı tam olarak açıklayabilmiş değildir²⁰. Çünkü kişilerin şahsiyet ve karakter yapılarındaki farklılıklar gibi dindarlık yapılarında farkların olması da kaçınılmazdır. Bu sebeple genel-geçer, evrensel bir dindarlık tanımından söz etmek mümkün görünmemektedir.

Dindarlık kişinin bağlı olduğu dine ait inançlar ve etkinliklerle ilgilenme düzeyi ile bireysel ve grup düzeyinde yapılaşmış biçimlerini kapsayan bir kavramdır. Dindarlık, bir kişinin ya da grubun günlük yaşantısında dinin önemini ifade eden, dine bağlanma derecesini gösteren bir kavramdır. Denebilir ki dindarlık, dini yaşama halidir ve kişinin özel hayatında veya kamusal alanda dini kural ve ritüellerin uygulanması şeklinde kendini gösterir²¹.

Dindarlıkta en önemli unsur, maneviyatın derin bir şekilde hissedilmesi ve gündelik hayatta tutum ve davranış haline dönüştürülmesidir²². Himmelfarb'a dayanarak bir tanım yapmak gerekirse dindarlık; "bir kişinin mensup olduğu dinine ait

---

¹⁵ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din-Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana, 2007, s. 21; Günay, Çelik, a.g.e., s. 175; Onay, a.g.e., s. 197.

¹⁶ Fatma Gül Cirhinlioğlu, *Din Psikolojisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 59.

¹⁷ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 36.

¹⁸ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din-Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, s. 25.

¹⁹ Catalan, Jean-François, "L'Homme et Sa Religion: Approche Psychologique", *Desclée de Brouwer*, Paris, 1994, s. 98-100, 135-137; Akt. Asım Yapıcı, "Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık", *Ç.Ü.İ.F.D.*, C. 2, S. 2, Adana, Temmuz - Aralık 2002, s. 82.

²⁰Yapıcı, a.g.m., s. 77.

²¹ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, s. 43; Vejdi Bilgin, "Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü", *U.Ü.İ.F.D.*, C. 12, S. 1, Bursa, 2003, s. 195.

²² Mehmet Görmez, "Din ve Dindarlık", *Diyanet Aylık Dergi: Dinin Hayatla İlişkisi: Dindarlık*, S. 265, Ocak 2013, s. 2.

bilgiler, inançlar ve faaliyetlerle meşgul olma düzeyi” olarak ifade edilebilir²³. Dinin temelini teşkil eden inanç, ibadet ve maneviyatla ilgili düşünce, davranış ve duygu ifadelerinin birer dindarlık göstergesi olduğu şüphesizdir²⁴. Dindarlığın gözlenebilir bileşeni dini davranışlar ve dini uygulamalardır. Bütün dinler dini inançlara dayalı davranışsal gereklilikler ve kısıtlamalar ileri sürmektedir. Bunlar da dinin kişisel (dua etme, ibadet etme, vb.) ve kamusal uygulamalarını etkilemektedir²⁵.

Din psikolojisi literatüründe dindarlık, kişilik ve davranışın etkisi altında bireysel farklılıklara işaret eden önemli bir sosyo-kültürel faktör olarak nitelendirilmiştir²⁶. Din, tabiatüstü ile ilişkiye dayalı olarak hayatın bütün yönlerini birleştirmeye çalışır. Dindar insan böyle bir ilişkiye, bütün kişilik özelliğiyle katılır. Böylelikle dini yaşayış, insanın bütün boyutlarını kuşatmış olur. Glock ve Stark da dindarlığın birçok yönden insan hayatını kuşattığını söylemiştir. Onların araştırmalarına göre dindarlık ideolojik (inanç), ritüel (törensel, ibadet ve uygulama), entelektüel (zihinsel, bilgi), yaşantısal (tecrübe, duygusal) ve sonuç (etki) boyutlarını içermektedir²⁷. Öyle ki “dindarlık, dinin nesnel boyutu ile insanın subjektif özelliklerinin bir karışımıdır. Hatta bu iki temel unsurun oluşumuna, birlikte katkıda buldukları kültür de devreye girerek dindarlığı şekillendirmektedir²⁸.”

Dindarlık, kişinin günlük hayatında dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavramdır²⁹. Dindarlık kelimesinin “dinine (din kurallarına) sıkıca bağlı olma hali” manasını ifade ettiğini görmekteyiz. Dindarlık nihai gerçek, kutsal varlık veya kutsal nesne ile bireyin ilişkisini ifade etmesi, sürdürmesi, dönüştürmesi ya da özdeşim kurmayı aramasından kaynaklanan duygular, düşünceler, davranış ve yaşantılar olarak tanımlanabileceği³⁰ gibi “Allah’ı varoluşun kaynağı ve iyiliksever bir kudret olarak kabul etmek³¹” şeklinde tanımlanabilir. Spranger, dindarlığın esasının, manevi

---

²³ Bkz. Murat Yıldız, *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2006, s. 83.

²⁴ Onay, a.g.e., s.197.

²⁵ Cırhinlioğlu, a.g.e., s. 22.

²⁶ Günay, Çelik, a.g.e., s. 276.

²⁷ C. Y. Glock, R. Stark, “On the Study of Religious Commitment”, *Religious Education*, 1962, 57 Research Supplement, s. 98-110; Akt. Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 73-74; Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, s. 42-55.

²⁸ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 2011, s. 78.

²⁹ Günay, Çelik, a.g.e., s. 177.

³⁰ Cırhinlioğlu, a.g.e., s. 59.

³¹ Antoine Vergote, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, (çev. Veysel Uysal), M.Ü.İ.F. Vakfı Yay., İstanbul, 1999, s. 88.

varlığın en yüksek değerinin durmadan, dinlenmeden ve bıkmadan aranması şeklinde izah etmektedir³². James'e göre dindarlık, büyük ve üstün bir varlığın, hareket ve fiillerimizi gözetlediği yolundaki duygudan kaynaklanmaktadır. Bu duygunun derecesi, kişinin dindarlığını gösterir. Bahsedilen bu duyguyu en güçlü hissedenler ona göre en dindar kimselerdir³³. Dindar insan, dini, dünya görüşü ve yaşam tarzı olarak referans alan kişidir³⁴. Kayıklık'a göre dindarlık, imanla bağlanılan ve teslim olunan Allah'ın vazettiği dinin insan tarafından yaşanmasıdır. Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki Allah tarafından gönderilen din, insana bir hayat anlayışı sunmakta ve insan da bu yaşam felsefesini oluşturabildiği ölçüde dindar olarak kabul edilmektedir³⁵.

Kur'an'a göre ise olgun dindarlık hem davranışı hem de tutumu ifade eden çok geniş bir kullanıma sahiptir. "Gerçek erdemlilik, yüzünüzü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir. Gerçek erdem sahibi, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, vahye ve peygamberlere inanan, servetini –kendisi için ne kadar kıymetli olsa da- akrabasına, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine, yolculara (yardım isteyenlere) ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan; namazında devamlı ve dikkatli olan ve zekatını veren kişidir ve (gerçek erdem sahipleri) söz verdiklerinde sözlerini tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir. İşte onlar sadakatlerini gösterenlerdir ve işte onlar Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlardır" (Bakara 2/177, Enfal 8/34, Ra'd 13/35) ayetleri, genelde insanlığın özelde ise dindarların bütün üstün özelliklerini ortaya koymaktadır. Dindar insanların neleri yapması gerektiği, daha doğrusu insanların neleri yaparsa dindar sayılabilecekleri, yukarıdaki Kur'an ayetleriyle açıkça görülebilmektedir.

Hisseden bir ferdin "ilahi kuvvete" yönelmesi ve bu yolda gayret göstermesi onun dindarlığının bir göstergesidir³⁶. Din, kutsal bir öğretiye inançtır; dindarlık ise bu kutsal öğretinin insan hayatında tezahür edip işlerlik kazanması yani davranışa yansımadır. "İnsan ile Yüce Varlık arasındaki içsel/manevi bağlantıyı "inanç", bu

---

³² E. Spranger, *Lebensformen, Halle (Saale)*, Verlag von Max Niemeyer, 1925, s. 238; Akt. Kerim Yavuz, "Ziya Gökalp'in Dini Tutumu ve Din Anlayışı", *E.A.Ü.İ.F.D.*, II, Ankara, 1977, s. 213.

³³ W. James, *The Principles of Psychology*, Cambridge, 1981, s. 310; Ayrıca bkz. Mehmedoğlu, a.g.e., s. 32.

³⁴ Bilgin, a.g.m., s. 195.

³⁵ Hasan Kayıklık, "Dindarlığın Sosyo-psikolojisi", *Diyanet Aylık Dergi: Dinin Hayatla İlişkisi: Dindarlık*, S. 265, Ocak 2013, s. 20.

³⁶ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, D.İ.B., Ankara, 1983, s. 34-35; Yavuz, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", *E.A.Ü.İ.F.D.*, S. 5, 1982, s. 95.

bağlantı çerçevesinde oluşan ilişkiler bütünü “din”, bunların bireysel hayatta yansımaları ise “dindarlık” olarak kavramlaştırmak mümkündür³⁷”. İslami literatürde dindarlığı ifade eden önemli kavramlardan biri takvadır. Takva kelimesi Arapça ‘vikaye’ kökünden gelmekte olup ‘korundu, kendini zararlı ve eziyet veren şeylerden sakındı’ demektir³⁸. Kur’an’da iman, tevbe, itaat, isyanı terk ve ihlas (Fetih 48/26; Hucurât 49/2; A’raf 7/96; Nahl 16/2, 52; Mü’minûn 23/52; Bakara 2/189; Hacc 22/32) gibi anlamlarda kullanılan takva, bütün ahlaki ve insani değerlerin pek çoğunu ihtiva eden bir kavramdır. Takva, Kur’an’ın özellikle üzerinde durduğu faziletli bir haldir ve insanın diğer insanlarla ve yaratıcıyla arasındaki bağları tümüyle kuşatarak bütün insani vasıfları içine almaktadır³⁹.

İslam dinine göre dindarlık kavramının merkezinde bulunan asıl unsur, Allah’a inanmak ve onu tanımaktır. Dindar insan, bütün davranışlarının temelinde dini motiflerin bulunduğu kişidir. Allah’ın varlığı ve Allah ile kurulan ilişkiler tüm dünyevi ilişkilerin merkezini teşkil ediyorsa, ancak bu noktada dindarlıktan ve dindar insandan söz edilebilir⁴⁰. Dolayısıyla dindarlık, insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dini tutum, deneyim ve davranış biçimini yani dini yaşantıyı veya dindarca hayatı, inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamaktır⁴¹.

Bilindiği üzere insanların dini yaşayışlarını genel çerçevede belirlemek ve buradan hareketle dindarlık tiplerini ortaya çıkarmaya çalışmak din psikolojisinin ilgilendiği konulardan birisidir⁴². Fakat bu, sanıldığı kadar kolay bir iş değildir⁴³. Dini açıdan aynı duyguları, düşünceleri, tasavvurları, korkuları, beklentileri, kısacası dini yaşayışı tıpatıp aynı olan iki kişiyi göstermenin psikolojik açıdan mümkün olmadığını düşünecek olursak, bir dindarlık tipolojisi ortaya koymanın ne kadar zor olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır⁴⁴. Bu hususta yapılan açıklamaların hiçbiri meseleyi

---

³⁷ Onay, a.g.e., s. 197.

³⁸ Ali Ünal, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir, 1999, s. 482.

³⁹ Ethem Ruhi Fırlı, “İslami Anlayışta İnsani Değerler”, *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları I*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 275-279.

⁴⁰ Mehmedoğlu, a.g.e., s. 36, 38.

⁴¹ Ejder Okumuş, “Dindarlığın Ölçüsü”, *Diyanet Aylık Dergi: Dinin Hayatla İlişkisi: Dindarlık*, S. 265, Ocak 2013, s. 35.

⁴² Yavuz, a.g.m., s. 100.

⁴³ Hodgson, G. S. Marshall, *Müslüman Bireylerin Dindarlığı: Tarihle ve Nesfisle Yüzleşmeler, İslamın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Tarih ve Bilinç I*, (çev. Metin Karabaşoğlu), İz Yayınları, İstanbul, 1993, s. 320.

⁴⁴ Yavuz, a.g.m., s. 100.

enine boyuna ortaya koyabilecek bir imkana sahip olmasa da her açıklama, hakikatin bir yönüne ışık tutmakta ve dikkatleri meselenin bir yönü üzerine yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla yapılan dindarlık tiplerini araştırmacılara kolaylık sağlayan teorik bir çerçeve ve konu hakkında konuşmaya imkan veren kognitif bir kategori olmaktan öteye gidememektedir. Bununla birlikte bu tür çalışmaların daha da artması yani dini hayatın kendisinden beslendiği dindarlık şekillerini çok daha farklı yapı ve formlar içerisinde ele almak hem dindarın iç dünyasına daha kolay erişebilme imkanı sunacaktır hem de belirli sosyo-kültürel ortamlarda tezahür eden dindarlık şekillerinin anlaşılmasını mümkün kılacaktır. Bu sebeplerle araştırmacılar insanların dini hayatlarında farklılıkların ve benzerliklerin olduğunu gösterebilmek için birtakım dindarlık tipleri geliştirmeye çalışmışlardır⁴⁵.

“Tipolojiler, insanların çeşitli şekillerde ortaya çıkan dini hayatlarındaki farklılıkları gösterebilmek için genellikle asli ve nitelendirici anlayışlarıyla yapılan sınıflandırmalardır⁴⁶”. Bilindiği gibi 1960’lı yıllara gelinceye kadar din konusunda yapılan çalışmalarda Tanrıya inanç, dini ibadetlere katılım ve bir dini guruba aidiyet gibi göstergeler dindarlık işareti kabul edilirken⁴⁷, daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda dindarlık çok boyutlu bir şekilde kavramlaştırılmaya başlanmıştır. Çok boyutlu sayılabilecek belli başlı dindarlık tipleri Allport’un iç güdümlü, dış güdümlü dindarlık yönelimi (orientation); Kur’an’a göre mü’min-müslüman, münafık, kafir-müşrik yönelimleri; Glock ve Stark’ın beş boyutlu dindarlığı (duygu, inanç, ibadet, bilgi ve etki); Max Weber’in halk dindarlığı ve virtüöz (üstat) dindarlığı; İslam kültüründe medrese dindarlığı, tekke dindarlığı, geleneksel-halk dindarlığı; Gazali’nin taklidi, ilim-araştırma ve tahkiki dindarlığı⁴⁸; Joseph Fichter’in gerçek dindar, şekilci dindar, kenarda dindar, gizli dindarı; Hodgson’ın ikrara dayalı dindarlığı, mistik yönelimli dindarlığı; Michael Argyle’in tutucu, protestan, sekt ve liberal dindarlık tipleri; Okumuş’un samimi ve gösterişçi dindarlığı; Cüceloğlu’nun gerçek dindar ve ...miş gibi dindarı; Arréat’ın geleneğe bağlı, alışkanlıklara dayalı, yüksek kaliteli inanç sahibi

---

⁴⁵ Yapıcı, a.g.m., s. 78-79.

⁴⁶ Mehmedoğlu, a.g.e., s. 38.

⁴⁷ Recep Yaparel, *Yirmi-Kırk Yaş Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1987, s. 37; Köktaş, a.g.e., s. 50-51.

⁴⁸ E. H. M. Gazali, *İhya Ulumi'd-Din (I-IV)*, (çev. M. Müftüoğlu), C.1, İstanbul, Tuğra Neşriyat, 1990, s. 229.

dindar ve şüpheli dindar tipleri; Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü'nün halk dindarlığı ve rasyonel-entelektüel dindarlığı şeklinde sıralanabilir⁴⁹. Bunlara ilaveten Yapıcı'nın sosyo-kognitif dindarlık tiplemesi de vardır. Bunlar liberal, muhafazakar, dogmatik ve fanatik dindar tipleridir⁵⁰. Ayrıca dindarlık tipleri adı altında W. James, dini tecrübeyi yaşama bakımından “sağlıklı düşüncelilik (iyimserler)” ve “hasta ruhluluk (kötümserler)” olmak üzere iki grup dindardan bahsetmektedir. Dindarlığı, “benlik fonksiyonu ve düşüncenin kendine özgü bir bağlantısı” olarak tanımlayan Gruehn de üç temel dindarlığın olduğunu söylemektedir. Bunlar; akılcı, mistik ve merkezi tip dindarlıktır. Bunların yanında dindarlığı ortak amaçlara kendini adama olarak ele alan Fromm, otoriter ve hümaniter dindarlık tiplerinden söz etmektedir⁵¹.

Cirhinlioğlu ise dindarlık modellerini ve kuramlarını söylerken yukarıda dile getirdiklerimizden başka şunları saymıştır: Lenski'nin dört boyutlu dindarlık modeli; King'in dokuz boyutlu dindarlık modeli (inancı onaylama ve kişisel adanmışlık, dini örgüt aktivitelerine katılım, kişisel dini yaşantılar, dini örgütle kişisel bağlantı, şüpheye rağmen bilimsel araştırmalara bağlılık, dini gelişime açıklık, dogmatizm ve dışsal yönelim, finansal davranışlar ve finansal tutumlar, din hakkında konuşma ve okuma); Verbit'in dinî adanmışlığın altı bileşenli modeli; Batson ve Ventis'in üç boyutlu dini yönelim modeli (dışsal dindarlık, içsel dindarlık ve sorgulama); Cornwall, vd.'nin altı boyutlu dindarlık modeli (dini düşünceler, dini duygular ve dini davranışlar şeklinde üç genel bileşen; kişisel ve kurumsal olmak üzere iki tarzdan meydana gelen dindarlık modeli); Fetzer Enstitüsü'nün dindarlığın on iki bileşenli modeli (gündelik spiritüel yaşantılar, değerler, anlam, inançlar, özel dini uygulamalar, kurumsal dindarlık, dini destek, dini baş etme, bağışlanma, adanmışlık, inanç gelişimi ve dini tercihler), Pargament'in dini baş etme kuramı⁵².

Dindarlığın sosyal boyutunu ele aldığımızda iki temel görüntüsünün varlığından söz edebilmekteyiz. Bunlar kişisel dindarlık ve toplumsal dindarlıktır. Dinin özünün özellikle duygu ve tecrübe boyutunda yaşandığı dindarlık, kişisel dindarlıktır. Kişinin

---

⁴⁹ Bkz. Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din-Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, s.37; Yapıcı, a.g.m., s. 83-97; Ejder Okumuş, “Gösterişçi Dindarlık”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. VI, S. 2, 2006, s. 17; Mehmedoğlu, a.g.e., s. 39-40.

⁵⁰ Yapıcı, a.g.m., s. 100.

⁵¹ Bkz. Hökekleli, *Din Psikolojisine Giriş*, s. 82-83; Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Elif Erten, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s. 44-45.

⁵² Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 67-72.

ilahi olanla ilişkisi içerisinde ortaya çıkan duygulanımlar ve bu arada tezahür eden huşu, vecd, korku, ümit, bağlanma, sığınma, arınma hissi, huzur vb. psikolojik haller dindarlığın şahsi görüntüleri olarak kabul edilebilir. Bu psikolojik haller her insanda farklı şekillerde tezahür edebilir. Her insanın kendine has bir kişilik yapısı ve buna bağlı olarak beklentileri, tutumları, korkuları, istekleri ve eğilimleri olduğu için, onun dini duygu ve düşünceleri, dini tasavvur ve tecrübeleri de tek olacaktır. Fakat farklı bireylerin yaşadığı kişisel dindarlık biçimleri, dış şekil itibariyle benzerlikler ve aynilikler göstermeye başlayınca, dindarlığın belli formları toplumsal bir karakter kazanmaya başlar. Bu da doğal bir süreç kabul edilmektedir. Böylece kişisel dindarlıklar, ortak dini geleneklerin temellerini oluşturmaktadır. Bu sebeple kişisel dindarlık ile toplumsal dindarlık arasında sıkı bir ilişki, hatta çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Kişisel dindarlık her ne kadar toplumsal dindarlığın temellerini teşkil ediyor olsa da ferdin içinde yaşadığı dini çevrenin ve orada yaygın olan dini geleneklerin etkisiyle şekillenmektedir⁵³.

Dindarlık, bireysellik yönüyle ne kadar sübjektif bir karaktere sahip ise sosyal tezahürleri yönüyle de o kadar objektif ve gözlemlenebilir bir özelliğe sahiptir. Böyle bir olgunun iç ve dış faktörlerden çeşitli derecelerde etkilenmesi, değişmesi ve şekillenmesi tabiidir. Bu çerçevede cinsiyet, yaş, psikolojik durum, medeni durum, sosyal çevre, daha özel manada aile yaşantısı, dini eğitim, din kurumlarının hizmetleri, cemaat ve tarikatların varlığı gibi dindarlığı etkileyen çeşitli etmenler sıralamak mümkündür. Nitekim din ve dindarlık konusunda yapılan araştırmalar, bu faktörlerin dindarlığı az ya da çok etkilediğini göstermektedir⁵⁴.

Dindarlığın toplumsal ve bireysel görüntüleri bir yönüyle taklidi ve tahkiki dindarlık kavramlarıyla da yakından ilişkilidir. Buna göre delillere dayanmaksızın, sorgulamadan, büyük oranda çevrenin telkini ile meydana gelen ve adeta kişinin içinde olduğu toplumda büyümüş olmasının, yani gelenek aktarımı ve sosyalleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak tezahür eden dindarlık biçimine taklidi dindarlık denmektedir. Neye, niçin ve nasıl inandığının bilincini, inancını özümsemiş ve içselleştirmiş olan kişilerin dindarlığı ise tahkiki olarak değerlendirilmektedir⁵⁵. Öyleyse tahkiki

---

⁵³ Yapıcı, a.g.m., s. 80-82.

⁵⁴ Uysal, a.g.e., s. 84; Kurt, a.g.m., s. 3.

⁵⁵ Yapıcı, a.g.m., s. 83.

dindarlığın en önemli özelliğinin düşünme ve sorgulama üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Buradan hareketle denilebilir ki dindarlığın toplumsal görüntüsü taklidi dindarlıkla, bireysel görüntüsü ise tahkiki dindarlıkla ilişkilendirilebilmektedir.

Dindarlığın sosyal hayata ve bireye etkisi büyüktür. Araştırma sonuçları genellikle, dindar insanların dindar olmayanlara göre fiziksel açıdan daha sağlıklı olduğu yönündedir. Yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulardaki genel görüş, dindarlığın ruh sağlığına olumlu etkilerinin olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır⁵⁶. Türk toplumunda dindar insan, ahlak sahibi insan olarak da algılanmaktadır. Dindarlık, insanı kötü alışkanlıklardan koruyan, çevresiyle uyumlu ilişkiler geliştirmesinde yardımcı olan, güvenilir ve inanılır olma nitelikleri kazandıran önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁷.

2. DİNİ TECRÜBE

İnsanlarda dini hassasiyetlerin fitri olarak bulunduğunu söylemek mümkündür. Belirli bir dini kimliğe bürünen kişide bulunan dini hassasiyet ve dini bilinç zamanla bir tecrübe haline alır. Dine ait bu tecrübe terimleşerek ve din psikolojisi bilim dalının önemli bir konusu haline gelmiş ve dini tecrübe başlığı altında karşımıza çıkmıştır.

Dini tecrübe, inanan bir kişinin imanının bir sonucu olarak ortaya çıkan her türlü düşüncesi, duygusu ve eylemidir. İradesi dışında insanın hayattaki ilahi sırta erme tecrübesinin bir yansımasıdır. Örneğin Jung, dini ve tanrıyı kabul konusunda insanın irade sahibi olmadığını, bilinçdışı tarafından etkiye açık olan insanın dini ve tanrıyı bulmasının yani dini tecrübe etmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir⁵⁸. Charles Y. Glock ile Rodney Stark da dini yaşantıyı, her şeyden önce kısmen tabiatüstünün de müdahalesinin olduğu bir etkileşim olarak görmektedirler⁵⁹.

Tecrübeyi dinsel ve mistik olarak nitelendiren teolog ve mistiklere göre de dini tecrübe, dünyadakilere benzemeyen nihai gerçeğin ya da Tanrı'nın duyumsanması,

---

⁵⁶ Asım Yapıcı, Hasan Kayıklık, "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı İle İlişkisi: Çukurova Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), s. 179, 182.

⁵⁷ Uysal, a.g.e., s. 74.

⁵⁸ Akt. Ali Ayten, *Psikoloji ve Din*, İz Yay., İstanbul, 2010, s. 57.

⁵⁹ Bkz. Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, (çev. Abdülkerim Bahadır), İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 46.

insanın kendi iç dünyasında hissedilmesi ve algılanmasıdır⁶⁰. Dini tecrübe gündelik tecrübeden farklıdır. Çünkü tecrübe edilen şey tabiatüstü bir varlık veya bir hazır bulunma olarak kabul edilir. Bu ya bizzat Tanrı'nın kendisi ya da bir fiilde onun tezahür etmesi şeklindedir. Buradaki varlık ya Tanrı ile veya tasvir edilemez bir Mutlak Hakikat ile ilgilidir⁶¹.

Muhammed İktbal gerek şiirlerinde ve gerekse önemi her geçen gün daha da artan *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü* adlı eserinde dini tecrübe üzerine iki ayrı bölüm ayırmış ve dini tecrübeyi Allah ile vasıtasız, sezgisel, kalp ya da fuad yoluyla kurulan ilişki şeklinde ifade etmiştir⁶². Ona göre derin dini tecrübe, teorik aklın girip de hesap-kitap yapamadığı bir alanda olup bitmektedir. Bunun böyle olması dini tecrübenin tamamen hissi olduğunu veya bilişsel hiçbir tarafının olmadığını göstermez. Duygu ile düşünceyi organik bir bütünün iki farklı yüzü olarak görmektedir⁶³.

İktbal'in düşüncesinden de anlıyoruz ki dini tecrübenin duygusal bir yanı vardır ve her yaşta yaşanabilmektedir. Son araştırmalar dini tecrübenin 20'li yaşlarda daha yoğun olarak yaşandığını göstermektedir. Dini tecrübe dindarlığın önemli boyutlarından biridir. Din her zaman derin duygusal bir tecrübenin kaynağı olagelmıştır. Dinin duygular ve duygusal yaşam üzerinde çok yönlü etkisi vardır⁶⁴. Bu duygu ve duygusal yaşamlar dini tecrübeyi etkilemektedir. Dini korku, sevgi, hayranlık, bağlılık, dayanma, güvenme, sığınma, teslim olma, ümit, sabır, şükür, minnettarlık, saygı, hürmet, tazim, hüznün, rıza ve haya gibi duygular bunlardan birkaçıdır⁶⁵.

Dini tecrübe, bireyin iç dünyasında Allah'la karşılaşma halidir. Karşılaşılan Yüce Varlık, bireye hem 'cezbedici' hem de 'korkutucu' olarak görünür⁶⁶. Bu yüzden dini tecrübeyi meydana getiren duygular zıt kutuplu gelişme göstererek karşımıza çıkmaktadır. Bir grupta "korku"yu tetikleyen duygular, öte tarafta "sevgi" odaklı duygular vardır. Dini tecrübenin bu iki kutbu arasındaki sürekli gerginlik dini hayata

---

⁶⁰ Abdüllatif Tüzer, *Dini Tecrübe ve Mistisizm*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2006, s. 15.

⁶¹ Michael Peterson v.d., *Akil ve İnanç/ Din Felsefesine Giriş*, (çev. Rahim Acar), Küre Yay., İstanbul, 2003, s. 16.

⁶² Bkz. Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 46.

⁶³ Bkz. Hakan Hemşinli, "Dini Tecrübenin Nesnelliği Üzerine", *A.Ü.İ.F.D.*, S. 33, Erzurum, 2010, s. 131-132.

⁶⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, s. 123.

⁶⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 138.

⁶⁶ Gürses, a.g.e., s. 51.

dinamiklik katmaktadır⁶⁷. Dini bir tecrübe yaşamak, kişinin inancını pekiştirmekte, olumlu insani eylemleri arttırmaktadır. İnsanın ibadetlerine ve dualarına samimiyet katıp sosyal iletişimi daha sağlıklı kılmaktadır. İnsancıl psikolojinin mimarı olarak Maslow da mistik ve bireysel dini deneyimleri, insancıl değerleri, insanın adaptasyon ve bütünleşmesindeki en önemli güç olarak saymaktadır⁶⁸. Malinowski'ye göre de din ve dini eylemler insanda karışık güdüleri manevileştirip birleştirerek bireye ruhsal bütünlük vermektedir⁶⁹.

Dini tecrübe dinî, ahlaki, varoluşsal, psikolojik ve sosyolojik açıdan önem taşımaktadır. Dini tecrübeler, sahibi için bilgi ve duygu bakımından büyük değer taşır ve daha da önemlisi, ona ego güçlerini bir merkezde toplama yeteneği verir ve bu şekilde onu yeni bir kişilikle donatır⁷⁰. Çünkü kişi dini ve ahlaki hayatında Tanrı'yı görüyormuşçasına hareket eder; içinde sevgi, hoşgörü gibi manevi değerler barındırır; kendi varlığıyla nihai gerçeklik arasında bir bütünlüğün olduğunu düşünür. Böylelikle hayatın anlamını idrak etmeye başlar. Daha iyimser ve kendini gerçekleştirmeye daha yakın bir birey olarak, daha pozitif bir karaktere sahip olur. Böyle bireyler toplumsal anomiyeye* meydan vermeyen bir sosyal düzen ve bir topluluk meydana getirirler⁷¹.

Dini tecrübe, içerisinde bulunulan kültürel ve psikolojik süreçlerden etkilenmektedir. Aynı zamanda tecrübe edilen din de, yaşantıyı önemli ölçüde etkilemektedir. Dini yaşayışı, duygular, düşünce ve tasavvurlar, ilgi ve eğilimler, istek ve idealler, hareket ve faaliyetler, törenler, sosyal ilişkiler, ahlaki ve estetik yönelişler gibi insanın bütün ruhi süreçlerini kapsayan bir çerçevede fark etmek mümkündür⁷². Dini tecrübe, belirsiz bir gerçekliğe sahip olduğu için aleni bir şekilde tezahür etmeyebilir. Dolayısıyla dini tecrübe kendine has birtakım özelliklere sahiptir. Bu özellikler dini tecrübenin tam olarak ne olduğunu, nasıl bir yapısının bulunduğunu daha iyi idrak edebilmemiz hususunda bize yardımcı olmaktadır. Dini tecrübenin özellikleri şunlardır:

---

⁶⁷ Gürses, a.g.e., s. 141.

⁶⁸ Bkz. Kemal Sayar, *Sufî Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 143.

⁶⁹ B. Malinowski, *Büyük, Bilim ve Din*, (çev. S. Özkal), Kabala Yayınları, İstanbul, 1990, s. 30-42.

⁷⁰ İbrahim Gürses, *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*, Arasta Yayınları, Bursa, 2001, s. 81.

* Anomi; kuralsızlıktan, toplumsal normların yokluğundan yahut yetersizliğinden ileri gelen toplumdan bir kopuş, soyutlanış durumudur.

⁷¹ Tüzer, a.g.e., s. 355.

⁷² Veysel Uysal, *Dini Tutumlar ve Şahsiyet Özellikleri*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul, 1996, s. 10.

a) Anlatılamazlık: Yaşanan tecrübe tam anlamıyla kelimelere dökülemeyen ve doğrudan doğruya yaşanan vasıtasız bir tecrübedir⁷³. İktbal'e göre dini tecrübenin vasıtasız olması sadece Allah'ı diğer mevzular gibi bildiğimizi ifade eder. Cenab-ı Hak bir matematik veya birbirine bağlı ve tecrübe ile hiç münasebeti olmayan bir mefhumlar sistemi değildir. Ayrıca bu tecrübelerin tarafımızdan bilinmesi ve diğer insani tecrübelerin bilgimiz için gereken doneleri vermesi de başka bir özelliktir⁷⁴.

b) Bilgisel (Noetic) Nitelikli Oluş: Bilgisel nitelikli bir aydınlanma durumudur. Yani tecrübeye konu olan obje ve bu objenin ait olduğu varlık alanı hakkında birtakım bilgilere ulaşılmıştır.

c) Pasiflik: Tecrübeyi yaşayan kişinin zihinsel bir pasiflik yaşamasıdır. Bu durumda kişi, kendisinin üst bir güç tarafından yakalanıp kuşatıldığını ve iradesinin de adeta askıya alınıp devre dışı bırakıldığını hisseder⁷⁵.

d) Geçicilik: Dini tecrübe kısa süreli bir tecrübedir. Birkaç dakika ya da en fazla birkaç saat sürer. Bilfiil yaşanma süresi açısından geçici olan dini tecrübe, etkisi açısından hiç de öyle değildir; tam tersine, uzun süreli ve kalıcı bir tecrübedir⁷⁶.

e) Birlik Hayatı: Dini tecrübeye bir 'buluşma' vardır. Tecrübe eden ve tecrübe edilenin birlikte olması söz konusudur. Sufilerin 'fena', Budistlerin 'nirvana', Hıristiyanların 'ruhun karanlık gecesi' olarak isimlendirdikleri durum, kendi benliğinden bütünüyle sıyrılma sonucunda Allah'tan başka hiçbir varlık hissini duymadığı, her şeyin Allah'ta ve Allah vasıtasıyla bir ve tek olarak algılandığı bir hal olarak yaşanmaktadır⁷⁷.

f) Aktarılamazlık: Dini tecrübenin yaşandığı anın sıcaklığının aynı şekilde başkasına aktarılması mümkün değildir ve mümkün görülmemektedir. Çünkü bu bir 'yaşa da gör', 'yaşamayan bilmez' gibi bir durumdur. Bu İbn Arabi'nin 'gözü görmeyen birine kırmızının tarif edilemeyeceği' örneğinde olduğu gibi vecd halinin de başkalarına anlatılamaması durumuna benzetilmektedir⁷⁸.

⁷³ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 320.

⁷⁴ Muhammed İktbal, *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, (çev. Sofi Huri), Kırkambar Yay., İstanbul, 2002, s. 40; Nils G. Holm, a.g.e., s. 66-69.

⁷⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 323.

⁷⁶ Tüzer, a.g.e., s. 113.

⁷⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 326; Hemşinli, a.g.m., s. 125.

⁷⁸ Aydın, a.g.e., s. 92; Hökelekli, a.g.e., s. 321,322.

Kısaca söylemek gerekirse dini tecrübe, bir kimse tarafından tecrübe edilmiş olan veya ne kadar küçük olursa olsun bir dini grupta, yani Allah'la, en üstün realiteyle, aşkın bir otoriteyle belirli bir ilişkiyi kapsayan bütün duygu, algı ve duyumları ihtiva eder. Dolayısıyla dini tecrübe, anlatılamayan ve hissi olarak yaşanan bir olgudur. Tecrübe edilen varlık hakkında bilişsel bir süreçle tezahür eder ve zihne şok etkisi yapar. Tecrübe edilirken kısa sürer, fakat etkisi ömür boyunca devam edebilir.

3. DUYGU

Duygular insan ilişkilerinde ve sosyal hayatın şekillenmesinde büyük bir etken olmaktadır. Günlük hayatta sevindiğimiz, üzüldüğümüz, mutlu olduğumuz, öfkelendiğimiz, kıskandığımız, korktuğumuz, şefkat duyduğumuz, sevdiğimiz, sevmediğimiz birçok olayla karşılaşır ve ister istemez bu olaylara duygusal tepkiler veririz. Bazen hoşlanırsınız, korkarsınız, kıskanırsınız ya da bazen merhamet ederiz. Bu yüzden duygusal yaşantılar olmaksızın hayatı idame ettirmemiz mümkün değildir. Duygular, insanlara hareket verir ve onlar için olmazsa olmaz denecek ruh hallerini yansıtır. Duygusuz bir hayat yaşamdan kopuk, isteksiz, donuk ve çorak bir kayıtsızlığı beraberinde getirmektedir.

İnsanların hayata karşı takındıkları tavra ve kişiliklerine uygun olarak ortaya çıkan, hayatlarına canlılık katan duygular, içimizde tecrübe ettiğimiz ruh hallerini dışa vuran temel psikolojik olgulardır. Bir iç tecrübe olması dolayısıyla duygular, en tanımlanamaz ruh hallerinden birini oluşturur⁷⁹.

Duygularımız iç dünyamızda olup bitenlerin doğrudan doğruya farkına varılmasıdır. İç ve dış çevrede yaşanan durumlar karşısındaki etkilenme sonucu ruhsal hal ve eğilimlerimizin dışa vurmasıdır⁸⁰. Nitekim Kuran'ı Kerim ve hadisi şerifler insan psikolojisini ele alırken, onun birtakım duygularla dolu, canlı bir iç aleminin olduğuna işaret ederek bu iç alemde gelen etkileri ortaya koymaktadır. “Allah sizinle, içlerinden düşman olduğunuz kimseler arasına bir sevgi (ve yakınlık) koyar. Allah hakkıyla gücü yetendir. Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir” (el-Mümtehine 60/7). “Eğer siz aranızda dost olmazsanız yeryüzünde kargaşalık, fitne ve büyük bozgun çıkar” (el-Enfal

⁷⁹ Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, s. 47.

⁸⁰ Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 95.

8/73). “Kendilerinden önce o yurdu (Medine'yi) hazırlayıp imanı (gönüllerine) yerleştirenler ise kendilerine hicret edenleri severler ve onlara verilen şeylerden dolayı da içlerinde bir ihtiyaç duymazlar. Kendilerinde bir açıklık (ihtiyaç) olsa bile (kardeşlerini) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimri ve bencil tutkularından korumuşsa, işte onlar felah bulanlardır” (el-Haşır 59/9). “Üç sıfat vardır ki bunlar kimde bulunursa Allah o kimseyi himayesine alır ve onu cennete koyar. Bunlar: Zayıflara yumuşak davranmak, anne ve babaya sevgi ve hürmet, emri altındakilere iyilikle muamele etmektir” (Tirmizi, “Kıyame”, 48). “Birbirinize buğuz etmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize arka çevirmeyin. Ey Allah’ın kulları, kardeş olun. Bir Müslümana üç günden fazla (din) kardeşi ile dargın durması helal olmaz” (Buhari, “Edeb”, 47). Bu ayet ve hadisler insanların duygusal bir varlık olduğunu ve duygularla çevrili bir dünyaya sahip olduğunu göstermektedir.

Duygularımız sadece içsel yaşantımızın bir dışa yansıması değildir. Aynı zamanda duygular bir amaca hizmet etmektedir. Hareketlerimizi o anda hissettiğimiz duygularla ifade eder ve yaşamımızı duygularımızla yönlendiririz⁸¹. Duygular bizim psikolojik yaşantımıza yön vermekte ve eylemlerimizi harekete geçirmemizde önemli bir işlev sağlamaktadır. Ne istediğimizi (işini iyi yapmak, sınavda başarılı olmak, arkadaşının dostluğunu kazanmak, stresten uzak huzurlu bir gün geçirmek gibi) ve ne istemediğimizi (arkadaşımızın dostluğunu kaybetmek, sınavda başarısız olmak gibi) bize söylemektedir⁸². Dolayısıyla duygular bireyin ruhsal dünyasının en köklü unsurudur ve insan ruhunun derinliklerine kadar kök salmıştır. Bu sebeple duygular, bireylerin yaşayabileceği psişik olayların ve davranışların tümüne yön verebilecek güçtedir⁸³.

İnsan evlenmek, yatırım yapmak gibi hayatıyla ilgili riskli kararların arefesinde mantıksal ihtiyaçlarından çok duygusal ihtiyaçlarının sesini dinleyerek hareket etmektedir. Buradan hareketle duyguların karar verme mekanizmasında ve iletişimde önemli olduğunu söylemek mümkündür. Vücudumuzda dolaşan kan ne ise iletişimde de duygu o anlama gelmektedir⁸⁴.

⁸¹ Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, s. 96.

⁸² A.g.e., s. 97.

⁸³ Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, s. 48.

⁸⁴ Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 70.

Duygu (emotion) kelimesi, İngilizcede hareket anlamına gelen *motion*'dan gelmektedir. Duygular hareket eder ve birinden diğerine geçerken bizi sürekli değişik modlara sokar. Şimdi öfkeliyse, daha sonra mutlu; şu an korkuyorsak, sonraki an şefkatli olabilmekteyiz. Bu böyle sürüp gitmektedir⁸⁵.

Duyguları aşırı boyutlarda yaşamak bazı yıkıcı sonuçlara sebep olabilmektedir. Aristo'nun tespitine göre makul olan, uygun duygudur. Onu her koşulda orantılı olarak hissedebilmektir⁸⁶. Çoğunlukla aşırı duygular sağduyuyu yok etmekte, zihinsel kargaşaya sürüklemekte, olayları doğru anlamayı ve yorumlamayı zorlaştırmakta ve sosyal uyumu azaltmaktadır. Hatta uzun vadede patolojik bir durum haline bile dönüşebilmektedir. Fakat duygularını dengeli bir düzeyde yaşayan bireylerde depresyon belirtileri ve olumsuz duygu göstergeleri bulunmamaktadır⁸⁷.

Sosyal hayattaki etkisini dikkate aldığımızda, duyguları olumlu duygular ve olumsuz duygular şeklinde kategorize edebiliriz. Olumlu yani yapıcı duygular, insandaki temel duygulardandır. Sevgi, ümit, güven, şefkat, iyimserlik, mutluluk bunlardan bazılarıdır⁸⁸. Bu duygular bizi insanlarla iyi iletişim kurmaya ve onlarla iyi ilişkiler geliştirmeye yönlendiren duygulardır. Olumlu duygular sayesinde diğer insanlarla yaklaşabiliriz, onlarla iyi iletişim kurabiliriz ve kendimizle barışık olmamıza vesile olduğu için mutlu bir birey haline gelebiliriz. Olumsuz duygular ise insanlarla ilişkilerde sıkıntıya yol açmakta, iletişim kopukluklarına ve birbirinden uzaklaşmalara sebep olmaktadır. İnsanı yalnızlığa sürüklemekte ve büyük bir karamsarlığa itmektir.

Olumlu ve olumsuz duygular arasındaki farkı şöyle de izah etmek mümkündür: Şayet bir duyguyu yaşarken, o duyguyu fark ettiğimizde onunla bir olmuşsak ve sürdürmeye devam ediyorsak bu, olumlu duygudur. Yaşıyor olduğumuz duyguyu fark ettiğimizde ise aniden duraksıyorsak ve o duygu kayboluyorsa, bu duygu da olumsuz demektir⁸⁹.

---

⁸⁵ Osho, *Duygular: Öfke, Kıskançlık ve Korkuyu Aşmak*, (ed.) Neslihan Şemsiyeci, (çev. Sangeet), Ganj, İstanbul, 2011, s. 8.

⁸⁶ Öznur Özdoğan, "Din Psikolojisi ve Manevi Değerler", *S.D.Ü.İ.F.D.*, S. 15, Yıl 2005/2, s. 165.

⁸⁷ R. A. Emmon, R. F. Palautzian, "The Psychology of Religion", *Annual Review Psychology*, 2003, S. 54 s. 386.

⁸⁸ Tarhan, a.g.e., s. 65.

⁸⁹ Osho, a.g.e., s. 16.

3.1. OLUMLU DUYGULAR

3.1.1. Sevgi, Utanma (Haya) ve Şefkat (Merhamet)

Sevgi, insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu ve eğilim olarak tanımlanmaktadır⁹⁰. Sevgi, insanları birbirine yakınlaştıran görünmez bir bağıdır. Nasıl ki atomun içinde yer alan nötron, proton ve elektronu birbirine bağlayan şey çekim kuvveti ise; canlılar arasında çekimi sağlayan şey de sevgi duygusudur. Eskilerin ‘kuvve-i cazibe’ dedikleri şey budur⁹¹.

Sevgi küçük yaşlardan itibaren belirtmeye ve varlığını göstermeye başlar. İnsana saygı ve hürmeti öğreten etkili bir duygudur. Fedakarlık duygusunu barındırır. Sevgi karşılık beklemeksizin insanlara muhabbet duymaktır.

Sevme ve sevilme kabiliyeti öğrenilebilen duygusal tepkimelerdir. Buladı “bütün fiillerimizde öncü kuvvet sevgidir. Allah, her insanın ve hatta her varlığın gönlüne sevgi tohumunu ekmiştir. Filizlenen ve yeşeren bu sevgi sayesinde yaşamayı anlamlı kılarız. Bu da Allah’ın biz insanoğluna sunduğu en latif bir ikramıdır⁹²” diyerek insan ve hayatı için sevginin çok önemli bir yeri olduğunu söylemektedir. Sevgi insanlar için, aksi iddia edilemeyecek kadar ehemmiyetli, bireysel, toplumsal, ahlaki ve hatta dini bir değerdir.

Sevgi Allah’ın insanlara bahsettiği en kutsal duygulardan biridir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır: “İman edip de iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan Allah, (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır” (Meryem 19/96). Aynı zamanda sevgi itaati, itaat de sevgiyi beraberinde getirmekte; Allah sevgisi de insana teslim olmayı, saygıyı, hürmeti ve tevazuyu öğretmektedir⁹³. Mümin bir insanın sevgisine yön veren, onu şekillendiren, derinleştiren Allah sevgisidir. Eflatun’un da dediği gibi “sevgi, ruhun yüce olan şeye kaymasıdır⁹⁴”. Mümin her şeyden önce Allah’ı sever. Kendisinde kökleşen bu sevgi ile insanları ve varlıkları sevmeye başlar. Yunus Emre sevginin önemi ve değerini “yaratılanı severiz Yaratan’dan ötürü” sözüyle anlatmaktadır. Sevgi öyle bir duygudur ki insan sevilene

⁹⁰ Meydan Larousse, XVII, İstanbul, 1992, s. 548; Dictionaire Larouse, VI, İstanbul, 1993 - 1994, s. 2114.

⁹¹ Tarhan, a.g.e., s. 65.

⁹² Kerim Buladı, “Kuran ve Sevgi”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 38, S. 3, Temmuz - Ağustos - Eylül, 2002, s. 194.

⁹³ A.g.m., s. 195.

⁹⁴ Akt. Tarhan, a.g.e., s. 71.

doğru adeta gc eder. Byle bir insan her zaman sevgi dağıtmaya ve muhabbet saçmaya eğilimidir.

Sevgide cömert olmak dan önemli noktalarındadır. İnsana ok Şey kazandırır. Sevgi adeta sonu gelmeyen, maliyeti ve vergisi olmayan, verdikçe artan ve değeri çok yüksek olan bir hazinedir⁹⁵.

Her türlü beŐeri enerjinin ilk kaynağı, insanın hayatı sevmesidir⁹⁶. Sevgi sayesinde insan hayata bağlanır, bir amaç için yaşar ve fiilleri bir hedef bulur. Sevgisiz insan ise hayat ile tüm bağlarını koparır, böylece enerjisini ve amacını yitiren kişilik dağılmaya yüz tutar⁹⁷.

Bazı duygular ise bizi birtakım günah ve ayıp sayılan Şeylerden uzak tutmaktadır. İnsanın olgunluğuna katkıda bulunan bu yapıcı duygulardan biri de utanma (haya)dır. Utanma, insanın yaptığı, düŐündüđü ya da söylediği herhangi bir Şeyden dolayı kendi kiŐiliđine verdiği değeri azalttığında ortaya çıkan bir duygudur. Utanma, eksik ve zayıf yanlarımızın olduğunu bize hatırlatması açısından önemlidir. Bu düşünce başkalarına karşı olması gereken hoŐgrmz ve anlayıŐımızı da arttırmaktadır⁹⁸. Çünkü ar duygusu insani iliŐkilerdel ve dengenin göstergesidir. Utanma duygusunu kaybetmiŐ insan, bir Şekilde karşısındaki kişiyi gln duruma düŐürdüđünde, bunu onunla dalga geçmek için kullanırken; ar perdesi mahfuz olan insan yaptığı hatayı telafi etmeye çalışır. Çünkü mahcup olmak, empati duymakla eŐdeđer bir duygudur.

Utanma duygusu, toplumsal onaydan mahrumiyetin insana yaŐattığı korkudan beslenir. Kişisel ilişkilerde insanın haya etmesi, karşısındakini kırmamak için davranıŐlarına gereken sınırı koymak demektir. Utanmanın olmadığı durumlarda ise iliŐkilerdekily tutturmak zorlaŐır. Utanma duygusunu yok etmek, insanın bencilleŐmesine, empati yoksunluğuna, sorumsuzluğa sebep olacağından kişiyi yalnızlaŐtırır. Utanma hissini çok yaŐayanlar ise sosyal fobik insanlardır. İnsanlar

---

⁹⁵ Tarhan, a.g.e., s. 76-77.

⁹⁶ Muhammed Kutub, *İnsan Psikolojisi zerine Etüdler*, (ev. Bekir Karlığa), İŞaret Yay., İstanbul, 1992, s. 216.

⁹⁷ Adem elik, *Dini Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004, s. 65.

⁹⁸ Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, s. 98- 99.

arasında rahat edemezler, çabuk bunalır ve her şeyi olumsuz algırlar. Kendilerini ifade etme zorluğu çekerler⁹⁹.

Olumlu duygulardan bir diğeri olan şefkat, sevginin koşulsuz şeklidir¹⁰⁰. İnsanları olumlu ve olumsuz özellikleriyle kabul etmeyi sağlar. Art niyetsiz, saf sevgi de diyebileceğimiz şefkatin aşkın, yüce ve insana özgü bir özelliği vardır. Şefkat, merhamet duygusunun olgunlaşmış halidir ve bir adım ilerisidir. Şefkat ifade edilişi bakımından merhamete nazaran biraz daha tecrübe katılmış bir duygudur¹⁰¹.

Merhamet, şefkat ve duygusal empati kavramları, birbirini tamamlayan temel duygulardandır. Bu duygu kümesinin, insanlar için en iyi sakinleştirici olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar adeta kişide müsekkin etkisi yapmaktadır. Mesela sinirli olduğumuz bir anda bu küme içindeki duygular harekete geçerse, beynimiz mutluluk hormonu salgılamaya başlar.

Şefkat, duygusal farkındalıkla kendini gösteren, hislerin aktarılmasında beden diline yansıyan bir haldir. Sevgi ve şefkat duyan insan karşısındakini istediği konuda kolayca ikna edebilir. Fakat bunun için iyi bir empati becerisine sahip olmak gereklidir. Olaylarla ve insanlarla empati kuramayan kişinin şefkati gerektiği gibi tezahür edemez¹⁰².

Şefkat himaye altına alma, kötülük ve olumsuzluklardan koruma güdüsünü bünyesinde barındıran önemli bir duygudur. İnsanları olumlu ve olumsuz özellikleriyle kabullenmeyi kolaylaştırmaktadır. Şefkat karşılık beklemezsizin insanlara hoşgörüyü, sevgiyü, merhamet ve iyilikle yönelme demektir.

Şefkat insan sağlığına olumlu yönde katkı sağlayan bir duygudur. Bu konuda Harvard Üniversitesi'nden 87 öğrenciyle yapılmış bir araştırma oldukça dikkat çekicidir. 1996 yılında elli beş yaşlarında olan denekler, ebeveynlerinin 'sevgi dolu ve şefkatli' olup olmadıklarına bakılarak iki gruba ayrılmıştır ve aradaki farklar ortaya konmuştur. Buna göre ikinci gruptakilerin gergin ve stresli bir hayat sürmekten kaynaklanan kalp, şeker ve tansiyon hastalıklarına daha çok yakalandıkları gözlenmiştir. Birinci gruptakilerin psikosomatik hastalıklar geçirme oranının diğerlerine nazaran daha

---

⁹⁹ Tarhan, a.g.e., s. 169-170.

¹⁰⁰ Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, s. 99.

¹⁰¹ Tarhan, a.g.e., s. 97-98.

¹⁰² A.g.e., s. 98-99.

az olması dikkat çekmiştir. Dolayısıyla şefkat, ruh sağlığının yanı sıra beden sağlığına da ciddi yararlar sağlayan bir duygudur¹⁰³.

3.2. OLUMSUZ DUYGULAR

3.2.1. Korku, Öfke ve Kıskançlık

Korku, insanın tehlikeli bir durumla karşılaştığı ve bu durum karşısında çaresiz kalıp gerildiği bir duygudur. Aynı zamanda insana gerginlik veren aktif bir duygudur. İçinde bulunulan sosyal çevreye, o andaki psikolojik duruma veya uyarının şiddetine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Korku insanın içindeki karanlık bir alana saklanmıştır. Ondan kurtulmak ve onu fırlatıp atmak mümkün değildir. Onunla ilişki kurmanın içeri ışık getirmek dışında bir yolu yoktur¹⁰⁴. Korkudan uzaklaşmanın tek yolu, onun karanlığını yok edip, içimizi aydınlatmaktır. Yenilmediği zaman ise korku, ya o durumdan uzaklaşma tepkisine yol açmakta ya da o korku durumunda etkisiz kalma veya öfke davranışına sevk etmektedir.

Öfke ise her insanın zaman zaman yaşayabileceği bir duygu olup kişinin kendini kaybettiği veya kontrolünü yitirdiği bazı durumlarda ortaya çıkabilmektedir. Öfkeyi, karşılaşılan bir engeli zorla ve çarçabuk ortadan kaldırma isteğinin bir dışa vurumu olarak açıklamak mümkündür¹⁰⁵. Öfke zehri insanı aşağı doğru çeken bir akıntı olmakta ve insana karanlık bir vadi yaratmaktadır¹⁰⁶.

İnsan psikolojisi ile ilgili araştırma yapanlar öfkeyi ‘kısa delilik’ şeklinde tanımlamaktadırlar. Çünkü öfke akıl kontrolünün bir müddet yok olmasıdır. Öfkelenen insanın vücudundan oluk oluk zehirli kimyasal fişkirir. Öfkeyi yenmek başarılırsa, zehirli kimyasallar sinir sistemi tarafından temizlenip, huzur ve esenlik duygusu oluşturulur. Bu sebeple öfke duygusu beden ve ruh sağlığının en büyük düşmanıdır¹⁰⁷.

Öfke, kişinin ne pahasına olursa olsun kendi değerini bir başkasının değeri üzerine çıkarmaya çalıştığı ve bunu yaparken sergilediği düşmanca bir tutumu da ifade

---

¹⁰³ Tarhan, a.g.e., s. 98-99.

¹⁰⁴ Osho, a.g.e., s. 107.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 101.

¹⁰⁶ A.g.e., s. 33.

¹⁰⁷ Tarhan, a.g.e., s. 186-187.

etmektedir. Öfke korkuyla birleştğinde saldırganca davranışlarla da karşılaşılabilmekte ve insanın psikolojisinde ciddi hasarlara sebep olabilmektedir.

İnsanın kendi kendine verdiği eziyetlerden biri olan öfke, milyonlarca insanın hayatında hüküm süren ve akla karşı anti-güç işlevi gören bir duygudur. Kişisel ihtiyaç tatmini (“istediğim şeyin istediğim zamanda olmasını istiyorum” şeklindeki hayvani güdü) önündeki en büyük engellerden biridir. Öfkenin psikolojisini şöyle ifade etmek de mümkündür: Kişinin istediği bir şeye başka birinin veya şeyin engel olması. Arzunun yerine getirilme olasılığını yok eden kişiye ya da şeye karşı bu enerji öfke halini almaktadır. Öfkeye sebep olan bir duygu da korkudur. Korku öfkenin bir diğer yüzüdür. Korkuyu gizlemenin tek yolu öfkelenmektir; çünkü korku insanı ele verir. Öfke ise kişinin etrafında bir perde yaratır ve kişi onun arkasına kolaylıkla gizlenebilir¹⁰⁸.

Belirli bir sınır içinde öfke, karşılaşılan engeli aşmak, hoş olmayan durumdan kurtulmak için gerekli tutum ve davranışta bulunma olanağı verir. Başka bir deyişle, insanın uyumunu sağlayan yönde iş gören bir niteliği vardır. Bu nedenle öfke, belirli bir sınır içinde, diğer duygulanım ve coşkular gibi, kişiliği koruyucu yönde işlev yapabilir. Çoğunlukla öfke hatalı, kötü bir duygulanım ve coşku durumu olarak değerlendirilir. Oysa öfke bir sınır içinde bireyin kendi varlığını koruması, tanıtması ve çevreye kabul ettirmesi için gereklidir¹⁰⁹.

Aslında öfke anlık yaşanan aktif bir duygudur. Öfkenin aşırı oranda yaşanması durumunda öfke, şiddete ve çekişmelere sebep olabilir. Küstah, kibirli ve kendini beğenmiş biri olarak başkalarına karşı düşmanlık beslemeye yol açabilir. Uygunsuz öfkeden dolayı fikirler fanatikleşebilir; katı yürekli, huysuz ve tez canlı olunabilir; hırçın, sabırsız ve sinirli birine dönüşülebilir¹¹⁰. İnsanın öfkesini kontrol edebilmesinin yolu, öfkeye sebep olan sorunu ertelemesidir. Öfkelenildiği konuda sağlıklı karar verebilmek için kişinin sakinleşip kendine zaman tanınması en doğrusudur. Öfkeli kişiler, ‘Dur-Düşün-Tepki Ver’ kuralını¹¹¹ uygulayabilirler.

Öfke erkeklerde kolayca dışa yansımaya rağmen, kadınlarda daha çok beden diliyle kendini belli etmektedir. Erkekler kızgınlıklarını saldırganlık, sigara ve içkiye

---

¹⁰⁸ Osho, a.g.e., s. 34, 61.

¹⁰⁹ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1999, s. 154; Çelik, a.g.t., s. 71.

¹¹⁰ Lale Bahtiyar, *Bir Melek Olmak*, (çev. Orhan Düz), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2002, s. 16, 64.

¹¹¹ Tarhan, a.g.e., s. 188.

yönelme biçiminde gösterirken; kadınların hiddeti depresyon, mide ve bağırsak hastalıkları gibi belirtiler vermektedir. Bu durum, aynı duygunun farklı tezahürleridir¹¹².

İnsanın kendisinden üstün gördüğü bir başkasına yönelik veya kendisiyle ilgilenmesini ya da kendisini sevmesini istediği bir insanın başkasıyla ilgilenmesi karşısında duyduğu şiddetli ve olumsuz olan duygu ise kıskançlıktır¹¹³. İlkel ve eğitilmesi gereken bir duygudur. Çekememezlik, her türlü yönden başkalarından üstün olma çabası, başkalarının başarılarının önüne geçme, tüm ilginin kendi üzerinde toplanması için çabalama ve beğenilme duygusuyla yapılmış her türlü dikkat çekme eylemi, kıskançlığın birer tezahürüdür. Mesela insan, sevdiği kişiyi başkalarıyla gördüğünde kıskanabilir, bu doğaldır. Çünkü sevdiği kişinin tüm ilgisinin üzerinde olmasını ister. Bu duygu bilhassa çocuklarda çok baskındır. Çocuk annesinin bir başka çocuğa yakın olmasından, hatta annesi ile babası arasındaki yakınlıktan dahi rahatsızlık duyar. Annesini sadece kendisine ait hissetmek ister. İleriki yaşlarda, sevgi paylaşımını öğrendiğinde kıskançlığı azalır. Onun için çocuklara küçük yaşlardan itibaren sevgi paylaşımını öğretmek gerekir¹¹⁴.

Kıskançlık, kıyaslama koşullanmasının bir yan ürünüdür ve kıyaslama içinde yaşamak demektir. Sevgisizliği beraberinde getirir. Kıskançlık yok edildiği takdirde sevgi kolaylaşır, nefret azalır, kişinin içinde güzel enerjiler yükselir. Kıskançlığın anlamı başka birinin daha çok şeye sahip olduğudur. Fakat her şeyde birinci olmak imkansızdır¹¹⁵. Bunun idrakinde olan bir kişi kıskançlık duygusunu yenmede daha başarılı olabilir.

Sosyal hayatı ve insan ilişkilerini olumsuz etkileyen kıskançlık, kişiyi yalnızlık ve ihmal edilmişlik hissine sürüklemektedir. Kıskançlık ve buna benzer kuvvetli hissedilen olumsuz sayılabilecek duygular kişinin kontrol mekanizmasını negatif etki altında bırakmakta ve mantıki düşünceyi ortadan kaldırarak akla uygun olmayan davranışlar sergilenmesine yol açmaktadır.

Kıskançlık doğru yönde kullanılırsa insanı iyileşme yönünde harekete geçiren ve başarıya götüren itici bir güce dönüşebilmektedir. Kıskançlık insanın kendini gözden

---

¹¹² Tarhan, a.g.e., s. 188-191.

¹¹³ Bahtiyar, a.g.e., s. 103.

¹¹⁴ Tarhan, a.g.e., s. 182.

¹¹⁵ Osho, a.g.e., s. 64-85.

geçirmesini, eksiklerini görüp hareketlerini sorgulamasını ve stratejik plan yapmasını sağlamalıdır. Çünkü bu duygunun akli kapatan, muhakeme gücünü zayıflatan bir yönü vardır. Kıskançlık, açık bir gerçeği bile reddetme ihtimali doğurduğu için, kıskanç insanlar gerçeği tam anlamıyla görememekte ve yanlış algıya sahip olabilmektedir. Dolayısıyla kıskanç bir kişinin verdiği hükümlerin sıhhati sorgulanmaya muhtaçtır¹¹⁶.

4. KİŞİLİK

Batıdaki sözlük anlamıyla kişilik (personalite), Latince tiyatro oyuncularının rollerine uygun olarak yüzlerine taktıkları “maske” anlamına gelen “persona” sözcüğünden türetilmiştir¹¹⁷. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise kişilik, bir kimseye özgü belirgin bedeni ve ruhi özelliklerin tümüne verilen ad olarak tanımlanır¹¹⁸.

Kavram olarak ele alındığında “kişilik, bireysel davranış ve tecrübe sahibi bir kişinin davranışlarını yönlendiren arka plandaki etkenler olarak tanımlanabilir¹¹⁹”. Bazı insanlar kolayca arkadaşlık kurarken bazıları yalnızdır. Bazısı depresyona girmeye daha yatkındır, bazısı daha dirayetlidir. Bazı insanlar içe dönük bazıları ise son derece dışa dönüktür¹²⁰. Görüldüğü üzere her insan birbirinden farklı özelliklere ve apayrı kişiliğe sahiptir. Bu nedenle kişilik, bir ferdin emsalsizliğini yansıtır. Tutarlı ve süreklidir. Kişilik ve onun davranışlara yansımaları, ferdin içinde mevcut olduğu varsayılan güçler ve eğilimler tarafından belirlenir¹²¹. Bu yüzden “İnsanlar kadar psikolojiler veya kişilikler vardır” demek yanlış sayılmaz¹²².

Kişilik, bireyin kendine özgü ve ayırıcı, bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerin bütünü olarak değerlendirilebilir. İnsan birçok unsurdan meydana gelen, ahenkli, parçalanmaz bir bütündür. Her insanın diğer insanlardan farklı ve kendine has birtakım özellikleri vardır. İşte insanları birbirlerinden ayıran, her insanın kendine has bedeni ve

¹¹⁶ Tarhan, a.g.e., s. 182-183.

¹¹⁷ N. L. Munn, *İnsan İntibakının Esasları Psikolojisi*, (çev. Nahid Tendar), M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1968, s. 335.

¹¹⁸ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, C. 1, Ankara, 1983, s. 718.

¹¹⁹ Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, s.19.

¹²⁰ Jerry M. Burger, *Kişilik*, Kaknüs Yay., (çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), İstanbul, 2006, s. 22.

¹²¹ Barbara Krahe, *Personality and Social Psychology*, Sage, London, 1992, s. 10; Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1978, s. 255-56; M. Naci Kula, a.g.e., s.40; Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, s. 94.

¹²² İbrahim Gürses, “Dindarlık İle İlgili Tutumlar ve Otoriteryen Kişilik İlişkisi”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (der.) Hayati Hökelekli, Dem Yay., İstanbul, 2006, s. 83-86.

ruhi özelliklerinin tümüne kişilik denir¹²³. Buradan hareketle “kişilik, bir kimseyi diğerinden ayırt eden, kendine özgü, tutarlı ve yapılaşmış özellikler bütünü olarak tanımlanabilir¹²⁴”.

Kişilik çok yönlü ve çok boyutlu bir yapıdır. Bu nedenle kişilik için tek bir tanımdan söz etmek zordur. Psikologlar da psikoloji biliminin ortaya çıktığı tarihten itibaren kişilik tanımı yaparken tek bir tanımda uzlaşmamışlardır¹²⁵. Bundan da anlaşılmaktadır ki kişilik, muhtevasında birçok faktör barındırmasından ötürü sadece psikologlar tarafından değil, bilim adamlarınca da farklı algılanan, devamlı gözlemlenen ve yorumlanan bir kavram olmayı sürdürmektedir.

Genel anlamıyla kişilik, bir ferdi hem insan hem birey kılan tüm etkenlerin toplamı olarak tanımlanabilirken, bilimsel çevrelerde kişilik bir sürekli davranış ve iç yaşam düzenidir¹²⁶. Bu nedenle kişilik “bir ferdi diğerinden ayırt eden ve her an ve her durumda sürekli yinelenen duygu, düşünce ve davranış özelliklerinin örüntüsüdür¹²⁷”. Psikolojideki tanımlara bakmaya devam ettiğimizde kişiliğin birçok tanımına daha şahit olmaktayız. Kişilik “bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren kendine has, ahenkli bir bütünü¹²⁸”, “insanları birbirinden ayırt etmeye yarayan, her insanın kendine mahsus bedeni ve ruhi özelliklerinin ve diğer insanlara görünüşünün ve onlar karşısındaki davranışlarının bir bütünü olarak değerlendirilişi¹²⁹”, başka bir ifadeyle “beden özelliklerinin, davranış tarzlarının, kabiliyet ve istidatların, ihtiyaç, ilgi ve tavırların meydana getirdiği bir özellikler organizasyonudur¹³⁰. Kişilik, “şahıs olarak

---

¹²³ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008, s. 233; Köknel, a.g.e., s. 19.

¹²⁴ Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, s. 165.

¹²⁵ Rita L. Atkinson, Richard C. Atkinson, Ernest R. Hilgard, *Psikolojiye Giriş II*, (çev. Kemal Atakay, Mustafa Atakay, Aysun Yavuz), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1995, s. 523.

¹²⁶ Günay, Çelik, a.g.e., s. 262.

¹²⁷ Lütfi Öztabağ, *Psikolojide İlk Adım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s.174; Erich Fromm, *Kendini Savunan İnsan*, (çev. Necla Arat), Say Yay., İstanbul, 1994, s. 58.

¹²⁸ N. L. Munn, *Psikoloji: İnsan İntibakının Esasları II*, (çev. Nahit Tendar), M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1975, s. 393; Baymur, a.g.e., s. 225; Mevlüt Kaya, “Benliğin Gelişimi ve Kendini Gerçekleştirme”, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, İSAV, İstanbul, 1998, s. 75.

¹²⁹ C. I. Sandström, *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*, (çev. Refia Şemin), İstanbul, 1971, s. 169; Henry E. Garrett, *Psikolojiye Giriş*, (çev. F. Ertem, R. Öncül), İstanbul, s. 225; Neda Armaner, “Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü”, *A.Ü.İ.F.D.*, S. XXI, Ankara, 1976, s. 143.

¹³⁰ Mehmedoğlu, a.g.e., s. 45.

insanın bütünlüğünü, bütün özelliklerini belirten bir kavram¹³¹”dır. Yine kişiliği, “uzun süre boyunca istikrar gösteren ve çeşitli durumlarda ortaya çıkan bireye ait belirli bir davranış modeline neden olan ruhsal özellikler bütünü”¹³² şeklinde tanımlayan Holm’a benzer şekilde Cüceloğlu da “kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir”¹³³ tanımını yapmaktadır. Gürses’e göre ise kişilik, “ferdin doğuştan getirdiği irsiyet özellikleri, içgüdüler, arzular, istekler, dürtüler ile sosyo-kültürel unsurların aynı yapı içinde ortaklaşa eridiği ayırt edici, nispeten kalıcı fakat sürekli ve tutarlı bir biçimde yinelenen bireysel özelliklerin örüntüsüdür¹³⁴” şeklinde tanımlanmaktadır.

Kişilik, bireyin sık sık yaptığı ya da en belirgin davranışlarını temsil etmesi yönüyle özeldir; kendine has davranışlarıyla diğer bireylerden ayırt edildiği için ise ayırıcı niteliktedir. Kişilik “bir insanı başkalarından ayırt eden bilişsel, duygusal ve davranışsal özelliklerin tümüne verilen addır¹³⁵”.

“Kişilik bireyin hayata bakışındaki özgünlükleri meydana getiren ve ilgi, dürtü, yetenek ile duygusal eğilimleri de içeren, belli bir süreklilik gösteren davranış ve özelliklerinin bileşenidir¹³⁶”. Dolayısıyla, kişilik, bir bireyin özgün davranış ve düşünme biçimini tayin eden dinamik sistemlerin organizasyonu olarak da tanımlanabilir. Kişiliğin oluşumu doğuştan getirilen ve sonradan kazanılan çok sayıda faktörün etkileşimi sonucudur. Başka bir ifadeyle kişilik çevre ile kalıtımın bir fonksiyonudur¹³⁷. Psikoloji sahasında önemli bir şahsiyet olan Allport’a göre de kişilik “ferdin, çevresine özel uyumunu belirleyen psiko-fizyolojik sistemlerin dinamik organizasyonu¹³⁸”dur.

---

¹³¹ Erdoğan Fırat, *Şahsiyet Gelişiminde Tevbenin Fonksiyonu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara, 1982, s. 250; ayrıca bkz., Howard F. Gallup, *An Invitation to Modern Psychology*, USA, 1969, s. 199-213.

¹³² Holm, a.g.e., s. 109.

¹³³ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 404.

¹³⁴ Gürses, a.g.m., s. 87.

¹³⁵ J.C. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, (çev. ed. S. Karataş), Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yay., 11.Baskı, Ankara, 1995, s. 311; P.A. Lawrence, *Personality Theory and Research*, Singapore: John Wiley, 1993, s. 3; A. Erkuş, *Psikolojik Terimler Sözlüğü*, Doruk Yay., Ankara, 1994, s. 144; Halil Ekşi, “Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik (İmam Hatip Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma)”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (der.) Hayati Hökelekli, Dem Yay., İstanbul, 2006, s. 184.

¹³⁶ Ö. Demir, M. Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yay., İstanbul, 1992, s. 209-210.

¹³⁷ R. Atkinson ve ark., *Introduction to Psychology*, SanDiego: Harcourt Brace, s. 481-486; S. Arkonaç, *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi*, Alfa Yay., İstanbul, 1993, s. 356-360.

¹³⁸ G. W. Allport, *Pattern and Growth in Personality*, New York, 196, s. 28; Hasan Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi*, Akçağ Yay., Ankara, 2009, s. 124.

Günümüz psikolojisinde kişiliğin “ferdin zihni (cognitif), teessüri (affectif), iradi (volutionnel), fizyolojik ve morfolojik veçhelerinin dinamik bir organizasyonu¹³⁹” olarak tarif edildiğini dile getiren Uysal’a ve Yörükoğlu’na göre ise kişilik, kişinin doğuştan getirdiği özellikleri ile daha sonra çevre faktörlerinin etkilediği davranışların ahenkli bütünüdür¹⁴⁰. Yani kişilik, insanın kalıtsal gizil güçleri ile içinde yaşadığı çevre değişkenlerinin etkileşiminin ürünüdür. Kişiliği oluşturan özellikler, bir bütünlük oluşturur ve bireye özgüdür. Bu özellikler ferdi diğerlerinden ayırırken, aynı zamanda onu bu nitelikleriyle şekillendirmiş bir şahsiyet haline getirir¹⁴¹. Ancak burada kullanılan kalıtsal gizil güçler tabirinin anlamı açık değildir. İnsan kişiliğini etkileyen güçlerin kalıtımsal özellikler ve çevresel faktörler olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bir de kişinin ruhsal yönden gelişimini sağlayan ve onun şahsiyetine katkıda bulunan din duygusu, dini inanç ve ahlaki kurallar da vardır ki bunlar da Allport’a göre kişiliği etkileyen güçler kategorisine dahil edilmektedir. Din duygusu hem insan fitratında var olan hem de çevresel etkilerle benimsetilip kazandırılan yönüyle iki boyuta sahiptir. Din duygusunun merkezi olan ana cephe, Allah tarafından üflenmiş olan ruhtur (canlılık, insana özgü kabiliyetler). Bu cephe, insanın şuurunda, idrakinde ve iradesinde, sezgisel olarak ortaya çıkar¹⁴² ve bunların tutum haline dönüşmesi ile yüce değerler oluşur. İşte bu yüce değerler, kişiliğin oluşumunda ve gelişiminde büyük öneme sahiptir¹⁴³. Gerçek bir dini inancın da gerek zihniyet yönünden gerekse psikolojik ve ahlaki yönden kendi içinde tutarlı ve dengeli, aşırılıklardan uzak, bütünleşmiş bir kişilik tipinin oluşmasında önemli bir etken olduğu muhakkaktır¹⁴⁴.

Mehmedoğlu’nun da bu bağlamda yapmış olduğu araştırmaya göre dine ilgisiz grubun başlıca karakteristik özellikleri, toplumsal olaylarda rahat, insanlarla birlikte olmaktan hoşlanan ve grubun değişen isteklerine kolaylıkla uyum sağlayabilen, rahatsız edecek kadar dikkat çekici, ağzı kalabalık, dikkat çekmek için aşırı çaba harcayan, karşı çıkışlar ve ertelemeler karşısında sabırsız ve sessizce boyun eğmeye müsait kişileri

---

¹³⁹ Delay-Pichot, *Abrégé de Psychologie*, Paris, 1967, s. 317- 318; Akt. Uysal, *Dini Tutum ve Şahsiyet Özellikleri*, s. 268.

¹⁴⁰ Uysal, a.g.e., s. 268; Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı Eğitimi Ve Sorunları*, Özgür Yay., Ankara, 1985, s. 71.

¹⁴¹ Adem Aygün, *Kişilik Psikolojisi ve Dindarlık*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2000, s. 101.

¹⁴² Kutub, a.g.e., s. 60-61.

¹⁴³ Çelik, a.g.t., s.23.

¹⁴⁴ Hökekleli, *Din Psikolojisi*, s. 190.

baskı altında tutmaya ve yönetmeye istekliliktir. Buna karşılık biraz dindar, dindar ve çok dindar kişilerin özellikleri ise toplum içinde daha denetimli ve gösterişe yönelik davranışlar bakımından da daha kontrollü, arkadaşları sıkıntıda olduğunda onlara yardım eden, başkalarına sempati ile yaklaşan, başkalarını affeden, onlar için iyilikler yapan, ilgiye muhtaç olanlara sıcak bir yaklaşım gösteren, başkalarının kendilerine sorunlarını anlatmalarından hoşlanan, insanları seven, uyumlu, sade ve becerikli toplumsal davranışlara sahip, mizaç olarak anlayışlı ve destekleyici değildir. Bu araştırmaya göre değişik dindarlık seviyeleriyle kişilik özellikleri arasında yüksek bir ilişki görülmüştür¹⁴⁵ (en-Nisa 4/36).

Yine Yaparel'in yaptığı başka bir araştırmaya göre kişiliğe yeni boyutlar kazandıran din, insanda barış, ahenk ve doyunluk hissi, dünya ve benliğe ilişkin derin bir şuur hali, bireysel hürriyet duygusu, ferdi ölümsüzlüğe inanç, şahsi bütünlük, iyimserlik, neşe ve manevi haz, dış dünya ile açık bir iletişim, diğer insanlara karşı saygı ve şefkat hislerini ortaya çıkarır¹⁴⁶.

Buraya kadar söylediklerimizden hareketle, pratik bir yaklaşımla dile getirecek olursak “kişilik, doğuştan getirilen-sonradan kazanılan özellikler ve kültürel faktörlerin etkileşimiyle küçük yaşlardan itibaren şekillenen, değişmeye oldukça dirençli, o kişiye has kavrayış, düşünüş, karar veriş ve davranış özelliklerinin toplamı olarak tanımlanabilir¹⁴⁷”.

Psikolojide kişilik, tarihsel olarak psikanaliz, ayırıcı özellik (trait) psikolojisi, davranışçılık ve hümanist psikoloji gibi farklı paradigmalara dayandırılan özel bir olgudur¹⁴⁸. Örneğin psikanalitik yaklaşım, kişilerin davranış biçimlerindeki önemli farklılıklardan, bilinçaltı akıllarının sorumlu olduğunu söylemektedir¹⁴⁹. Psikanalistlerden kabul edilen Freud'a göre kişiliğin üç temel birimi vardır: İd, ego ve üst-ben (süper ego). Hümanist yaklaşım, kişilik farklılıklarının temel etkeni olarak kişisel sorumluluk ve kendini onaylama duygusuna işaret etmektedir.

---

¹⁴⁵ Mehmedoğlu, a.g.e., s. 155-158.

¹⁴⁶ Yaparel, a.g.t., s. 29.

¹⁴⁷ Gürses, *Dindarlık ve Kişilik*, s. 22.

¹⁴⁸ Günay, Çelik, a.g.e., s. 262.

¹⁴⁹ Burger, a.g.e., s. 24.

Davranışsal/sosyal öğrenme kuramcıları ise tutarlı davranış kalıplarını koşullanma ve beklentilerin sonucu olarak ifade etmektedirler¹⁵⁰.

Kişilik özellikleri, birbirine zıt sıfatlarla da ifade edilebilir: İyi-kötü, faal-durgun, atılgan-çekingen, güvenli- şüpheli, rahat-gergin, hırslı-kalender gibi¹⁵¹.

Kişilik çok geniş kapsamlı bir kavramdır. Kişiliği tanımlamaya çalışan çalışmalarda adı onunla anılan bazı kavramlardan söz etmek neredeyse geleneksel bir hal almıştır. Kişilik, duygusal/heyecansal yönü olan mizaç ve ahlaki yönü olan karakteri içine almaktadır. Benlik ve kimlik kavramları da kişiliğe çok yakın ilişki içinde olan kavramlardandır¹⁵².

Farklı araştırmacılar tarafından son zamanlarda kişiliği tanımlayan temel boyutlar için en sık kullanılan modellerden biri Beş Faktör Modeli'dir. Dindarlık ve kişilik ilişkisini ele alan bu model içerisinde yer alan kavramlar nevroitiklik, dışa dönüklük, açıklık, uyumluluk ve öz disiplindir¹⁵³.

Kişilik, karakteri içine alan ve bir insanın fiziki (boy, beden yapısı, renk, cinsiyet, medeni durum, vs.) ve ruhi (mizaç, duygu, zeka) bütün niteliklerini içeren kapsamlı bir kavramdır¹⁵⁴. Kişilik ve karakter oluşumu, doğuştan gelen (genetik) ve sonradan kazanılan (çevresel, eğitim, terbiye, yetiştirilme yani sosyo-kültürel) çok fazla faktörün etkileşiminin sonucudur¹⁵⁵. Şahsiyetin tüm unsurları gelişmenin fiziki yönüyle olduğu gibi ahlaki şuuru, bütün bir şahsiyet bilincini, sorumluluk idrakini, dini ve sosyal değerleri, gelenek ve görenekleri vs. ihtiva etmektedir¹⁵⁶. Kişiliği meydana getiren tüm bu parçalar, biyo-psiko-sosyal olan insanı bütünleyen unsurlardır. Kişilik bütün bu parçaların toplamından daha büyük, daha farklı ve o kişiye has bir olgudur¹⁵⁷.

---

¹⁵⁰ Burger, a.g.e., s. 24.

¹⁵¹ Cüceloğlu, a.g.e., s. 417.

¹⁵² Bkz. Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, s. 200.

¹⁵³ A.g.e., s. 199.

¹⁵⁴ Hökelekli, *Psikolojiye Giriş*, s. 201; Gürses, a.g.m., s. 86; Burger, a.g.e., s. 356; Mithat Enç, *Ruh Sağlığı Bilgisi*, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 32; Baymur, a.g.e., s. 252; Hüseyin Peker, "Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din", *O.M.Ü.İ.F.D.*, I, Samsun, 1986, s. 102; Hayati Hökelekli, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1983, s. 96; Mehmedoğlu, a.g.e., s. 46-47.

¹⁵⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 187; Mehmedoğlu, a.g.e., s. 47; Uysal, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, s. 90.

¹⁵⁶ T. Hywel Hughes, "Psikoloji ve Dini Hayat", (çev. A. Vahit İmamoğlu, Ömer Gültekin), *S.Ü.İ.F.D.*, 10/2004, s. 168; Uysal, *Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, s. 134.

¹⁵⁷ Kerem Doksat, "Mizaç, Karakter, Kimlik, Kişilik, Duygudurum ve Duygulanım Nedir?", *Birinci Basamak İçin Psikiyatri*, 2003, 2/2, s. 11.

Duygu, algı ve öğrenme, konuşma, düşünme, yargı, dış görünüş, giyim biçimi, tutum ve davranış özellikleri, ahlak ve inanç yapısı gibi unsurların bütünleşmesiyle insanın kişiliği meydana gelir¹⁵⁸. Kişilik sadece dıştan görüntülenen biyografik bir yaşantı değildir. Bu verileri aşan; ancak yine de bu verilere dayanan psiko-sosyo-kültürel sistemdir. Soyuttur, birçok olguya dayanırsa da bunların toplamından farklıdır. Kişinin tüm yaşantısının etkilerine dayanır. Kalıplaşmış ve parça parça değildir, bir bütündür. Kişinin bütünlüğünü korur ve onu yönetir. Organize edici ve bütünleyici bir güçtür. Gereksinmelerden ileri gelen gerilimi giderir. Çelişik istek ve gereksinmelerden oluşabilecek çatışmaları uzlaşmaya yöneltir¹⁵⁹.

5. CİNSİYET

“Cinsiyet doğuştan gelen, biyolojik ve evrensel bir kategoridir ve verilmiş bir özelliktir¹⁶⁰.” Cinsiyet kavramının biyolojik ve toplumsal yönden algılanışı farklılık arz etmektedir. Biyolojik olarak cinsiyet (sex), kadın veya erkeğin genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerinin tamamını ifade etmektedir¹⁶¹. Marshall’a göre “biyolojik olarak bu kelime, erkek-kadın ayrımını yani dişilik ve erkekliği anlatırken; toplumsal olarak cinsiyet “erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünme¹⁶²”yi ifade etmektedir. Erol’a göre biyolojik cinsiyet, biyo-psiko-sosyal süreçlerin sonucunda toplumsal cinsiyete dönüşmüştür¹⁶³.

Toplumsal cinsiyet (gender) terimini sosyal bilimlere sokan Ann Oakley¹⁶⁴ olmuştur. İngilizcedeki “gender” kelimesine karşılık gelen cinsiyet kelimesi, toplumsal ve kültürel cinsiyet anlamını taşımaktadır. Daha açık bir söylemle “toplumsal cinsiyet, toplumun verdiği roller, görev ve sorumluluklar, toplumun bireyi nasıl gördüğü, algıladığı ve beklentileri ile ilgili bir kavramdır¹⁶⁵.” Toplumsal cinsiyet, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların sosyal çevre göz önüne alınarak ele alınmasıdır.

¹⁵⁸ Günsel Koptagel İlal, *Tıpsal Psikoloji*, Beta Yay., İstanbul, 1984, s. 275.

¹⁵⁹ Tuncel Altınköprü, *Karakter Bilim ve İnsanı Tanımada Testler*, Hayat Yay., İstanbul, 1999, s. 20.

¹⁶⁰ Meryem Şahin, Mücahit Gültekin, *Kadın ve Aile*, Sekam Yayınları, İstanbul, 2014, s. 11.

¹⁶¹ Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s. 23.

¹⁶² Marshall, a.g.e., s. 98.

¹⁶³ Metin Erol, “Toplumsal Cinsiyetin Tutumlar Üzerine Etkisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 32, S. 2, Aralık, 2008, s. 200.

¹⁶⁴ Gordon Marshall, *Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 579.

¹⁶⁵ Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s. 23; Şahin, Gültekin, a.g.e., s. 12.

Buradaki farklılık, bireysel kimlik ya da kişilik olmaktan ziyade kadın ve erkeğin kültürel ortamdaki kimliği ve stereotipleridir. Nitekim Dökmen de toplumsal cinsiyet kavramının toplumun kadın ve erkeğe yüklediği anlamları ve beklentileri barındırdığını ve kültürel yapıyı karşılamakta olduğunu ifade etmektedir¹⁶⁶. İlk olarak kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların biyolojik yönüyle açıklanmaya çalışılması, onun diğer faktörlerle de açıklanabileceğini gündeme getirmiştir. Bu açıklamalar, kadınlar ve erkeklerle ilgili sosyal ve kültürel farklılıkları da içine alan psiko-sosyal açıklamalardır. Bu doğrultuda toplumsal değerler açısından kadınların ve erkeklerin rolleri, erkek ve kız çocuklarının yetiştirilme tarzları, ailelerin kız ve erkek çocuklarıyla ilgili bakış açıları, toplumsallaşma sürecindeki psikolojileri de göz önünde bulundurularak toplumsal cinsiyetle ilgili araştırmaların yönü de değişmiştir.

Belirli bir toplumun “kadın” ve “erkek” cinsiyetine bakış açısı o toplumun kültüründen etkilenmektedir. Hayat boyu devam eden sosyalleşme süreçleri bağlamında bireyler, kendi cinsiyetlerine dair kültürel değerleri öğrenmekte ve bu değerleri özümseyerek toplumsal davranışlara dönüştürmektedirler¹⁶⁷. Toplum içerisinde yer alan “kadınlık” ve “erkeklik” olgusu, bu iki kavrama ilişkin cinsiyet rolleri, cinsel iş bölümü, davranış ve tutumlar, cinslere ait kimlikler, cinsel ahlak anlayışlarının hepsi o toplumun kültüründen etkilenmektedir ve o toplumun kültürüne belli bir şekil vermektedir. Bireyin biyolojik özelliklerinin yanı sıra yaşadığı sosyal ortamdaki cinsiyetlere özgü davranışları benimsemesi sonucunda toplumsal cinsiyete ait roller ortaya çıkmaktadır. Cinsiyet rolleri, erkeklerin ve kadınların nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan beklenen farklı görev ve davranışları ifade etmek için kullanılmaktadır. Örneğin kadınların duygusal olduğuyla ilgili ‘cinsiyet kalıp yargısı’ kadınların kendilerini daha duygusal hissetmelerine sebep olmakta, bu da duygusal sorun olarak karşımıza çıkan depresyon gibi rahatsızlıkların kadınlarda daha fazla görülmesine sebebiyet vermektedir. Kadınların matematiksel becerilerinin erkeklerden daha zayıf olması da ‘cinsiyet kalıp yargısı’yla açıklanabilir¹⁶⁸.

Cinsiyet kimliğine etki eden diğer bir faktör de dindir. İçinde yaşanan toplumun dinsel özellikleri bireyin cinsiyet kimliğinin oluşmasında ve gelişmesinde etkin bir rol

---

¹⁶⁶ Zehra Y. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 18-20.

¹⁶⁷ İlkay Şahin, “Kadın Dindarlığı”, *Diyanet Aylık Dergi: Dinin Hayatla İlişkisi: Dindarlık*, S. 265, Ocak 2013, s. 25.

¹⁶⁸ Şahin, Gültekin, a.g.e., s. 17.

oyunmaktadır. Dinin, yaşama şeklini, davranış ve tutumu, sosyo-kültürel yaşamı şekillendirdiği düşünülürse; cinsiyet kimliğinin gelişmesinde de ne kadar etkisi olduğu anlaşılacaktır. Kadının “annelik” vasfını alması, toplumun biyolojik devamının kadına bağlı olması gibi olgular, kadına belirli bir değer yüklemekte ve onun Allah’ın bir emaneti olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ya da kadının namusunun erkeğinkinden daha önemli görülmesi gibi düşünceler, onun daha çok korunması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Din, bu ve bunun gibi örnekleri, sosyal yaşamı düzenleyici tedbirlerle çeşitli şekillerde düzenlemektedir. Dinin ve sosyal çevrenin de etkisiyle kadınların ve erkeklerin dini yaşayış boyutlarında ve dindarlıklarında farklılıklar meydana gelmektedir¹⁶⁹.

Kadın ve erkek cinslerini ifade etmek için kullanılan cinsiyet sözcüğü, değişmeyen bir kullanıma sahiptir. Kadınlar ve erkekler yaradılışları, karakterleri, dış görünüşleri, düşünüş tarzları, yetenekleri ve hatta bütün kişilik yapıları bakımından birbirinden farklıdır. Connell, iki cins arasındaki bu farklılığı ifade etmek için “cinsel karakter” terimini kullanmaktadır¹⁷⁰.

Psikologların üzerinde anlaştıkları cinsel karaktere bağlı bireysel farklılıkları gösteren davranışlardan bazıları şunlardır: Saldırganlık, mekan ilişkileri, matematiksel akıl yürütme, kendine güven davranışlarında erkekler kadınlardan daha üstün ve daha baskın gelmektedir. Sözlü beceriler, olgunlaşma hızı, okul notları, korkuları dile getirme dikkate alındığında kadın erkekten daha baskın görünmektedir. Cinsiyete bağlı bu farklılıklar sadece biyolojik sebeplere indirgenemez. Biyolojik ve kültürel etmenler olabildiği gibi, çevrenin kız ve erkek çocukla ilişki kurma biçimi de onların farklı özelliklerde yetişmelerine sebep olabilmektedir¹⁷¹.

Mehmedoğlu’nun araştırmasının sonuçlarına göre, kadınlarda başatlık, sebat ve düzen temel özellikler olarak öne çıkarken, erkeklerde kendini suçlama ve uyarlık temel özellikler şeklinde kendini göstermektedir¹⁷². Altan ve Baykal’ın araştırma sonuçlarına göre de cinsiyet kalıp yargısı olarak toplum tarafından erkekler için atılgan, korkusuz,

---

¹⁶⁹ Yasemin Meydaneri, *Sosyolojik Açıdan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar: Kırıkkale Örneği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2006, s. 17-20.

¹⁷⁰ R. W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1998, s. 225-226; Bkz., Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, s. 131-132.

¹⁷¹ Cüceloğlu, a.g.e., s. 388-89-90.

¹⁷² Mehmedoğlu, a.g.e., s. 171.

akılcı, güvenli, bağımsız, soğukkanlı, hırslı, güçlü, katı, saldırgan, aktif; kadınlar içinse sevecen, duygusal, hassas, ılımlı, bağımlı, şefkatli, boyun eğen, mütevazı, narin, pasif gibi sıfatların kullanıldığı görülmüştür¹⁷³.

Erkeklik ve dişilik, her cinsiyetin fonksiyonel işlevlerinin kültürel olarak belirlenmesi esasına bağlı olarak tanımlanan özelliklerdir¹⁷⁴. Yapılan araştırmalar sonucunda cinsiyete bağlı farklılıkların zamanla azaldığı tespit edilmiştir. Çünkü cinsiyet farklarının, kültürel etkilenme sonucunda giderek azaldığı ortaya çıkmıştır¹⁷⁵. Günümüzde artık kültürel yapı kadının ve erkeğin sosyal rolünün benzerliğini ön planda tutmakta ve bunu genişleterek yaymaktadır. Rollerdeki benzerlikler de cinsiyet farklarında azalmaya yol açmaktadır. Cinsiyet farklılıkları ve farklı cinsiyet fonksiyonları, içinde bulunulan toplumda ahlaki yönden uygun davranışların anlaşılmasında da yardımcı olmaktadır¹⁷⁶.

---

¹⁷³ Bkz. Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s. 31.

¹⁷⁴ Amine Vedüd Muhsin, *Kur'an ve Kadın*, (çev. Nazife Şişman), İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 53.

¹⁷⁵ Alfred Adler, *Sosyal Roller ve Kişilik*, (çev. Turhan Yörükkan), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2000, s. 154.

¹⁷⁶ Vedüd Muhsin, a.g.e., s. 34.

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN VE ERKEK PSİKOLOJİSİ

Erkek ve kadın, kendilerine aynı veya eşit değer biçilmiş, aynı veya eşit potansiyelle yaratılmış insan türünün iki kategorisidir¹⁷⁷. Erkeklerde ve kadınlarda cinsiyet faktörüne bağlı olarak belli karakteristik özellikler mevcuttur. Kadın ve erkeğin kişilik yapılarındaki bu özellikler oldukça belirgindir. Bu durum doğaldır ve genetik yapının bir gereğidir¹⁷⁸. Nitekim Kur'an'da kadın ve erkek arasındaki bu farklılık “erkek kadın gibi değildir (Al-i İmran 3/36)” ayeti ile ifade edilmiştir.

Biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel açıdan değişebilen bu özellikler, erkeklerin ve kadınların farklı kişilik geliştirmelerine neden olan asıl faktörlerdir. Erkek ile kadının fizyolojik farklılıkları, onların tutum ve davranışlarının oluşmasında ve gelişmesinde etkin bir rol oynamaktadır¹⁷⁹. Erkek ve kadın arasındaki farklılıklar sadece fizyolojik olmamakla beraber farklı faktörlerden de etkilenmektedir. Nitekim Terman ve Miles'in *Sex and Personality* araştırması, kişilikteki cinsiyet farklarının, biyolojik faktörlerden çok çevresel etkenlerle ve kültür içerisinde edinilen cinsiyet rollerinin etkisiyle meydana geldiğini göstermektedir¹⁸⁰. Bu etkileşim kadın-erkek kişiliğini uzun vadede çepeçevre kuşatır ve şekillendirir. Davranışçılar ve sosyal öğrenme kuramcıları da cinsiyet-rol sosyalleşmesinin hayat boyu devam eden bir süreç olduğunu ifade etmektedirler¹⁸¹.

Doğduğu günden itibaren çoğu kişi toplum tarafından uygun görülen cinsiyet rollerini üstlenmek için aşırı bir sosyalleşme baskısı yaşar. Edimsel koşullanma (operant

---

¹⁷⁷ Vedüd Muhsin, a.g.e., s. 41.

¹⁷⁸ Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yay., İstanbul, 2008, s. 22.

¹⁷⁹ Kemalettin Taş, “Dindarlığa Etki Eden Faktörler”, *S.D.Ü.İ.F.D.*, S. XIII, s. 64; Tarhan, a.g.e., s. 101.

¹⁸⁰ Lewis M. Terman, Catharine Cox Miles, *Sex and Personality*, Mc Graw-Hill Book Company, Newyork and London, 1936; Akt. Adler, a.g.e., s. 152.

¹⁸¹ Burger, a.g.e., s. 561.

conditioning) ve gözlemleyerek öğrenmenin birlikte kullanılmasıyla erkek çocuklar diğer erkek çocuklar gibi, kız çocuklar da diğer kız çocukları gibi davranma eğilimine girerler¹⁸². Erkek ve kadınların cinsiyet farklılığı böylece belirginleşerek farklı kişilik özellikleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

1. KADINLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Kızların “dişilik özellikleri” diyebileceğimiz romantik duyguların baskın olması; sevimli ve sıcakkanlı olma; fare, böcek ve yılan gibi hayvanlardan korkma; duygusal bir yapıda olma kalıtım sebebiyledir¹⁸³. İnsanlara karşı daha fazla ilgi duymak; sosyal prestije düşkün olmak; adetlerle, görünüş ve gösterişle fazla ilgili olmak; kıskançlık; yalnız kalmaktan korkmak daha çok kadın davranışları olarak belirlemiştir¹⁸⁴.

“Kadının doğası barışı, uzlaşmayı, merhameti, düzeni arzulamaktadır¹⁸⁵”. Kadın hep verme eğilimindedir. Yumuşak, sıcak ve tutkuludur. Sevgiye, güzelliğe, anlayışa değer verir. Depresyona karşı erkeklerden daha fazla duyarlıdır ve benliklerindeki güven eksikliği nedeniyle kadınların kendilerini güçlü hissedememe duyguları vardır. Estetik kaygılara ve iletişime önem verirler. Bazı biyolojik kökenli araştırmalarda kadındaki konuşma özelliğinin erkeklere nazaran daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Eş duyum (empati) yeteneklerinin güçlü olması onlara daha şefkatli bir kişilik kazandırmaktadır. Sezgileri kuvvetli, daha detaycı, tahmin yeteneği iyi olan kadınlar sözlü anlatım noktasında da erkeklere göre daha üstündürler¹⁸⁶.

Yapıcı'nın toplumsal cinsiyetin öngördüğü kadın özelliklerini de araştırdığı çalışmasında üniversite öğrencilerinin cevapları şunlar olmuştur:

Kız öğrenciler kadınları öncelikle ‘annelik’ vasfıyla tanımlamaktadırlar. Yapıcı, kız öğrencilerin kadınların kişilik özellikleri olarak dile getirdiklerini beş kategoride toplamıştır:

1- Duygusalılık, şefkatli oluş ve merhametlilik.

---

¹⁸² Burger, a.g.e., s. 602.

¹⁸³ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 82.

¹⁸⁴ Adler, a.g.e., s. 152.

¹⁸⁵ Şebnem Cansun, “Muhafazakar Değerler ve Kadın Sorunsalı: Yeni Şafak Gazetesi’nde Köşe Yazarları Örneği”, *Marife Dergisi*, S. 2, Yıl.8, Güz 2008, s. 231.

¹⁸⁶ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 17, 23, 27, 28, 56, 81, 82, 261.

- 2- Nezaket ve kibarlık.
- 3- Kararlılık ve irade.
- 4- İtaatkar, uysal ve korunmaya muhtaç.
- 5- Sorumluluk ve fedakarlık.

Yukarıdaki beş özelle birlikte kız öğrenciler kadınları olumlu ahlaki özellik olarak; ahlaklı, cömert ve yardımsever, sorumluluk, sadakat ve bağlılık şeklinde tanımlarken olumsuz özellik olarak da kurnaz ve sinsî, dedikoducu ve geveze, karpisli, kuruntulu, vesveseli, bencil ve kıskanç şeklinde ifade etmektedirler¹⁸⁷.

Yapıcı'nın bu araştırmasında erkek öğrencilerin de kadın özelliği olarak söyledikleri önem arz etmektedir. Onlar da kız öğrenciler gibi 'annelik' vasfını önelemektedirler. Kadınların kişilik özellikleri olarak duygusallık, şefkatli oluş ve merhametlilik, saflık ve kolay inanma, nezaket ve kibarlık, narin ve inceliği zikretmişlerdir. Bunlara ilaveten ahlaki özellik (olumlu ve olumsuz) olarak da sadakat ve bağlılık, namus ve iffet, paylaşımcılık ve yardımseverlik, doğruluk ve dürüstlük, fedakarlık, ihtiras, bencil, menfaatçi, kıskançlık vs. gibi özellikleri söylemişlerdir¹⁸⁸.

2. ERKEKLERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Erkek çocuklarının genlerine doğuştan sertlik, kolay yola gelmeme, dik başlılık ve heyecanlarına ket vurma gibi farklı özellikler yazılmıştır¹⁸⁹. Yapı itibarıyla erkek alıcıdır, katıdır ve soğuktur. Ayrıca geleneksel olarak erkeklerde şiddete yatkınlık, bağımsızlık, sinirlilik, kurallara uymama, saldırganlık ve kabadayılık gibi özellikler hakimdir¹⁹⁰. Çocukluk döneminde erkeklerin daha yarışmacı ve saldırgan olduğu, daha ileri yaşlarda da bağımsız, dominant ve kontrol edici olarak tanımlanan davranışlar gösterme eğiliminde olduğu ispat edilmiştir. Bağımsız olacak şekilde toplumsallaştırılan erkeklerin risk alma eğilimleri yüksek olmaktadır. Ayrıca güç, özerklik ve rekabeti hedefleyen erkek rolüne ilişkin güçlülük ve atılganlık beklentileri güçlülük duygularını (öfke, aşağılama) pekiştirirken, bireyin negatif olaylarla baş etme yeteneksizliğini,

¹⁸⁷ Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s. 158-160, 269- 270, 286.

¹⁸⁸ A.g.e., s. 164-165, 271-272, 286.

¹⁸⁹ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 27, 101.

¹⁹⁰ A.g.e., s. 52; Burger, a.g.e., s. 561.

suçluluk ve incinebilirliğini ima eden güçsüzlük duygularını (utanç, suçluluk, korku gibi) kırmaktadır¹⁹¹.

Erkeklerin yeniliği arama geni kadınlara göre daha baskındır. Mantıki ve matematiksel zekaya sahiptirler. Bu sebeple hesap işlerinde daha başarılıdırlar. Ayrıca kendilerine güven duyguları daha baskındır. Bu duygu onları daha fazla başına buyruk yapmakta ve daha dik başlı olmaya sevk etmektedir¹⁹².

Erkekler duygularını kontrol etmede kadınlara göre daha başarılıdırlar. Heyecan ve korku gibi duygularını daha kolay bastırabilirler. Duygularını daha iyi kontrol edebildikleri gibi bedeni faaliyetlerde de daha aktiftirler. Kadınlara göre daha güçlü beden yapısına ve bedeni güce sahiptirler.

Erkeklerin kendi yaşamlarını kontrol etme istekleri de daha yüksek olduğundan daha az düzeyde uyma davranışı göstermektedirler. Bu durumun daha çok sosyal roller, eğitim ve ekonomik düzeyle ilişkili olduğunu unutmamak gerekmektedir. Çünkü Amerika'da yapılan eski çalışmalar kadınların erkeklerden daha fazla uyma davranışları gösterdiklerini ortaya çıkarmıştır. Ancak yeni çalışmalar kadınlar ile erkekler arasında uyma açısından bir farklılığın olmadığını bulmuştur. Geçmişin geleneksel yapısı kadını kabullenmeye zorlarken, günümüzün sosyal ortamı kadını da erkek gibi özgür ruhlu, atılgan ve kararlarını tek başına verebilecek bir niteliğe sahip kılmıştır¹⁹³.

Yapıcı'nın sosyo-kültürel yapının birey üzerindeki etkisi dikkate alınarak hazırlanan araştırmasında üniversite öğrencilerinin kadın ve erkek özelliklerinin neler olduğu sorusuna cevaplar aranmıştır. Araştırma sonuçlarında kız ve erkek öğrencilerin ayrı ayrı düşüncelerine yer verilmiştir. Erkek öğrencilere göre erkeklerin kişilik özellikleri şunlardır: Güçlü ve kuvvetli, lider, ailenin koruyucusu ve baba, kararlı ve iradeli, cesur ve girişken, özgüvenli, sabırlı ve dayanıklı, aktif ve hareketli, disiplinli. Ahlaki özellik (olumlu ve olumsuz) olarak şu sıfatlar söylenmiştir: Yiğit, delikanlı, mert, doğru ve dürüst, güvenilir, sadakat ve bağlılık, olgunluk ve ahlaklılık, yardımseverlik ve affedicilik, kavga, şiddet ve savaş, maçoluk ve kabalık, sertlik ve

¹⁹¹ Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 80, 83, 85.

¹⁹² Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 56; Harry W. Gardiner - Mary J. Gander, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Yay. Haz.) Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s. 62.

¹⁹³ Bkz. Nuray Sakallı, *Sosyal Etkiler: Kim Kimi Nasıl Etkiler?*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 40-44.

öfkeli olma¹⁹⁴. Kız öğrencilere göre erkeklerin kişilik özellikleri şunlardır: Güçlü ve kuvvetli, ailenin koruyucusu ve baba, lider, iradeli ve kararlı, cesur ve girişken, özgüvenli, sorumluluk sahibi, sabırlı ve metanetli, doğru, dürüst ve güvenilir. Ahlaki özellik (olumlu ve olumsuz) olarak şu sıfatlar söylenmiştir: Güvenilmez, bencil, çıkarıcı, kabalık, sertlik, kavga ve şiddet, umursamaz, duyarsız, kıymet bilmez, nankör ve vefasız¹⁹⁵.

3. KADINLARIN VE ERKEKLERİN BİRBİRİNDEN FARKLI PSİKOLOJİK HALLERİ VE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Kadın ve erkeklerin biyolojik yapısı farklılıklar arz etmektedir. Kadınlar acıma ve annelik duygusunu barındırırken, erkekler daha çok avcı doğasına sahiptirler. Erkekler matematiksel zekaya daha çok sahipken, kadınlar dil-tarih konularına daha hakimdir. Bu sebeple erkeklerin mekanik kabiliyetleri daha gelişmişken, kadınlar edebiyat ve sanat alanlarında daha başarılı olmaktadır. Erkekler bir olay karşısında mantıki düşünceyle hareket ederken, kadınlar olaylara duygularıyla yön vermektedirler¹⁹⁶.

Kadınlar erkeklere oranla korkuya daha dayanıksızdır ve daha sık heyecan davranışları ve nevrotik eğilimler gösterirler. Erkekler bedeni etkinliklerde daha iyiysen, kadınlar sosyal yönelmelerde ve kişisel problemlerle ilgide daha duyarlıdır¹⁹⁷.

Kadın ve erkeklerde tiksinti, öfke gibi duyguların yoğunluğu açısından farklılık görülmezken; korku, üzüntü, utanç ve suçluluk duygularının kadınlarda erkeklere göre anlamlı derecede daha yoğun olduğu görülmüştür. Duygulardaki cinsiyet farklarının, cinsiyet kalıp yargılarına göre sosyalleşmenin bir sonucu olduğu söylenebilir¹⁹⁸.

Kişiliğinin noksan taraflarını fark edebilme ve bunları kabullenmede kadınların, başkalarının beklentilerine göre davranmak yerine kendi kararını verebilmede erkeklerin daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu sonucun Türk toplumunda, kızların

¹⁹⁴ Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s.167-168, 273, 275, 287.

¹⁹⁵ A.g.e., s. 172-174, 274-275, 287.

¹⁹⁶ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 78, 102, 138, 155.

¹⁹⁷ Adler, a.g.e., s. 152.

¹⁹⁸ Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 83.

kabullenici, erkeklerin daha başına buyruk olduğu kabulüne de uygunluk gösterdiği ifade edilmektedir¹⁹⁹. Nitekim “ ‘kızını dövmeleyen dizini döver’, ‘karı sözüne uyan erkek değildir’, ‘kırk yılda bir karı sözü dinlenmelidir’ gibi atasözlerinden de anlaşılacağı gibi Türkiye’de genellikle kadınlar dinleyen ve uyan, erkekler ise söz geçiren ve uyulan konumundadırlar²⁰⁰”.

Peygamberimiz kadınların mizaç olarak çok daha yumuşak, narin, kırılğan bir yapıya sahip olduğunu ifade etmiş ve bize şu hadisi şerifi bırakmıştır: “Kadın eğe kemiğine benzer şekilde yaratılmıştır, eğridir, doğrultmaya kalkarsan kırarsın” (Buhari, “Nikah”, 80-81; Müslim, “Rada”, 18). Bu hadis bize kadınların hassas yapısı hakkında bilgi vermektedir. Peygamber, kadınların ruhi hassasiyetlerine de yer vermiş, onlara karşı anlayışlı ve sabırlı olmayı tavsiye etmiştir.

Kadın ve erkek fiziksel, zihinsel ve duygusal bakımdan birbirinden işlevsel olarak farklı yaratılmıştır. Bu farklı işlev, erkeği ve kadını birbirine bağlı ve birbiriyle uyumlu hale getirmektedir. Kadınların ve erkeklerin tabiatları, özellikleri ve fonksiyonları farklı olsa da bu parçalar bir bütünü oluşturacak şekilde birbirini tamamlamaktadır. Erkeğin kadının duygusal hassasiyetlerine ve yumuşaklığına ihtiyacı varken; kadın da erkeğin güçlü, gerçekçi ve erkekçe korumasına ihtiyaç duymaktadır²⁰¹. Yapıcı’nın araştırma sonuçlarına göre de kadınlar daha duygusal, merhamet ve şefkatli iken erkekler daha güçlü ve kuvvetlidir²⁰².

---

¹⁹⁹ Ali Ayten, “Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *M.Ü.İ.F.D.*, 29 (2005/2), s. 203.

²⁰⁰ Sakallı, a.g.e., s. 44-45.

²⁰¹ Serpil Üşür, *Din, Siyaset ve Kadın*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 160; Fatmagül Berktaş, *Tektanrı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul, 1995, s. 205-206; Vedüd Muhsin, a.g.e., s. 51.

²⁰² Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s. 261, 269, 272.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN VE ERKEK DİNDARLIĞI

Kadın ve erkeğin cinsiyet farkları ile dış etmenlerin etkisi altında meydana gelen kişilik oluşum farklarının neler olduğundan bahsettik. Şimdi de bu farklılığın yarattığı sonuçlardan biri olan kadın-erkek arasındaki dindarlık farklarının ne boyutlarda ve ne şekilde olduğunu görelim.

Erkeklerin atak, baskın, saldırgan; kadınların ise nazik, itaatkar, hassas, merhametli yapılarıyla toplumsallaştıkları, bu süreçte edindikleri kişilik özelliklerine uygun tutum ve davranışlara sahip oldukları ve sözü geçen cinsiyet-kişilik özellikleri ile dindarlık arasında güçlü bir ilişkinin olduğu ifade edilmektedir²⁰³.

Erkeklerin ve kadınların dini yaşamlarında farklılıklar barındırıyor olmaları, bir “cinsiyet dindarlığı” kavramlaştırmasını ve bunun bir alt tipi olmak üzere “kadın dindarlığı” ve “erkek dindarlığı” kavramlaştırmalarını gerekli kılmaktadır²⁰⁴. “Batı toplumlarında yapılan araştırmalar, dindarlık yönünden erkekler ve kadınlar arasında anlamlı farkların olduğunu ortaya koymaktadır²⁰⁵”. Genel olarak erkeklerle karşılaştırıldığında kadınlarda dine önem verme, dua etme ve dini faaliyette bulunma düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Din konusunda yapılan bilimsel çalışmalarda elde edilen bulgulardan biri de kadınların erkeklerden daha dindar olduğu olmuştur. Bu örüntü, çocuklar, ergenler, yetişkinlerde değişmemektedir. Bu durum kutsal kitap okuma, dua etme, inanç ve tutumlar, dini yönelimler üzerine yapılan çeşitli çalışmalarla da desteklenmiştir. Kadınların erkeklere göre dine daha fazla eğilimli olduğu kabul edilmekle birlikte bu farklılıklara ilişkin yapılan açıklamalar konusunda yine de bir anlaşma bulunmamaktadır²⁰⁶. Cirhinlioğlu'nun eserinde bahsettiği din konusunda kadın ve erkek arasındaki farklılıkların ne olduğuna yönelik yaklaşımların bazılarından bahsedelim.

²⁰³ Günay, Çelik, a.g.e., s. 326.

²⁰⁴ A.g.e., s. 330.

²⁰⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, s. 93.

²⁰⁶ Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 79-80

- 1- Bu yaklaşımlardan ilki kadınlar ve erkekler arasındaki kişilik farklılıklarıdır. Din psikologları arasında popüler olan ve kişilik farklılıklarına dayanan bir açıklama, cinsiyetler arasında doğuştan kişilik farklılıkları olduğu ve bu farklılıkların kadınların dindar olmaya daha fazla ihtiyaç duymalarına yol açtığı görüşlerine dayanmaktadır. Çeşitli çalışmalarda kadınların suçluluk, edilgenlik, boyun eğme, endişe, sıkıntı ölçüm sonuçlarının daha yüksek puan almış olması bu görüşün kanıtı görülmektedir.
- 2- Bazı kişilik farklılıkları doğuştan gelmekle birlikte, çevresel faktörlerden de etkilenmektedir. Hatta çevresel faktörler doğuştan gelen farklılıklardan daha önemli görülmektedir. Neredeyse bütün kültürlerde erkeklere bağımsız ve kendine güvenli olması öğretilirken; kızlara itaat etme, sorumluluk alma ve bakım verici roller öğretilmektedir. Bu tipik kadın özellikleri dini bakış açısı ve yaşam biçimi ile daha uyumlu olmaktadır. Bakım verici ve ilgi gösterici tutum, dinin istediği şeydir. Saldırganlık ve dominantlık ise dinin arzu etmediği özelliklerdir. Kadınlar ailede ve diğer sosyal guruplarda ilişkileri sürdürmek için daha fazla sorumluluk almakta ve daha çok öğretmenlik, hemşirelik gibi bakım verici, eğitici, öğretici, ilgi ve özen gerektirici ve geliştirici meslekleri yapmaktadırlar. Onların bu özellikleri de dini yaşam biçimine daha uygun düşmektedir. Ayrıca bağımsız olacak şekilde toplumsallaştırılan erkeklerin risk alma eğilimleri kadınlardan daha yüksek olmaktadır. Araştırmalar risk almaktan hoşlanma ile dindar olma arasında negatif ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Ayrıca kız çocukları Tanrıyı bağışlayan, seven ve huzur veren olarak görürken, erkek çocukları Tanrıyı idare edici, plan yapıcı ve en üstün güç olarak görme eğilimdedirler. Bunun sonucu olarak da kadınlar Tanrıyı varoluşsal ihtiyaçlarını karşılayan olarak görebilecek şekilde sosyalleştirilebilmektedir. Bu şekilde sosyalleştirilen kişilik özellikleri kadınların dine göreli olarak daha ilgi göstermelerinin nedenini açıklamaktadır.

Kadınlar erkeklerden daha az risk alma eğiliminde olduklarından dolayı da dinin güvenli pozisyonunu benimseme eğilimini erkeklerden daha çok taşıdıkları ileri sürülmektedir.

Bir ve ikinci seçenekteki açıklamalara göre dindarlıkta gözlenen cinsiyet farklılıkları kısmen kadınların dindar olmaya ihtiyaç duymalarına yol açan cinsiyetler arasındaki doğuştan kişilik farklılıklarından kısmen de kızların ve erkeklerin toplumsallaştırılma tarzlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Şahin de kadınların dini tecrübe boyutu incelendiğinde, onların duygusal yönden erkeklerden daha yoğun tepkiler vermekte olduğunu söylemektedir. Kadınların biyopsikolojik durumlarından kaynaklanan yoğun duygusal yapıları ona göre bu durumun ana etkenidir²⁰⁷.

3- Kadınların daha dindar olduklarına ilişkin başka bir açıklama da Psikanalitik/Freud'çu kuram tarafından yapılmıştır. Freud'un kuramı Tanrının yansıtılmış bir baba figürü olduğu görüşüne dayanmaktadır. Adına Oedipus kompleksi verdiği bu kurama göre çocuklar 4-6 yaş arası cinsel organlarını keşfederler ve karşı cinsiyetten olan anne ve babalarına aşırı bağlılık, aynı cinsiyetten olan anne ve babalarına karşı ise kıskançlık duymaya başlarlar. Buradan hareketle erkekler yansıtılmış baba olan Tanrıya yönelik karşıt duygular hissederler. Buna karşın kadınlar babalarına daha fazla pozitif bağlılık taşırlar. Kadınlar bu hislerini Tanrıya yansıttığı için Tanrı kadınları daha fazla çekmektedir.

Freud'un baba imgesinin etkisiyle ilgili bu hipotezi oldukça sınırlı bir destek bulmuştur.

4- Kadın ve erkeklerin dindarlıklarını etkileyen bir başka etken de suçluluk duygusunun kadınlarda daha güçlü hissedilmesidir. Erkeklerle karşılaştırıldığında kadınlar her yaşta ve her durumda daha fazla suçluluk duygusu eğilimindedirler. Duygular, kadın ve erkeğin toplum içindeki rollere bağlı olarak sosyalleşmelerinin bir ürünü olduğundan, kadınların sosyal uyumu sürdürme, insanları sevme ve onlara bağlanma eğilimlerinin, onları sevgiyi kaybetme tehlikesine karşı duyarlı hale getirdiği için suçluluk duygularını güçlendirmektedir. Bu durum kadınların niçin daha fazla dini aktivite içinde olduklarına açıklık getirmektedir.

---

²⁰⁷ İlkay Şahin, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dini Yaşantıları, Tutum ve Davranışları (Boğazlıyan Örneği)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2002, s. 117.

- 5- Kadınların neden daha dindard olduklarına ilişkin bir diğerk açıklama ise kadınların daha az iş gücünde bulunmalarıyla izah edilmiştir. Bu açıklamaya göre kadınların iş gücünde olmamaları dine ayıracak daha fazla zamanları olmasını sağlamaktadır. Kadınların dini katılımının daha fazla olması sosyal düzen içinde kadın rolünün doğal bir yönü olarak karşımıza çıkmaktadır²⁰⁸.

1. KADIN DİNDARLIĞI

Kadın dindarlığı, kadınların doğuştan getirdikleri cinsiyet özelliklerine ilave olarak, kültürlenme ve sosyalleşme süreçleri sonunda edindikleri rol ve statülerinin dindarlıklarıyla olan iletişimini anlatan bir kavramdır²⁰⁹.

Psikoloji alanındaki araştırma bulgusuna göre, kadınların endişe, hassasiyet, hayal kırıklığı, suçluluk ve günahkarlık hislerini daha yüksek düzeyde barındıran kişilik özelliğine sahip olmalarının onları dinden destek almaya daha çok yönlendirdiği ileri sürülmektedir²¹⁰. “Din psikolojisi bulgularına göre Batı’da kadınlar hem nitelik hem de nicelik yönünden daha çok dindardırlar. Kadınlar daha çok ibadet etmekte, kutsal kitabı daha çok okumakta ve dini daha duygusal tonda yaşamaktadırlar. Dini etkinliklere daha fazla katılan kadınlar, dinsizliğe daha az eğilimli olmakta ve inançlarına daha sadık kalmaktadırlar²¹¹”.

Biyolojik ve toplumsal bir kimlik olarak kadın olgusu, toplumun içerisindeki sosyal rolleri ve konumu itibariyle erkeklerden farklılıklar göstermekte ve somut olarak onun davranış biçimlerine de yansımaktadır. Bu anlamda kadının din ile etkileşimi birçok sosyo-psikolojik etkenle oluşmaktadır. Kadınların biyolojik olarak daha hassas, duygusal, korunmaya muhtaç yapıları onları din ve din ile ilgili olan şeylere yaklaştırmaktadır. İçsel tutumların yönlendirmesi dışında kadının toplumsal konumu itibariyle kendisinden beklenen rollerden dolayı da dine daha yakın bir pozisyonu bulunmaktadır²¹².

²⁰⁸ Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 25, 31, 55, 79-85; İlkay Şahin, “Kadın Dindarlığı”, *Diyanet Aylık Dergi: Dinin Hayatla İlişkisi: Dindarlık*, S. 265, Ocak 2013, s. 26-27.

²⁰⁹ A.g.m., s.26.

²¹⁰ Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 95; Günay, Çelik, a.g.e., s. 326; Kurt, a.g.m., s. 10.

²¹¹ Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 94.

²¹² Açıkgöz, a.g.t., s. 84.

Kadınlar kutsalla ilişki içinde olmaya psikolojik bir yatkınlık hissetmektedirler. Çünkü kutsal düşüncesi, manevi bir huzur sağlamakta, günahkarlık duygularını hafifletmekte, iç sıkıntılardan uzaklaştırmakta, kaygı ve umutsuzluk duygularını azaltmaktadır²¹³.

Cinsiyet temelli dindarlık farklılaşmalarını biyolojik etkenlere bağlı kalarak açıklayan yaklaşımlar, kadınların anatomik ve fiziksel özelliklerinin psikolojik ve sosyal yaşamlarını etkilediğini ve dindarlıklarının biyolojik faktörlerden etkilendiğini vurgulamaktadır. Kadınlarda doğuştan gelen duygusallık, onların inanma ihtiyacını arttırmaktadır. Özellikle (sevginin şartsız şekli olan) şefkatin, kadınların önemli bir özelliği olmasıyla, dinlerde de var olan bu duyguların benzerlik göstermesi kayda değerdir²¹⁴. Aynı şekilde kadınların paylaşımcı doğalarının ve merhamet duygularının gelişmiş olması, dinlerin infak ve merhamete bolca vurguda bulunması kadınları yapısal olarak dine eğilimli kılmaktadır. Bu faktörler kadınların dine eğilimlerini arttırmaktadır.

Kadınların annelik içgüdüsüne sahip olması ve yetiştirecekleri çocuklarına birer örnek rol teşkil ettikleri düşüncesi, onları daha dindar olmaya ve daha dindarca yaşamaya sevk etmektedir. Ayrıca erkeklere oranla evde daha fazla vakit geçirmelerinin, daha sınırlı bir yaşamları olmasının, kendilerine ayıracak daha fazla vakitleri olması hasebiyle dine daha fazla ihtiyaç duymalarının, sosyo-ekonomik güçten yoksun olmalarının vermiş olduğu mahrumiyet ve ezilmişlik duygusunun, çocuk yetiştirmede aldıkları büyük sorumlulukların kadınları dine daha çok yaklaştırdığı ifade edilmektedir²¹⁵. Benzer şekilde Tarhan'ın ifadeleri de kadın dindarlığının özelliklerini gözler önüne sermektedir. Kadınların erkeğe göre güçsüzlüğü, fiziksel olarak kendilerini zayıf hissetmeleri ve olaylar karşısında korkuya dirençlerinin az olması, kontrol duygularını çabuk zayıflatmaktadır. Zorluklarla mücadelede direnme güçlerinin az oluşu, onların kendilerini kolayca kontrolsüz ve güçsüz hissetmelerine sebep olmaktadır. Bunun için kadında "aşkın" bir güce, bir otoriteye sığınma duygusu oluşmaktadır. Bu duygu sebebiyle, kadınların dindarlaşma eğilimleri daha fazladır. Din duygusunun psikolojik ihtiyacını daha çok hissettikleri için, kadınların daha dindar

---

²¹³ Ali Köse, Ali Ayten, *Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 53.

²¹⁴ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 328.

²¹⁵ Alan S. Miller, J. Hoffmann, "Risk and Religion: An Explanation of Gender Difference in Religiosity", *Journal for the Scientific Study of Religion*, S. 34, 1995, s. 64; Günay, Çelik, a.g.e., s. 325-329; Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, s. 94.

oldukları söylenebilir. Çaresiz kaldıklarında bir otoriteye sığınma ihtiyacı onları mutlu ettiğinden, dini konular kadınlar için daha çekici olmaktadır²¹⁶. Ayrıca ahiret inancı da ölüm korkusu duygusuyla birleşince kadınların dindarlığının pratik boyutunu erkeklerinkine göre daha fazla etkilemektedir.

2. ERKEK DİNDARLIĞI

Hayat, kadın ve erkeğin bütünlüğüne dayanır. İki cinsin biyolojik farklılığı, onların olayları değerlendirmelerine, yaşantılarının her anına ve elbette dini yaşantılarına da etki eder. Bir insan karşılaştığı bir soruna, sahip olduğu donanımla yani elindeki silahla karşılık verir. Erkek de kadın gibi karşılaştığı her durumda temel özellikleriyle hareket eder²¹⁷. Erkeklerin dine bakış açıları, dini algılayışları ve dini yaşayışları da temel özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir.

Cinsiyet faktörüne bağlı olarak yapılan araştırmaların çoğu, erkeklerin ve kadınların dini inanış, inanç, tutum ve davranış olarak belirgin bir farklılaşmanın olduğunu göstermektedir. Erkekler dindarlığın geneline niteliksel ve niceliksel olarak daha az yönelmektedirler. Bu da erkek ve kadın dindarlığı arasındaki tipik ayırt edici bir fark olarak karşımıza çıkmaktadır²¹⁸.

Günay ve Çelik, erkeklerin dini ritüellere ve ibadetlere daha az katıldıklarını, dini inançlarını daha sınırlı bir şekilde ifade ettiklerini ve gündelik hayatlarıyla nadiren ilişkilendirdiklerini, kendilerini “dindar” olarak tanımlama düzeylerinin kadınlara göre oldukça düşük olduğunu ifade etmektedir²¹⁹.

Erkeklerin kendilerine fazla güvenme, sınırsız, sorumsuz ve özgürce davranma eğilimleri, onları hesap verme ve kontrol edilme noktasında rahatsız ve huzursuz etmektedir²²⁰. Buna göre Allah’a hesap verme ve O’na karşı sorumlu olma düşüncesinin erkeklere ağır ve zor geleceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Erkekler özgürlüğüne düşkün olma ve bağımsızca hareket edebilme isteği fazla olan bir fitrata sahiptirler. Bu sebeple erkekler kadınlara göre daha serbest ve kendine güveni daha yüksek

²¹⁶ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 333.

²¹⁷ A.g.e., s. 152.

²¹⁸ Günay, Çelik, a.g.e., s. 325.

²¹⁹ A.g.e., s. 325.

²²⁰ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 333-334.

varlıklardır. Bunun bir sebebi de erkeklerin kadınlara göre kendilerini gerçekleştirme, meslek edinme ve ekonomik bağımsızlık gibi konularda kadınlara göre daha fazla imkanlara sahip olmalarıdır.

Ataerkil toplum anlayışının erkeklerin kendine güvenini ve bağımsız olmalarını destekler nitelikte olması ve kızlara da toplumsal süreçte itaat ve sorumluluk duygularının aşılması, yüce bir kudrete itaati emreden dine kadınların daha fazla yönelmelerini sağlamakta; erkeklerin ise buna biraz daha uzak kalmalarına sebep olmaktadır²²¹.

“Anaokulu çocukları üzerinde yapılan bir araştırmaya göre erkek çocuklarının kızlara oranla saldırgan ve tek başına iş yapma özellikleri dikkat çekmektedir²²²”. Erkeklerin daha bağımsız ve iktidar eğilimli bir kişilik geliştirmesinin, temel düsturu itaat ve ibadet olan dinin yapısal özellikleriyle bir anlamda çelişmesinin erkekleri dini hayatın farklı boyutlarında kadınlardan daha geri plana ittiği vurgulanmaktadır²²³.

Erkek dindarlığının bir diğer özelliği de dini bilgileri sorgulayarak öğrenme ve dini konuları tartışarak anlamlandırma eğilimlerinin kadınlara göre daha fazla olmasıdır. Erkeklerin camide cemaatle ve dini konularda yetkin olan kişilerle buluşma imkanına daha fazla sahip olması, Cuma ve bayram namazlarında ulaştıkları dini bilgilerin ışığında kitabi dini bilgiler çerçevesinde hareket etmesini kolaylaştırmaktadır. Kadın dindarlığında ise bu ortam ve imkan daha az bulunmaktadır²²⁴. Buna ilaveten erkeklerin daha fazla akla ve mantığa göre hareket etme eğilimlerini Allah'ın Kur'an'da akıl kullanmayı tavsiye etmesiyle ilişkilendirerek erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Erkekler kadınlara göre suçluluk duygusunu daha az yaşamakta ve erkeklerin günahkarlık duygusu için yaşadıkları pişmanlık daha az olmaktadır. Kadınların ise erkeklerden daha fazla pişmanlık ve suçluluk duygusuna sahip olmaları daha dindar olma eğilimi göstermelerine sebep olmaktadır.

---

²²¹ “33. Cinsiyet ve Dindarlık: Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, <http://sosyolojisi.com/33-cinsiyet-ve-dindarlik-dindarl-g-etkileyen-faktoerler/1595.html>, (30.05.2016).

²²² Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 154.

²²³ Günay, Çelik, a.g.e., s. 326-327.

²²⁴ A.g.e., s. 342.

“Dindarlığı risk alma ya da riskten kaçınma tutumları temelinde analiz eden risk analizi yaklaşımı, risk alma eğiliminin dindarlıkta düşüşe neden olduğunu öngörmektedir²²⁵”. Buradan hareketle erkeklerin kadınlara göre daha fazla risk alan bir yapıya sahip oldukları düşünüldüğünde, erkek dindarlık düzeyinin kadın dindarlığından daha düşük olduğu söylenebilir.

3. KADINLARIN VE ERKEKLERİN DINDARLIKLARI ARASINDAKİ FARKLAR

Batı’da cinsiyet faktörü esas alınarak gerçekleştirilen birçok dindarlık analizi erkeklerle kadınlar arasındaki dindarlık seviyelerinin farklı olduğunu bize göstermektedir. Kadınların, dinin pratik boyutu kabul edilen ibadetler noktasında erkeklerden daha fazla iştirakinin söz konusu olması, bu sonucu destekler mahiyettedir. Kadınların dini tören ve organizasyonlara daha çok katıldığı, kutsal kitabı daha çok okuduğu, dini olduğundan daha fazla duygusal heyecanlarla yaşadığı ve hatta dinini duygusal bağlamda içselleştirerek sağlam temele oturtup onu sahiplendiği ve koruduğu söylenebilir.

Aynı şekilde erkeklerle karşılaştırıldığında kadınlar sığınacak bir liman arama güdüsüne daha çok sahip oldukları için koruyacak ve kollayacak bir Tanrı’ya kendilerini daha yakın hissetmekte ve ibadet esnasında hissedilen manevi halleri daha çok yaşamaktadırlar²²⁶. Buradan hareketle denilebilir ki cinsiyet rolü ile dindarlık arasındaki ilişki, kadın ve erkeklerin Tanrı imajlarında da açık bir şekilde kendini göstermektedir. Kadınlar için Tanrının sevgisi, erkekler için ise Tanrının gücü ve adaletinin önem arz ettiği anlaşılmaktadır²²⁷.

Kadınların ayrıca kutsal mekanlara daha çok rağbet gösterdikleri de yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Çünkü kutsal mekanların kadınlara manevi tatmin sağlayan birçok fonksiyonu vardır. Bunlardan ilki insanların kutsalla ilişki kurmasını sağlamasıdır. İkincisi kutsal mekanlar kutsal gücün hissedildiği yerlerdir. Üçüncüsü ise hayata dini anlam kazandıran mekanlar olmasıdır. Türbe ziyaretlerini bu hususta örnek

---

²²⁵ Günay, Çelik, a.g.e., s. 329.

²²⁶ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 101.

²²⁷ Günay, Çelik, a.g.e., s. 327-328.

göstermek yanlış olmayacaktır. Türbelerin kadın dindarlığının tezahür ettiği yerlerden biri olması dolayısıyla ziyaretçilerinin de çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Araştırma verilerine göre türbe ziyaretçilerinin %62'si kadınlardan, %38'i erkeklerden oluşmaktadır²²⁸.

Kadınların daha dindar oluşları riskten uzak durma eğilimi göstermeleriyle ilişkilendirilirken, erkeklerin daha fazla risk alma eğilimine sahip oluşlarının dindarlık seviyelerinde düşüşe neden olduğu belirtilmektedir²²⁹.

Toplumsallaşma süreci dikkate alındığında kadınların sosyal ve kültürel değerlere daha bağlı yetiştirildiği görülmektedir. Böyle yetişmeleri de onları daha tutucu, daha muhafazakar ve daha bağımlı bir hale getirmektedir. Bu eğilimleri geliştiren bir bireyin, dini duygulara daha bağımlı olduğunu söylemek yerinde olur. Bu sebeple din, kadınların hayatında erkeklere nazaran daha önemli, etkili ve destekleyici bir yere sahip görülmektedir.

Türkiye'de yapılan araştırmalarda ise Batı çalışmalarının tam aksi sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Köktaş²³⁰, Karaca²³¹, Onay²³² ve Mehmedoğlu²³³ tarafından yapılan çalışmalarda inanç ile ibadetleri yerine getirme oranlarının erkeklerde kadınlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara sebep olan çeşitli etkenler olabilir. Örneğin araştırmalar genellikle üniversite öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Üniversite ortamları ise ülkemizde en çok sekülerleşmenin yaşandığı ortamlardandır. Kadın kişiliğinin çevresel etki ve ortamsal telkinlere daha açık olan tabiatı dikkatle değerlendirildiğinde, bu sonuçları normal karşılamak gerekmektedir²³⁴.

Ülkemizde yapılan araştırmalar sonucunda erkeklerin daha dindar oldukları görüşünü destekleyen sebeplerden bir diğeri de şudur: “Hıristiyanların aksine Müslüman toplumlarda cami, müftülük gibi din hizmeti veren kurumlardan faydalanma; dini bilgilendirme programlarına katılabilme; dini konuları tartışabilme ya da dini sorunlarını paylaşabilme; cemaate iştirak edip hutbe ve vaaz dinleme fırsatlarından yararlanma açısından erkekler kadınlara oranla daha fazla imkanlara sahiptirler. Türk

²²⁸ Köse, Aytan, a.g.e., s. 46-48.

²²⁹ A.g.e., s. 329.

²³⁰ Mehmet Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yay., İstanbul, 1993, s. 79.

²³¹ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, Beyan Yay., İstanbul, 2000, s. 347.

²³² Onay, a.g.e., s.103.

²³³ Mehmedoğlu, a.g.e., s. 162.

²³⁴ Hökekleli, *Din Psikolojisine Giriş*, s. 95.

toplumunda daha çok örf geleneği olarak kadınlar, dindarlıklarını vaaz ve hutbeleriyle olumlu yönde etkileyebilecek Cuma ve Bayram namazları vb. birtakım dini uygulamalardan ya da konferans, seminer vb. dini bilgilendirme etkinliklerinden erkeklere göre daha uzak kalmaktadırlar²³⁵”. Erol’un araştırma sonucu²³⁶ da erkeklerin dini ritüellere daha fazla katıldıklarını ispatlar niteliktedir. Mehmedoğlu’da aynı görüştedir. Ona göre bu durum, kadınların sosyal hayattaki konumlarından ve cemaat uygulamalarının erkekler arasında daha yaygın olmasından kaynaklanmaktadır²³⁷.

Bir diğer faktör de kadının ev işleri, iş hayatı, çocuk yetiştirme yükümlülüğü gibi sorumluluklarının olmasıdır. Çünkü ev hanımlığı, eş ve annelik rolleri kadının vaktinin büyük bir bölümünü almaktadır. Bununla birlikte bir de kadının çalışma hayatında ibadetlerini erkekler kadar rahat yapamamasına sebep olan başörtüsü, abdest ve namaz faktörleri de düşünüldüğünde kadınların erkeklerden daha güç durumda kaldığını görmekteyiz. Tüm bunlar erkeklerin dindarlıklarını kadınlardan daha rahat ve daha kolay yaşayabildiklerini göstermektedir²³⁸.

Uysal’ın Türkiye’de yaptığı araştırma sonucuna göre de kadınlar erkeklere göre daha az dindar görünmektedirler. Çünkü dindarlığın inanç boyutu hariç, ibadet, etki ve tecrübe boyutuna giren tutum ve davranışlar bakımından erkeklerin dini tavırları kadınlardan daha kuvvetli sonucu elde edilmiştir²³⁹.

Yurtdışında ve yurtiçinde yapılan araştırmalarda cinsiyet değişkeni ile dindarlık ilişkisi sonuçları farklılık göstermektedir. Sonuç olarak, bu ilişkide dine yönelik eğilimlerin ve karakteristik duruşun etkisi, toplum ve kültüre göre de değişiklik göstermektedir diyebiliriz.

---

²³⁵ “33. Cinsiyet ve Dindarlık: Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, <http://sosyolojisi.com/33-cinsiyet-ve-dindarlik-dindarl-g-etkileyen-faktoerler/1595.html>, (30.05.2016).

²³⁶ Erol, a.g.m., s. 210.

²³⁷ Mehmedoğlu, a.g.e., s. 190.

²³⁸ “33. Cinsiyet ve Dindarlık: Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, <http://sosyolojisi.com/33-cinsiyet-ve-dindarlik-dindarl-g-etkileyen-faktoerler/1595.html>, (30.05.2016).

²³⁹ Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, s. 145.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER VE BULGULAR

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ

Araştırmamızın temel problemi, kadın dindarlığının erkek dindarlığına göre ayırt edici özelliklerinin neler olduğudur. Alt problemler olarak da şunları ele almaya çalışacağız:

- Kadınların kişilik özellikleri nelerdir?
- Erkeklerin kişilik özellikleri nelerdir?
- Kadınların ve erkeklerin kişilik özellikleri arasında ne gibi farklılıklar vardır?
- Kadın dindarlığı nedir ve hangi özelliklere sahiptir?
- Erkek dindarlığı nedir ve hangi özelliklere sahiptir?
- Kadın dindarlığının erkek dindarlığından farkları nelerdir?
- Kadınlar dindarlıklarını yaşarken hangi duygularını ön planda tutmaktadırlar?
- Erkekler dindarlıklarını yaşarken hangi duygularını ön planda tutmaktadırlar?

2. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırmalar bir problemin üzerine belirlenmiş soru veya sorularla beraber oluşturulur. Problem amaçlarla ilişkilendirilerek açık bir şekilde belirlenir. Problemler ayrıca hipotezlerin de kurulmasına yardımcı olur. Nitel araştırmalarda da problem cümlelerin belirlenmesi yeterli görülmektedir²⁴⁰.

Araştırma kadın dindarlığının erkek dindarlığından farklı olup olmadığına; ibadet esnasında kadınlar en çok Allah'ın sevgisini kazanma duygusuna sahip iken

---

²⁴⁰ Hüseyin Bal, *Nitel Araştırma Yöntemi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2013, s. 50.

ibadet etmediklerinde O'na karşı utanç hissedip hissetmediklerine; merhamet, şefkat ve utanç duygularının en çok kadınlarda görülüp görülmediğine; öfke ve hiddet duygularının en çok erkeklerde görülüp görülmediğine; kadınlarda korku, kıskançlık ve heyecan duygularının daha sık olup olmadığına ve bunun sonucunda duyguların kadın ve erkek dindarlığını etkileyip etkilemediğine cevap aranacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN TARİHÇESİ

Kadın dindarlığı, oldukça önemli görülen ve hemen hemen tüm sosyal alanlarda araştırılmaya değer görülen bir fenomendir. Din psikolojisi alanında bu konuda çok fazla araştırma yapılmıştır ve hala yapılagelmektedir. Biz de tezimizin konusunu şekillendirmeye başlarken hareket noktamızı “kadın ve dindarlık” olarak belirledik. Bu konuda pek çok eser, tez ve makalelerden istifade ettik. Bunlardan en çok istifade ettiklerimiz şunlar olmuştur:

Asım Yapıcı'nın “Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın” isimli eserinde dindarlık-toplumsal cinsiyet ilişkisi ele alınmıştır. Kadın ve erkek algısı bağlamında toplumsal cinsiyet stereotiplerinin farklı değişkenlere göre değişip değişmediği araştırma konuları içerisinde yerini almıştır. Ayrıca kız ve erkek üniversite öğrencilerinin kendilerini ve karşı cinstekileri nasıl anlamlandırdıkları, İslam'da kadının statüsünün ne olduğu ve günümüzde kadının konumunun nasıl değerlendirildiği araştırılmıştır. Bu araştırmalar yapılırken nitel ve nicel verilerden istifade edilmiştir. Eserin en temel amacı toplumsal cinsiyet bağlamında din(darlık) ile kadın algısı arasındaki ilişki ve farklılıkları ortaya koymaktır.

Veysel Uysal'ın “Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, Dini Tutumlar ve Şahsiyet Özellikleri” adlı eserinde Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısının içine yerleşmiş sosyal normlar ve dini değerler incelenmiştir. Bunun için de şahsiyet özellikleri ile dini tutum ve davranışlar araştırma konusu olmuştur. Üniversite öğrencileri ve araştırma görevlileri üzerinde yapılan şahsiyet özellikleri ve benlik değerleri araştırmasında dindarlık-şahsiyet; dini inanç, tutum ve davranışlar-sosyal ilişkiler; dindarlık-dini tutum arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Bu çalışma anket kullanılarak yapılmış bir saha araştırmasıdır.

Veysel Uysal'ın "Türkiye'de Dindarlık ve Kadın" isimli eserinde dindarlık, kişilik ve kadına bakış arasındaki ilişkileri geleneksellik-çağdaşlık çizgisinde değerlendirilmiştir. Bu eser geleneksel değer ve kültür normlarının günümüzdeki resmini yansıtan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk toplumunda, değişim ve dönüşüm süreci geçiren ekonomik ve sosyal hayatın etkisiyle kadın ve erkeğe atfedilen dini, geleneksel ve modern değerler karşılaştırılmıştır. Kadının statüsü ve kadına verilen rol ve sorumluluklarda ne gibi bir farklılaşma olduğu araştırma konularından biridir. Buna bağlı olarak dini, milli değerlere ve çağdaş değerlere bakıldığında kadın ve erkeğin rollerinde değişimlerin olup olmadığı da incelenmiştir. Kadın-erkek eşitliği, ekonomik, medeni, hukuki hak ve özgürlükler konularında da kadın ve erkeklere ne düşündüklerinin de sorulduğu bir anket çalışmasının sonuçlarını yansıtan geniş çaplı bir eserdir.

Makale olarak yararlandığımız belli başlı kaynaklar:

İbrahim Gürses'in "Dindarlık İle İlgili Tutumlar ve Otoriteriyen Kişilik İlişkisi", Hüseyin Peker'in "Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din"dir. Tezler ise; Sakine Açıkgöz'ün "Toplumsal Değişim Sürecinde Kadın Dindarlığı (Adıyaman/Çelikhane Örneği)", Ali Ulvi Mehmedoğlu'nun "Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma", İlkay Şahin'in "Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dini Yaşantıları, Tutum ve Davranışları (Boğazlıyan Örneği)" olmuştur.

4. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamız nitel bir araştırmadır. "Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algılandığı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür. Nitel araştırmada amaç, insanların içinde yaşadıkları toplumsal dünyayı nasıl algıladıklarını yorumlamaya çalışmaktır²⁴¹."

---

²⁴¹ Gül Nur Akman, "Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Çay Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Programı, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersi*, Danışman Öğretim Görevlisi Onur Kafadar, Afyonkarahisar, 2014, s. 14.

Bu araştırmanın teorik bölümünde dokümantasyon yöntemine bağlı kalınmıştır. Teorik bölümde veri toplamak için psikoloji ve din psikolojisi ile ilgili kaynak eserler gözden geçirilmiştir. Metodolojik eserlerden de istifade edilmiş olup, benzer nitelikteki çalışmalardan da yararlanılmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili literatür, kütüphane ve diğer veri kaynakları yoluyla değerlendirilmeye çalışılmış ve konuya dair yapılmış tez ve makale çalışmalarından da istifade edilmiştir. Veriye dayalı olan bölümde ise kullandığımız yöntem, mülakat yöntemi (yapılandırılmış görüşme/derinlemesine görüşme) olmuştur. Buna göre görüşmeler belli bir çerçevede yapılandırılmış sorularla gerçekleştirilmiş ve elde edilen değerlendirmelerle oluşturulmuştur.

Araştırmamızda işlediğimiz ‘kadın dindarlığının ayırıcı vasıfları’ konu başlığını en iyi çözümlenebileceğimizi düşündüğümüz yöntem mülakat olmuştur. Kişilerle birebir konuşabilme imkanını sunan mülakat yöntemi, araştırmamızda öncelediğimiz konulara daha net cevaplar almamızı sağlamıştır. Görüşmecilerden aldığımız cevapları tez konumuzu değerlendirmek için yetersiz bulduğumuz anlarda o soruya yardımcı ve destekleyici nitelikte başka soru/sorular ilave ederek öğrenme şansını yine mülakat yöntemi bize sunmuştur. Örneğin “bu konuda daha ayrıntılı olarak ne düşünüyorsunuz?” veya “bu konudaki hislerinizden biraz daha ayrıntılı olarak bahsedermisiniz?” şeklindeki ilave soruları sorma olanağımız olmuştur.

Yaşı en az 22 olan; mesleği öğretim görevlisi, öğretmen, hemşire, Kuran kursu öğreticisi, esnaf, işçi, emekli ve ev hanımı olan ve Bursa’da ikamet eden 25 kadın ve 25 erkek katılımcımız olmuştur. Mülakat sorularının görüşmecileri tedirgin etmemesi ve onlardan daha sağlıklı cevaplar alabilmek adına isim, adres veya kimliklerini belli edecek şekilde herhangi bir soru sorulmamıştır. Yalnızca kişilerin yaşı ve meslek grupları, tez konumuz için gereklilik arz ettiğinden bu soruların sorulması uygun bulunmuştur.

Görüşmecilerin dikkatinin dağılmasına, sıkılmalarına ve özensiz cevap vermelerine sebebiyet vermemek için mülakat sorularının kısa ve az sayıda olmasına dikkat edilmiştir.

Mülakatımız 17 sorudan oluşmuştur. İlk 3 soru, görüşmecinin kişisel bilgileriyle ilgilidir. 4-5 ve 6.sorular ibadetler yapılmadığında kişide hangi duyguların daha yoğun hissedildiğiyle ilgilidir. Bu sorularla kişilik ve dindarlık arasındaki farkların ortaya

çıkartılabileceği düşünölmüştür. 7.soru da bu amaca yönelik olarak sorulmuştur ve ne için dua edildiğiyle ilgilidir. 8-9 ve 10.sorular kişinin dindarlığının ne boyutlarda yaşandığıyla alakalı olup, bu sorularla kadınların mı yoksa erkeklerin mi daha çok dindar oldukları görölmeye çalışılmıştır. 11.soruda Allah tasavvurunun kişide hangi duyguları çağrıştırdığı sorulmuştur ve bu sorudan beklenti, kadın ve erkek dindarlığının hangi duygularla ortaya çıktığını görmek olmuştur. 12,13,14,15,16 ve 17.sorular ise kişilik özelliklerine yönelik sorulardır. Bu sorular, kadınların ve erkeklerin kişilik özellikleri arasındaki farkları bulma beklentisiyle oluşturulmuş sorulardır. Kişilik özelliklerinin dindarlık üzerinde ne gibi etkisinin olduğu görölmeye çalışılmıştır.

4.2. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Bu araştırmanın sınırlılıklarının ilki, belli bir zaman diliminde yapılmış olmasıdır. Araştırma 2012-2016 yılları arasında yapılmıştır. Araştırmamızın 4 yıla yayılmış olmasının avantajları da dezavantajları da olmuştur. Bu süre içerisinde kaynakların ve yapılan çalışmaların artması, tezimizin teorik bölümünde sürekli bir değişiklik ve yenilik yapmamızı gerektirmiştir. Araştırmamızı daha uzun vadeye yayarak özenle hazırlamamızı sağlamıştır. Konuya hakimiyetimiz noktasında sürekli kendimizi geliştirmemize vesile olmuştur.

Mülakat yöntemini 22 yaş ve üstüne uygulamış olmamız da bir diğer sınırlılık olmuştur. Çünkü alacağımız cevapların sağlamlığı ve netliği noktasında en uygun kitleyi 22 yaş ve üzeri oluşturmaktadır. Bu sebeple araştırmamız belli bir mesleğe başlamış ve belli bir olgunluğa ulaşmış kişilere uygulanmıştır. Örneklem grubumuzu daha çok yetişkinler ve orta yaşlılar oluşturmuştur. Ayrıca araştırmamız Bursa iliyle, bu ilde yaşamakta olan kişilerle ve tezimizde kullandığımız metot ve yöntemlerle sınırlı kalmıştır.

4.3. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmamızın evrenini Türkiye'deki bütün yetişkinler oluşturmaktadır. Asıl ana evren ise Bursa'da yaşayan yetişkin kişilerdir. Örneklem grubumuzu ise Bursa'da ikamet eden çeşitli meslek gruplarına sahip 25 kadın ve 25 erkek oluşturmaktadır.

Meslek gruplarının seçilmiş olmasının sebebi bu kişilerin hayata atılmış, belli bir olgunluğa erişmiş, kendi geçimini sağlayabilecek duruma gelmiş, belli bir yaşın üstünde olup kişiliği oturmuş bireyler olmalarıdır. Bu meslek grupları öğretim görevlisi, öğretmen, hemşire, Kuran kursu öğreticisi, esnaf, işçi, emekli ve ev hanımlığından meydana gelmektedir.

5. BULGULAR

5.1. ÖRNEKLEM GRUBU VE ÖZELLİKLERİ

Araştırmamızın ideal örneklem grubunu Bursa İli'nde yaşayan 22-56 yaş aralığında bulunan 50 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın konusu gereği sınıflandırmamız, kadın-erkek şeklinde olmuştur. Mülakat yapılan 50 kişinin 25'i kadın, 25'i erkektir.

Tablo 1: Mülakata Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	25	50
Erkek	25	50
Toplam	50	100

Örneklem grubumuzda bulunması gereken özellikler olarak dikkate aldığımız kriterlerden biri yaş olmuştur. Mülakata verilen cevapların daha sağlıklı olabilmesi için mülakatımız kişiliği oturmuş, belli bir olgunluğa sahip, belli bir duruşu ve hayat standartları olan 22 yaş üstü kadınlar ve erkeklerce yapılmıştır. 22 ile 56 yaş arasında geniş bir yelpazeye yayılan örneklemimizin yaş ortalaması 32'dir. Örneklemimizin %40'ı 22-29, %44'ü 30-39, %12'si 40-49, %4'ü 50 ve üstü yaş aralığındadır.

Tablo 2: Mülakata Katılanların Yaş Grup Dağılımları

Yaş Dağılımları	Kadın Sayısı	Erkek Sayısı	%
22-29	11	9	40
30-39	10	12	44
40-49	4	2	12
50-üstü	-	2	4
TOPLAM	25	25	100

Örneklem grubumuz çeşitli meslek gruplarına sahiptir. Bu gruplar şunlardır: Öğretim Görevlisi, Öğretmen, Hemşire, Kuran Kursu Öğreticisi, Esnaf, İşçi, Emekli ve Ev Hanımı. Bu grupların dini duygularında bir farklılık olup olmadığını gözlemlemeye çalışacağız.

Tablo 3: Mülakata Katılanların Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Meslek Grupları	Kadın Sayısı	Erkek Sayısı	%
Öğretim Görevlisi	2	7	18
Öğretmen	13	14	54
Hemşire	1	-	2
Kuran Kursu Öğreticisi	1	-	2
Esnaf	-	1	2
İşçi	1	2	6
Emekli	-	1	2
Ev Hanımı	7	-	14
TOPLAM	25	25	100

Tablo 3’de görüldüğü gibi mülakata katılan bayanların 18’i belli bir meslek grubuna sahipken, 7’si hiçbir işte çalışmamaktadır. Erkeklerin tamamı ise belli bir mesleğe sahiptir. Örneklem grubumuzun %86’sı çalışmakta, %14’ü çalışmamaktadır.

Katılımcıların %18'i öğretim görevlisi; %54'ü öğretmen; %2'si hemşire, Kuran kursu öğreticisi, esnaf ve emekli; %6'sı işçi ve %14'ü ev hanımıdır.

Örneklem grubumuzun medeni durumları, gelir durumları ve tahsil durumları ise dikkate alınmamıştır.

5.2. BULGULAR

5.2.1. Kadın-Erkek Dindarlığı ve Kişilik Özellikleri ile ilgili Bulgular

Kadın dindarlığının erkek dindarlığından farklı yönlerini ortaya koymadan önce, mülakatımızda yer alan her bir sorudan alınan cevaplar tablolar halinde gösterilmeye çalışılacaktır. İlk 3 sorunun yüzdeler dilimleri, bu sorular örneklem grubunun demografik yapısıyla alakalı olduğu için, o bölümde gösterilmiştir. 4.sorudan itibaren mülakatımızda sorduğumuz sorulara verilen cevaplar tablolar halinde ve yüzdeler değerleriyle verilecektir.

Tablolarda gösterilecek değerler mülakata katılan kadın (25 kişi) ve erkek (25 kişi) sayısını göstermeyecektir. Tablolardaki seçeneklere kaç kadın ve erkeğin cevap verdiği resmedilecektir. Çünkü katılımcılarımız, çoğu soruya cevap verirken birden fazla seçeneği aynı anda söylemiştir. Tablolar bu durum dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Bu sorulara verilen cevapların araştırma konumuz gereği kadın ve erkek şeklinde ayrı ayrı tablolar halinde sunulması bizce önem taşımaktadır. Böylece kadınlar ve erkekler arasındaki dindarlık ve kişilikle ilgili olan ayırıcı vasıflar daha şeffaf bir şekilde görülebilecektir.

Tablo 4: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Namazla ilgili Hisleri (Duyguları)

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Namaz kılmadığında Allah'ın cezasından korkma	8	32	7	28
Namaz kılmadığında huzursuzluk, utanç ve suçluluk (pişmanlık) duyma	22	88	22	88
Namaz kıldığında Allah'ın çok sevmesi	3	12	4	16
Namaz kıldığında huzurlu ve mutlu olma	18	72	12	48

Tablo 4'te görüldüğü gibi kadınların %32'si, erkeklerin %28'i namaz kılmadığında "Allah'ın cezalandırmasından korkarım" demiştir. Kadınların ve erkeklerin %88'i "namaz kılmadığında huzursuzluk utanç ve suçluluk (pişmanlık) hissederim" cevabını vermiştir.

Yine tablo 4'e göre "namaz kıldığımızda Allah bizleri daha çok sevecektir" düşüncesine sahip olan kadınlar %12'lik bir yüzdeliğe sahipken, erkekler %16'lık bir orana sahiptirler. "Namaz kıldığımda huzurlu ve mutlu olurum" cevabını ise kadınların %72'si, erkeklerin %48'i söylemiştir.

Tablo 5: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Oruçla ilgili Hisleri (Duyguları)

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Gerginlik ve asabiyet	1	4	7	28
Fakirlerin haline acıma	14	56	8	32
Allah'ın verdiği nimetlere şükranlık duyma	8	32	9	36
Mutluluk ve huzur	8	32	7	28
Sabır	5	20	7	28
Dini konulara eğilimde artma	-	0	2	8
Mükafatını düşünme	1	4	1	4
Allah'a karşı olan kulluk borcunu ödeme	1	4	-	0

Kadın ve erkek katılımcılarımıza oruç ile ilgili duygularını sordüğümüzda karşımıza tablo 5'teki oranlar çıkmıştır. "Oruç tutarken gergin ve asabi olurum" diyen kadınların oranı %4 iken erkeklerin oranı %28'dir. "Fakirlerin haline acırım" şeklinde düşünenlerin oranları kadınlarda %56, erkeklerde %32'dir. "Allah'ın verdiği nimetlere şükrederim" diyenler kadınlarda %32, erkeklerde %36 oranındadır. "Huzur ve mutluluk

duyarım” diyenlerin oranı kadınlarda %32, erkeklerde %28’dir. “Oruç bana sabırlı olmayı hatırlatır” diyen kadınların oranı %20 iken bu oran erkeklerde %28’dir. Erkekler kadınlardan farklı olarak %8 oranında “dini konulara eğilimim artar” cevabını da vermiştir. Son olarak kadınların %8’i ve erkeklerin %4’ü “Allah’a karşı olan kulluk borcumu öderim” cevabını vermiştir.

Tablo 6: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin İbadetlerini Yapmadıklarındaki Hisleri (Duyguları)

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Allah’a karşı utanma	12	48	13	52
Suçluluk, pişmanlık ve üzüntü	9	36	5	20
Huzursuzluk	6	24	6	24
Allah’a karşı kulluk görevini tam yapamamış olma ve Allah’a olan sevgiyi gösterememe	3	12	4	16
Korku	4	16	7	28
Allah’ın merhametine sığınma	6	24	8	32
İbadetlerini eksiksiz yapanlara imrenme	6	24	4	16
İbadetlerini eksiksiz yapanları kıskanma	1	4	1	4

Tablo 6’da ibadetlerini yapmadıklarında genelde ne hissettikleri sorusuna verilen cevap sayısı ve oranları görülmektedir. Buna göre kadınların %48 i, erkeklerin %52’si “ibadetlerimi yapmadığımda Allah’a karşı utanç hissederim” cevabını vermiştir. “İbadetlerimi yapmadığımda suçluluk, pişmanlık ve üzüntü hissederim” diyenlerin oranı kadınlarda %36, erkeklerde %20’dir. “Huzursuz olurum” diyen kadınların ve erkeklerin oranı %24’tür. “İbadetlerimi yapmadığımda Allah’a karşı kulluk görevimi tam olarak yerine getiremediğimi ve Allah’a olan sevgimi gösteremediğimi hissederim” diyen kadınların oranı %12 iken erkeklerde %16’dır. “İbadetlerimi yapmadığımda Allah’ın gazabından korkarım” cevabını veren kadınların oranı %16, erkeklerin oranı %28’dir. “İbadetlerimi yapmasam da Allah’ın merhametine sığınıyorum” diyen kadınların oranı %24, erkeklerin oranı %32’dir. “İbadetlerini eksiksiz yapanlara gıpta ediyorum” diyen kadınların oranı %24, erkeklerin oranı %16’dır. “İbadetlerini eksiksiz yapanları kıskanıyorum” diyen kadınların ve erkeklerin oranı %4 olmuştur.

Tablo 7: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Dua Etme Sebepleri

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Allah'ın gazabından korkulduğu için	1	4	4	16
Dertlere sabretmek için	2	8	4	16
Allah'ın rızasını ve sevgisini kazanmak için	14	56	9	36
Allah'ın merhametine inanıldığı için	7	28	1	4
Dünyalık istekler için	2	8	4	16
Kibre kapılmamak için	-	0	1	4
Bütün Müslümanlar için	-	0	4	16
Kaza ve belalardan korunmak için	1	4	2	8

Tablo 7'ye göre kadınların ve erkeklerin dua etme sebeplerine verdikleri cevaplar şunlardır:

“Allah'ın gazabından korktuğum için dua ederim” diyen kadınların oranı %4, erkeklerin oranı %16'dır. “Çekilen dertlere ve sıkıntılara sabretmek için dua ederim” şeklinde cevap veren kadınların oranı %8, erkeklerin oranı %16'dır. Kadınların %56'sı ve erkeklerin %36'sı “Allah'ın rızasını ve sevgisini kazanmak için dua ederim” cevabını vermişlerdir. “Allah'ın merhametine inandığım için dua ederim” diyen kadınların oranı %28, erkeklerin oranı %4'tür. “Dünyalık istekler için de dua ederim” diyen kadınların oranı %8, erkeklerin oranı %16'dır. Sadece erkeklerin %4'ü “Kibre kapılmamak için dua ederim” demiştir. “Bütün Müslümanlar için de dua ederim” diyen kadın yokken, erkeklerin oranı %16'dır. “Kaza ve belalardan korunmak için de dua ederim” diyen kadınların oranı %4, erkeklerin oranı %8'dir.

Tablo 8: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin İbadetlerini Ne Kadar Yaptıkları

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Aksatırım	11	44	9	36
Nadiren aksatırım	2	8	4	16
Aksatmamaya çalışırım	11	44	12	48
Aksatmam	1	4	-	0

Tablo 8'e bakıldığında "ibadetlerinizi ne kadar sıklıkla yaparsınız?" sorusuna cevap veren kadınların %44'ü ve erkeklerin %36'sı "ibadetlerimi aksatıyorum" demiştir. "Nadiren aksatıyorum" diyen kadınların oranı %8, erkeklerin oranı %16'dır. "Aksatmamaya çalışırım" diyen kadınların oranı %44, erkeklerin oranı %48'dir. "Hiç aksatmam" diyen kadınların oranı %4 iken erkeklerden "hiç aksatmam" diyen olmamıştır.

Tablo 9: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Dini Metinleri Okuma Sıklığı

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Her gün	6	24	4	16
Sıklıkla (2-3 günde bir)	4	16	6	24
Haftada 1-2 kere	6	24	2	8
Arasına	9	36	11	44
Kur'an okumayı bilmiyorum	-	0	2	8

Tablo 9'a göre, kadınların %24'ü ve erkeklerin %16'sı "dini metinlerden her gün mutlaka okurum" cevabını vermiştir. Kadınların %16'sı ve erkeklerin %24'ü "sıklıkla (2-3 günde bir) okurum" demiştir. Kadınların %24'ü ve erkeklerin %8'i "Haftada 1-2 kere okurum" cevabını vermiştir. Kadınların %36'sı ve erkeklerin %44'ü "dini metinleri ara sıra okurum" cevabını vermiştir. "Kur'an okumayı bilmiyorum" cevabını ise sadece erkeklerin %8'i vermiştir.

Tablo 10: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Farz ve Nafile İbadet Yaparken Hissettikleri

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Aynı duyguları hissetme	6	24	10	40
Farz ibadetleri yaparken daha dikkatli ve mutlu	6	24	3	12
Nafile ibadetleri yaparken daha huşulu	6	24	8	32
Nafile ibadet yapmıyorum	2	8	3	12
Cevap vermek istemiyorum	5	20	1	4

Tablo 10’da “farz ve nafile ibadetlerinizi yaparken ne hissediyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar bulunmaktadır. “Farz ve nafile ibadet yaparken aynı duyguları hissederim” diyen kadınların oranı %24, erkeklerin oranı %40’tır. “Farz ibadetleri yaparken daha dikkatliyim ve mutluyum” cevabını veren kadınların oranı %24, erkeklerin oranı %12’dir. “Nafile ibadetleri yaparken daha huşulu olurum” diyen kadınların oranı %24, erkeklerin oranı %32’dir. “Nafile ibadet yapmıyorum” diyen kadınların oranı %8, erkeklerin oranı %12’dir. “Cevap vermek istemiyorum” diyen kadınların oranı %20 iken erkeklerin oranı %4’tür.

Tablo 11: Mülakata Katılan Kadınlarda ve Erkeklerde Allah Tasavvurunun İlk Çağrıştırdığı Duygular

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Merhamet ve şefkat	24	96	20	80
Sevgi	12	48	10	40
Korku	8	32	3	12
Gazap ve öfke	5	20	7	28
Ceza	2	8	2	8
Kudret	-	0	2	8
Allah’ın bütün sıfatları	-	0	3	12

Tablo 11’de “Allah tasavvuru sizde öncelikle hangi duyguları çağrıştırır?” sorusuna verilen cevaplar yer almaktadır. “Merhamet ve şefkat duygularını çağrıştırır” diyen kadınların oranı %96, erkeklerin oranı %80’dir. “Sevgi duygusunu çağrıştırır diyen” kadınların oranı %48, erkeklerin oranı %40’dır. “Korku duygusunu çağrıştırır” diyen kadınların oranı %32, erkeklerin oranı %12’dir. “Gazap ve öfke duygularını çağrıştırır” diyen kadınların oranı %20, erkeklerin oranı %28’dir. “Cezalandıracağı duygusu hasıl olur” diyen kadınların ve erkeklerin oranı %8’dir. “Kudret duygusunu çağrıştırır” diyen sadece erkekler olmuştur ve erkeklerin oranı %8’dir. “Allah’ın bütün sıfatları aklıma gelir” diyen yine sadece erkeklerin %12’sidir. Kadınlar “kudret ve bütün sıfatlar” düşüncesini belirtmemişlerdir.

Tablo 12: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Toplum İçinde Söz Hakkı Verildiğindeki Duyguları

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Utanma	8	32	5	20
Heyecan	20	80	14	56
Korku	-	0	1	4
Kendine güven ve rahatlık	5	20	12	48

Tablo 12’de kadın ve erkek katılımcılarımıza yönelttiğimiz “toplum içerisinde size söz hakkı verildiğinde ne hissedersiniz?” sorusunun cevapları yer almaktadır. “Utanırım” diyen kadınların oranı %32, erkeklerin oranı %20’dir. “Heyecanlanırım” diyen kadınların oranı %80, erkeklerin oranı %56’dır. “Korku hissedirim” diyen kadın bulunmazken, erkeklerde bu oran %4’tür. “Kendime güvenirim ve rahatımdır” diyen kadınların oranı %20, erkeklerin oranı %48’dir.

Tablo 13: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Kendilerine Kötülük Yapan Birini Bağışlama Durumları

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Bağışlarım	21	84	16	64
Bağışlamam	4	16	9	36

Tablo 13’e göre, “size kötülük yapan birini kolay kolay bağışlar mısınız?” sorusuna; “bağışlarım” diyen kadınların oranı %84, erkeklerin oranı %64 olmuştur. “Bağışlamam” diyen kadınların oranı %16, erkeklerin oranı %36’dır.

Tablo 14: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Çaresiz Birini ya da Bir şeyi Gördüklerinde Hissettikleri Duygular

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Acıma ve merhamet	13	52	7	28
Yardım etme	22	88	25	100
Üzülme	3	12	3	12

Tablo 14’te “çaresiz birini ya da bir varlığı gördüğünüzde ne hissedersiniz?” sorusunun cevapları bulunmaktadır. “Acıma ve merhamet hissederim” diyen kadınların oranı %52, erkeklerin oranı %28’dir. “Çaresiz birini ya da bir varlığı gördüğümde ona yardım etme isteği uyanır” diyen kadınların oranı %88, erkeklerin oranı %100’dür. “Çaresiz birini ya da bir varlığı gördüğümde, onun haline üzüldüm” diyen kadınların ve erkeklerin oranı da %12’dir.

Tablo 15: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Mutsuz Oldukları Bir Anda Mutlu Olan Birini Gördüklerinde Hissettikleri Duygular

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Onun mutluluğuna sevinirim	5	20	7	28
Mutluluğundan dolayı kıskançlık duyarım ve rahatsız olurum	10	40	9	36
Hiçbir şey hissetmem	10	40	10	40
Üzülürüm	6	24	-	0

Tablo 15’te “siz mutsuzken, yanınızda mutlu olan birini gördüğünüzde ne hissedersiniz?” sorusuna verilen cevaplar yer almaktadır. “O kişinin mutluluğuna sevinirim” diyen kadınların oranı %20, erkeklerin oranı %28’dir. “O kişinin mutluluğundan rahatsız olurum ve bundan kıskançlık duyarım” diyen kadınların oranı %40, erkeklerin oranı %36’dır. “Bir şey hissetmem” diyen kadınların ve erkeklerin oranı %40’dır. “O kişinin benim mutsuzluğumu görerek mutlu olmasına üzüldüm” diyen kadınların oranı %24 iken erkekler böyle bir cevap vermemiştir.

Tablo 16: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Arzuladıkları Şeylere Başkalarının Kolaylıkla Ulaştıklarını Gördüklerinde Hissettikleri Duygular

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Mutlu olma ve imrenme	19	76	11	44
İmtihan olarak görme	3	12	-	0
Umursamama	3	12	9	36
Kıskanma	3	12	3	12
Öfke	1	4	1	4
Bir şey hissetmem	1	4	1	4

Tablo 16’da “sahip olmak istediğiniz ve sahip olmayı arzuladığınız şeylere başkalarının kolaylıkla ulaştıklarını gördüğünüzde ne hissedersiniz?” sorusuna verilen cevaplar bulunmaktadır. “Arzuladığım şeylere başkasının kolaylıkla ulaştığını gördüğümde o kişi adına mutlu olurum ve o kişiye imrenirim” diyen kadınların oranı %76, erkeklerin oranı %44’tür. “Arzuladığım şeye ulaşamadığımda bunu bir imtihan olarak görürüm” diyen kadınların oranı %12 iken erkeklerin böyle bir cevabı olmamıştır. “Arzuladığım şeylere başkalarının sahip olmasını umursamam” diyen kadınların oranı %12, erkeklerin oranı %36’dır. “Arzuladığım şeylere başkalarının kolayca sahip olmasını kıskanırım” diyen kadınların ve erkeklerin oranı %12’dir. “Arzuladığım şeylere başkalarının kolayca sahip olması beni öfkelenendirir” diyen kadınların ve erkeklerin oranı %4’tür. “Bir şey hissetmem” diyen kadınların ve erkeklerin oranı %4’tür.

Tablo 17: Mülakata Katılan Kadınların ve Erkeklerin Yakınlarının Vefatı Sebebiyle Hissettikleri Duygular

Hisler	Kadınların Seçenekleri	%	Erkeklerin Seçenekleri	%
Üzüntü	23	92	17	68
Çaresizlik ve Öfke	1	4	3	12
Özlem	2	8	1	4
Korku	7	28	2	8
Sakin ve sağduyulu kalma	-	0	6	24

Tablo 17’ye göre “yakınlarınızdan biri vefat ettiğinde daha çok hangi duygularınız öne çıkar?” sorusuna verilen cevaplar yer almaktadır. “Üzüntü duyarım” diyen kadınların oranı %92, erkeklerin oranı %68’dir. “Çaresizlik ve öfke hissederim” diyen kadınların oranı %4, erkeklerin oranı %12’dir. “Özlem hissederim” diyen kadınların oranı %8, erkeklerin oranı %4’tür. “Ölümün hatırlattıklarından korkarım (ahiret, hesaba çekilme vs.)” diyen kadınların oranı %28, erkeklerin oranı %8’dir. “Sakin ve sağduyulu kalmaya çalışırım” diyen kadın yokken, erkeklerde bu oran %24’tür.

Tüm bu soru ve oranlardan hareketle genel çerçevede şu sonuca varmak mümkündür:

Görüştüğümüz kadın ve erkeklerden edindiğimiz sonuca göre namazla ilgili düşüncelerinde korku duygusunu yaşadığını söyleyen kadınların sayısı az da olsa erkeklerin sayısından fazla çıktığı görülmüştür. Utanç, suçluluk ve pişmanlık duygularını kadınlar daha fazla hissettiklerini söylemişlerdir. Sevgi, huzur ve mutluluk duygularını yine kadınlar daha yoğun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Cansun'un ve Tarhan'ın²⁴² ifadelerinde yer alan kadının doğasından saydıkları merhamet, duyarlılık, kendine güven eksikliği gibi özelliklerle aynı doğrultuda bir sonuca ulaşıldığı ifade edilebilir.

Oruçla ilgili sorduğumuz soruya kadınlar şefkat (acıma), mutluluk ve huzur duygularını erkeklerden daha çok yaşadıklarını söylemişlerdir. Erkekler gerginlik ve asabiyet duygularını daha fazla yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgular, Yapıcı, Tarhan ve Burger'in eserinde²⁴³ bahsettiği erkeklerin sinirlilik, şiddete yatkınlık ve saldırganlık özellikleriyle uygunluk göstermektedir. Cüceloğlu'nun da eserinde²⁴⁴ 'psikologların erkeklerin daha saldırgan oldukları konusunda hemfikir oldukları' ifadesi yer almaktadır.

İbadetlerini yapmadıklarında hissettikleri duyguların ne olduğu sorusunda, kadınların utanma, suçluluk, pişmanlık, üzüntü ve huzursuzluk duygularını erkeklerden daha yoğun yaşadıkları gözlenmiştir. Erkekler kadınlara göre korku ve merhamet duygularını daha fazla hissettikleri cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlar Cirhinlioğlu ve Adler'in eserlerinde²⁴⁵ belirttikleri 'erkeklerin korkuya daha dayanıklı oldukları' ifadesi ile tezatlık göstermektedir.

Dua etme sebebi olarak erkekler "Allah'ın gazabından korkuyorum" cevabını kadınlardan daha çok vermiştir. Kadınlar erkeklerden daha fazla sevgi ve merhamet duygularıyla dua ettiklerini söylemişlerdir. Yapıcı'nın araştırma sonucuna²⁴⁶ göre de kadınlar merhamet ve şefkat duygularının belirgin olarak gözlendiği bir kişilik yapısına sahiptirler.

²⁴² Cansun, a.g.m., s. 231; Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 17, 23, 27, 28, 56, 81, 82, 261.

²⁴³ Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s. 273; Tarhan, a.g.e., s. 52; Burger, a.g.e., s. 561.

²⁴⁴ Cüceloğlu, a.g.e., s. 388.

²⁴⁵ Cirhinlioğlu, a.g.e., s. 83; Adler, a.g.e., s. 152.

²⁴⁶ Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s. 269, 271.

İbadetlerini yapıp yapmadıkları sorusuna neredeyse eşit sayıda cevaplar alınmıştır. Bunun yanında kadınlar dini metinleri daha sık okuduklarını ifade etmişlerdir. Erkeklerden de 2 kişi Kur'an okumayı bilmediğini söylemiştir. Bulgularımızın sonucunun Hökelekli'nin eserinde²⁴⁷ yer alan Batı'da yapılan araştırma sonucuna (kadınların kutsal kitabı daha fazla okudukları) uygunluk gösterdiği söylenebilir.

Farz ve nafil ibadetleri yaparken aynı duyguları hissediyorum diyen erkeklerin sayısı daha fazladır. Farzlarda daha dikkatli ve huşuluyum diyen kadınların aynı şekilde nafilelerde daha huşuluyum diyen ve nafil ibadeti daha az yaptığını ifade eden erkeklerin sayısının daha fazla olduğunu görmekteyiz. Cevap vermek istemeyen kadınlar ise daha çoktur.

Allah tasavvurunun ilk çağrıştırdığı duyguların ne olduğunu sorduğumuzda, kadınlar merhamet, şefkat ve sevgi duygularını daha çok söylemişlerdir. Gazap, öfke, adalet, ceza ve kudret duygusunu erkekler kadınlardan daha fazla söylemişlerdir. Günay ve Çelik'in eserinde²⁴⁸ yer alan 'kadınlar için Tanrı sevgisi, erkekler için Tanrı'nın gücü ve adaleti önem arz eder' ifadesiyle bizim bulgumuzun paralellik gösterdiği ifade edilebilir.

Toplum içinde kendilerine söz hakkı verildiğinde kadınlar utanma, heyecan ve korku duygularını daha çok yaşadıklarını ifade ederken erkekler kendine güven ve rahatlık duygularını daha fazla yaşadıklarını söylemiştir. Bulduğumuz sonuç Adler'in²⁴⁹ da ifade ettiği 'kadınlar heyecanlı davranışlar sergiler' görüşünü destekler niteliktedir. Aynı şekilde Cüceloğlu'nun²⁵⁰ 'erkeklerin kendine güven davranışları daha üstündür' ifadesi sonucumuzla paralellik göstermektedir.

Kendilerine kötülük yapan birini kadınlar daha kolay bağışlayabildiklerini söylerken, erkekler daha zor hatta bağışlamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu da göstermektedir ki kadınlarda merhamet duygusu daha yoğun yaşanmaktadır. Uysal'ın

---

²⁴⁷ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, a.g.e., s. 94.

²⁴⁸ Günay, Çelik, a.g.e., s. 328.

²⁴⁹ Adler, a.g.e., s. 152.

²⁵⁰ Cüceloğlu, a.g.e., s. 388.

dinselliğin ‘sosyal yönü ve kötü huy’ boyutlarıyla ilgili araştırma sonuçlarına göre de kadınlar erkeklere kıyasla dinselliklerinde daha iyiliksever ve merhametlidir²⁵¹.

Çaresiz birine karşı üzülmeye ve acıma (merhamet) duygularını kadınlar erkeklerden daha yoğun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar Yapıcı’nın, Tarhan’ın, Günay ve Çelik’in²⁵² kadınlarda acıma ve merhamet (şefkat) duygularının yoğun olduğu ifadeleriyle paralellik göstermektedir. Mehmedoğlu’nun araştırma sonuçlarına göre ise tezatlık göstermektedir. Çünkü bu sonuca göre erkeklerde şefkat gösterme özelliği temel özellik olarak görülmektedir²⁵³.

Kendileri mutsuzken başkasının mutsuz olmasından dolayı kıskançlığını ifade eden kadın sayısı erkek sayısından bir fazla olmuştur. Bu sonuç ayırt edici bir sonuç gibi görünmemektedir. Yine de Adler’in²⁵⁴ ‘kıskançlığın kadın davranışı olarak belirdiği’ ifadesiyle benzer görünmektedir. Yapıcı’nın araştırma sonucuna göre de kıskançlık bir kadın özelliği olarak görülmektedir²⁵⁵. Uysal’ın araştırma bulgularına göre ise kıskanç olmadığını dile getiren kadın sayısı fazladır²⁵⁶.

Kendilerinin arzulayıp ulaşamadıkları şeylere başkalarının kolayca ulaşmasını imtihan olarak görüp kabullenme ve o kişiler için mutlu olma duygusunu kadınlar daha fazla yaşadıklarını ifade ederken erkekler daha çok bu duyguları umursamadıklarını söylemişlerdir. Bundan dolayı kadınlar ve erkekler kıskanma ve öfke duygusunu aynı oranda yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Cırhinlioğlu’nun²⁵⁷ tespitine göre de öfke duygusu kadın ve erkeklerde aynı yoğunlukta hissedilmektedir.

Yakınlarından birinin vefat haberini duyduklarında kadınlar daha fazla üzüntü ve korku yaşadıklarını ifade ederken çaresizlik, öfke ve sakin kalma duygusunu erkekler daha yoğun yaşadıklarını söylemişlerdir. Sakallı ve Tarhan’ın da eserinde²⁵⁸ bahsettiği ‘erkeklerin duygularını kontrol etme ve heyecanına ket vurma yeteneklerinin fazla olduğu’ ifadeleri, erkeklerin sakin ve soğukkanlı kalabildiği sonucunu desteklemektedir.

---

²⁵¹ Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, s. 145.

²⁵² Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s. 273; Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 155; Günay, Çelik, a.g.e., s. 326.

²⁵³ Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, s. 171.

²⁵⁴ Adler, a.g.e., s. 152.

²⁵⁵ Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s. 160, 165.

²⁵⁶ Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, s. 70.

²⁵⁷ Cırhinlioğlu, a.g.e., s. 83.

²⁵⁸ Sakallı, a.g.e., s. 40-44; Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, s. 101.

Yapıcı'nın araştırma sonuçlarına göre de erkeklerin sabırlı ve dayanıklı bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir²⁵⁹.

---

²⁵⁹ Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, s. 167.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmamızda kadın ve erkeğin bazı kişilik özelliklerini ele alarak bunun dindarlıklarına yansıyor yansımadığını değerlendirmeye çalıştık. Bunun sonucunda kadınların mı yoksa erkeklerin mi daha dindar sayılabileceğini ve kadın dindarlığının erkek dindarlığından farklı yanlarının neler olduğunu tespit etmeye çalıştık. Bu sebeple kadın olgusu ile din ilişkisini biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yönleriyle ele alırken erkek olgusuyla karşılaştırıp arada ne gibi farklılıkların olduğunu analiz etme gayesi içinde olduk.

Cinsiyet farklılığının dindarlığa çeşitli yönlerde etkisinin olduğu büyük çoğunluk tarafından ifade edilmektedir. Bizim araştırma sonucumuza göre de cinsiyet farklılığı, kadın ve erkeklerin dini yaşantılarında çeşitlilik oluşturmaktadır.

Kadınların suçluluk ve utanma duygularını yüksek düzeyde hissetmelerinin; duygusal, narin, kırılgan, düşünceli ve hassas olmalarının din ile olan ilişkilerine olumlu yönde yansıdığı sonucuna varılmıştır. Kadınların şefkat ve merhamet duygularının hakim olduğu bir dini algıya sahip oldukları gözlenmiştir. Kadınların merhamet duygularının fazla olduğu sonucu, kadınlardaki annelik içgüdüsünden kaynaklanabilir. Bu özelliklerin onları dine yakın ve yatkın bireyler haline getirdiği sonucuna varılabilir.

Erkekler biyolojik olarak soğukkanlı, baskın ve atılgandırlar. Akıl ve mantıkla, bağımsız ve özgürce hareket etme eğilimindedirler. Kendine güveni yüksek birey olmaları dolayısıyla da dinî kabullenmeye ve dine itaat etmeye kadınlardan daha uzak kaldıkları söylenebilir. Fakat erkeklerin akıl ve mantıkla hareket etmelerinin, daha sağlam bir dini algı ve düşünce oluşturduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü İslam dini akıl ve mantık dinidir. Mülakat verilerine göre de erkeklerin bu yönleriyle dini, kadınlardan daha doğru anladıkları ve uygulamaya çalıştıkları gözlenmiştir. Kanaatimize göre, kadınlar duygusal içerikli bir dindarlık yaşamaktadırlar. Erkekler daha kuralcı bir din anlayışına sahip olarak hareket etmektedirler. Bu çerçevede “kim daha çok dindar?” sorusuna cevap aramak yerine, “kim dindarlığını daha çok nasıl yaşamaktadır?” sorusuna cevap aramaya çalıştık.

Namaz ibadetini yapıp yapmadıklarında ne hissettikleriyle ilgili olarak sorduğumuz soruda en dikkati çeken şu olmuştur: Namaz kıldıklarında kadınlar belirgin olarak erkeklere göre daha huzurlu ve mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuca göre kadınların daha hassas bir yapıya sahip olduklarını söylemek mümkündür. Namaz kılmadıklarında ise kadın ve erkeklerde utanç, suçluluk, pişmanlık, huzursuzluk ve korku duygularının yaklaşık aynı oranda hissedilmekte olduğu ve çok açık bir farkın görülmediği sonucuna varılmıştır.

Oruç ibadetinin yapılıp yapılmadığında hissettikleri ile ilgili soruya verilen cevaplarda kadın ve erkek arasındaki duygu farkları daha net bir şekilde gözlemlenmiştir. Oruçlu iken kendini gergin ve asabi hisseden erkek sayısı oldukça fazla iken kadınlarda yalnızca bir kişi gergin olduğunu ifade etmiştir. Yine orucun sabır, şükür ve dini tefekkürü arttırdığı cevabını veren erkeklerin daha fazla olduğu görülmüştür. Bu cevaplardan hareketle erkeklerin akıl ve mantıkla dindarlıklarını yaşadığı sonucuna ulaşılabilir. Oruç ibadetini yaparken merhamet, şefkat, mutluluk ve huzur duygularını yaşadıklarını ifade eden kadınların sayısı erkeklerden çok daha fazla olmuştur. Kadınların dini hayatlarında hassas yapılarını korudukları ve merhamet duygusunu daha yoğun olarak yaşadıkları sonucuna ulaşılabilir. Peygamberimizin kadınların hassas bir yapıya sahip olduğunu ifade eden hadisleri de (Buhari, “Nikah”, 80-81; Müslim, “Rada”, 18) bu sonucu doğrulamakta ve desteklemektedir.

İbadetler yapılmadığında genel olarak ne hissedildiğini sorduğumuz soruya verilen cevaplarda çok fazla farklar olmasa da suçluluk, pişmanlık, üzüntü ve huzursuzluk cevaplarını kadınlar daha fazla vermişken erkekler Allah’ın merhametine sığındıklarını, utanç ve biraz da korku hissettiklerini dile getirmişlerdir. Kadınlar ibadetlerini eksiksiz yapanlara daha fazla imrendiklerini söylemişlerdir. İbadetlerini tam yapanlara karşı kıskançlık hissettiklerini ise kadın ve erkeklerden birer kişi söylemiştir. Görüldüğü gibi korku ve merhamet duyguları bu soruda erkeklerde daha belirgin olarak görülmüştür. Kıskançlık duygusu ise aynı oranda çıkmıştır. Kadınlarda kıskançlık duygusunun belirgin olacağını düşünüyorduk; fakat sonuçlar aksini göstermiştir. Bu durumun kadınların kendilerini gizlediklerinden veya gerçeği kendilerine itiraf etmeye cesaret edemediklerinden kaynaklandığı yorumu yapılabilir.

Dua etme sebeplerinin ne olduğu sorusuna aldığımız cevaplar, kadınların yoğun olarak merhamet ve sevgi duygularını barındırdıklarını göstermiştir. Allah'ın gazabından korkma ve sabır duygularını ise erkekler daha fazla yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Çok belirgin bir fark sayılmasa da bu soruda korku duygusunu erkeklerin daha çok yaşadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Halbuki korku duygusunun kadınlarda daha fazla olduğu düşüncesine sahiptik. Ayrıca erkeklerin bağımsız ve hür olma eğilimlerinin, kendine güvenmelerinin ve soğukkanlı olmalarının onları daha korkusuz yaptığını varsaymıştık. Fakat sonuçlar tam aksini göstermiştir. Bu durumu şöyle yorumlayabiliriz: Birincisi, erkekler ibadetlerini eksik yaptıklarını düşündüklerinden dolayı daha fazla korku duyduklarını ifade etmiş olabilirler. Nitekim “ibadetlerinizi yapmadığımızda ne hissedersiniz?” sorusuna erkeklerin korku duyduklarını ifade etmiş olmaları bu düşünceyi desteklemektedir. İkinci olarak da kadınların sevgi ve şefkat temelli tanrı tasavvuruna sahip olması ama erkeklerin öfkeli, haşin ve cezalandırıcı tanrı tasavvuruna sahip olması bu sonucun çıkmasına sebep olmuş olabilir. Kadınlar Celal sıfatı baskın bir Tanrı düşünmedikleri için daha az korku ifadesi kullanmış olabilirler. Üçüncüsü, kendine güvenen erkeklerin Allah'ın kudreti ve gücü karşısında zayıf olduklarını düşünmeleriyle ilişkilendirilebilir. Olaylar karşısında soğukkanlı ve mantıklı olabilen erkekler baş edemeyecekleri bir durum (Allah'ın hem bu dünyadaki gazabı: hastalık, kaza, bela, musibet gibi.. hem de ahiretteki gazabı) karşısında güçsüzlüklerini kabul edip bu durumla karşılaşmaktan korkabilirler. Bu güçle baş edemeyeceklerini kabullendikleri için de korku duygularını dile getirmiş olabilirler. Şayet bu düşünce kabul edilecek olursa, erkeklerin güven ve teslimiyet noktasında Allah'a daha bağlı oldukları söylenebilir. Buradan hareketle ‘erkekler takva yönüyle kadınlardan daha üstün sayılabilir’ sonucuna varılabilir.

Kadın ve erkek dindarlığının pratik boyutunu gözlemleyebileceğimiz bir soru olan “ibadetlerinizi aksatıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında kadın ve erkeklerin dindarlıkları arasında pek bir farkın görülmediği kanaatine ulaşılmıştır. Dindarlığı ölçen bir başka soru dini metin okuma sıklığını öğrenmeye çalıştığımız sorudur. Belirgin farklar olmasa da “her gün Kur'an okuyorum” diyen kadınlar çoğunlukta olup Kur'an okumayı bilmediğini söyleyen iki erkek olmuştur. Bu soruda şu da dikkati çekmiştir: Kadınlar daha çok Kur'an okuduklarını ifade ederken erkekler Kur'an ile birlikte dini aydınlatıcı tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarını kadınlardan daha fazla

okuduklarını ifade etmişlerdir. Buradan şu sonuca varmak mümkün olmaktadır: Erkekler daha akıl ve mantığa dayalı, tahkiki bir din algısıyla hareket etmekteyken kadınlar genelde yalnızca Kur'an ile sınırlı olan bir dini algı ile hareket etmektedirler.

Kadın ve erkek dindarlığı arasındaki farkları tahlil edebildiğimiz bir başka soru da farz ve nafil ibadetleri yaparken hissettiklerini öğrenmeye çalıştığımız sorudur. Bu sorunun cevaplarını alırken belirgin olarak şunu gördük: Erkekler farz ve nafil ibadetleri ne için yaptıklarının daha bilincindedirler ve bunu kendi içlerinde sorgulayarak dini hayatlarını sürdürmektedirler. Erkekler farz ibadetleri kulluk bilinciyle yapıyorken nafil ibadetleri Allah-insan arasında özel bir yeri olduğu düşüncesiyle daha huşulu yaptıklarını söylemişlerdir. Kadınlar ise genel olarak farz ibadetleri de nafil ibadetleri de aynı kulluk bilinci ve sorumluluğuyla yerine getirdiklerini söylemişlerdir. Kadınlardan bazıları da farz ibadetlerin daha önemli olduğunu ve öncelikle bunu yapmaya gayret ettiklerini ifade etmişlerdir. Erkekler gibi nafil ibadetleri daha huşu içerisinde yaptıklarını söyleyen kadın katılımcılarımız olsa da bunların sayısı azdır. Şunu da ifade etmek gerekir ki bu soruya cevap vermek istemeyen 5 bayan ve 1 erkek katılımcımız olmuştur. Bu durum, vardığımız sonucu bir nebze bulanıklaştırmış olsa da görüşmelerden edindiğimiz sonuca göre erkeklerin kadınlardan daha sorgulayıcı bir dindarlık yaşadıklarını söylemek mümkündür.

Allah tasavvurunun zihinlerde ilk neyi çağrıştırdığı sorusunda kadın ve erkek katılımcılarımızın kişilik özelliklerini yansıtan duygular açık bir şekilde görülmüştür. Kadınların hepsi Allah'ı ilk olarak merhametiyle, şefkatiyle ve sevgisiyle hatırladıklarını ifade etmişlerdir. Merhametinin çok olduğuna inansalar da kadınların bir kısmı Allah'ın gazabından korktuğunu da belirtmiştir. Erkekler Allah'ı sevgi ve şefkatinin yanında kudretiyle, öfkesiyle, gazabıyla, adaletiyle, cezasıyla ve diğer tüm sıfatlarıyla hatırladıklarını söylemişlerdir. Buradan şu düşünceye varmak mümkündür: Erkeklerin sevgi, merhamet ve şefkat duygularına sahip olmadıklarını düşünmek yanlıştır. Nitekim Allah kadının da erkeğin de gönlüne sevgi tohumları ekmiştir (Rum 30/21). Bu sebeple kadın ve erkekte sevgi ve merhamet duygularının olması pek tabidir. Ayrıca erkeklerin gazap, öfke ve kudret duygularının ön plana çıkmış olması, onların kişilik özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Bir başka soruda utanma, heyecan ve kendine güven duygularının kadınlarda mı yoksa erkeklerde mi daha fazla olduğunu gözlemlemeye çalıştık. “Toplum önüne çıktığınızda hangi duyguyu daha çok yaşarsınız?” sorusuna kadınlar daha çok heyecan, endişe, korku ve utanma yaşadıklarını söylerken erkekler kendine güvenlerinin yüksek olduğunu ve gayet rahat olabildiklerini ifade etmişlerdir. Böylece bilimsel verilerle paralellik gösteren bir sonuca ulaşıldığı söylenebilir.

Merhamet ve öfke duygularını kıyasladığımız bir diğer soruda (size kötülük yapan birini kolayca bağışlar mısınız?) merhamet duygusu ağır basarak affedebileceğini söyleyen kadınlar çoğunlukta, erkekler kadınlara göre daha fazla öfkeye kapılıp kolayca bağışlayamayacaklarını ifade etmişlerdir. Böylece kadınlarda merhamet duygusunun, erkeklerde ise öfke duygusunun daha ağır basmakta olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Çaresizlik içerisinde kalmış birine karşı hangi duyguları hissettiklerini sorduğumuz soruda, acıma ve merhamet duygularının ön plana çıktığını söyleyen kadınların daha fazla olduğu gözlenmiştir. Böyle bir durumda erkekler kendilerinde yardım etme duygusunun oluştuğunu ifade etmişlerdir. Erkeklerde güncel hayatta karşılaştıkları sorunlara karşı mekanik ve mantıklı düşünme eğilimi oluştuğu ve akabinde çözüm odaklı bir eylem içerisine girdikleri sonucuna ulaşılabilir. Böylece gerçek hayatta kadınların duygusal tepki verdikleri, erkeklerin de akıl ile duyguyu bütünleştirerek duyguları eyleme geçirmeyi ön planda tuttıkları söylenebilir.

“Mutsuz bir anınızda mutlu olan birini gördüğünüzde bundan rahatsızlık duyar mısınız?” şeklinde sorduğumuz soruda erkekler bu durumu sakinlikle karşılayabileceklerini ve onların mutluluğunu umursamayacaklarını soğukkanlılıkla ifade etmişlerdir. Kadınlar “üzülürüm, kıskançlık duyarım, onlar adına sevinirim” cümleleriyle bu soruya cevap vermişlerdir.

Ulaşmak istedikleri bir şeyi başkalarının kolayca elde etmesi karşısında hissettiklerini sorduğumuz soruda kadere teslim olma ve başkaları adına sevinme, mutlu olma duygularının kadınlarda fazla olduğu gözlemlenmiştir. Erkekler hem onlar adına mutlu olduklarını söylemiş hem de umursamaz davranış sergilemiştir. Buradan hareketle sosyal hayatın kadına biçtiği itaat etme ve kabullenmenin kendini belirgin

olarak gösterdiği söylenebilir. Böylece kadınlarda daha fazla itaat etme ve duygusallığın hakim olduğu sonucuna ulaşılabilir.

“Yakınlarınızdan biri vefat ettiğinde daha çok hangi duygularınız öne çıkar?” sorusuna aldığımız cevaplar yine tahmin ettiğimiz düşünceyi doğrular nitelikte olmuştur. Kadınlar daha çok üzüntü, özlem ve korku duygularının kendilerinde hakim olduğunu söylerken erkekler daha çok öfke, çaresizlik hissettiklerini ve her şeye rağmen sağduyulu ve soğukkanlı kalmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Yer yer kadın katılımcılarımızın dini hayatlarında öfkenin yer aldığını ve erkek katılımcılarımızın dini yaşamlarında merhamet, sevgi, korku gibi duyguların da hissedildiği durumların olduğu gözlenmiştir. Aynı şekilde kadın katılımcılarımızdan Kur’an ile birlikte başka dini eserleri okuduklarını ifade edenler de olmuştur. Ayrıca akıl ve mantığın dini hayatlarında önemli bir yere sahip olduğunu da ifade eden kadın katılımcılarımız olmuştur. Buradan hareketle şu değerlendirme yapılabilir: Kadın ve erkeklerin kişilik özelliklerinde keskin ayrımlar söz konusu değildir. Kadınlarda erkeklik özellikleri, erkeklerde de kadınlık özellikleri görülebilir. Nitekim Kur’an’da kadın ve erkeğin aynı özden yaratıldığına dair pek çok ayet bulunmaktadır (Nisa 4/1; En’am 6/2,98; A’raf 7/189; Hicr 15/26; Hac 22/5; Yasin 36/77; Zümer 39/6; Mü’minun 23/13; Alak 96/2). Bu sebeple kadın ve erkeklerin net bir çizgiyle birbirlerinden ayrı olmadıkları düşünülebilir. Aynı özden yaratılan kadın ve erkeğin benzer özelliklere sahip olmasının mümkün olduğu sonucuna varılabilir.

Psiko-biyo-sosyolojik olarak kadın ve erkeği ele aldığımız araştırmamıza katılan örneklem grubumuzun kişilik özellikleriyle dindarlıkları arasında ne gibi bir ilişkinin olduğunu saptamaya çalıştık. Elde ettiğimiz sonuç, kadın ve erkeğin kişilik özellikleriyle dindarlıkları arasında genellikle pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Kadınların merhametli, utangaç, hassas ve duygusallıkları dini hayatlarında da belirgin bir şekilde varlığını hissettirmektedir. Aynı şekilde erkeklerin de kişilik özelliklerinden olan akıl ve mantıkla hareket etmelerinin, soğukkanlı olmalarının, kendine güvenmelerinin ve öfke duygusunun genellikle dini hayatlarına yansıdığı sonucuna ulaşmış bulunmaktayız.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- ADLER Alfred, *Sosyal Roller ve Kişilik*, (çev. Turhan Yörükán), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.
- ALLPORT G. W., *Pattern and Growth in Personality*, New York, 1961.
- The Individual and His Religion, A Psychological Interpretation*, New York, 1950.
- ALTINKÖPRÜ Tuncel, *Karakter, Bilim ve İnsanı Tanımada Testler*, Hayat Yay., İstanbul, 1999.
- ARGYLE M., *Psychology and Religion: An Introduction*, New York: Routledge, 2005.
- ARKONAÇ S., *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1993.
- ATKINSON Rita L. ve ark., *Introduction to Psychology*, San Diego: Harcourt Brace, New York, Chicago, 1990.
- ATKINSON Rita L. - Richard C. ATKINSON, Ernest R. HILGARD, *Psikolojiye Giriş II*, (çev. Kemal Atakay, Mustafa Atakay, Aysun Yavuz), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1995.
- AYTEN Ali, *Psikoloji ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- BAL Hüseyin, *Nitel Araştırma Yöntemi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2013.
- BAHTİYAR Lale, *Bir Melek Olmak*, (çev. Orhan Düz), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2002.
- BATSON C. D. - P.A. SCHOENRADE - W. L. VENTIS, *Religion and Individual, A Social Psychological Perspective*, New York: Oxford University Press, 1993.
- BAYMUR Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1978.
- BERKTAY Fatmagül, *Tektanlı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul, 1995.
- BURGER Jerry M., *Kişilik*, (çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu), Kaknüs Yayınları,

- İstanbul, 2006.
- CİRHİNLİOĞLU Fatma Gül, *Din Psikolojisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.
- CONNELL R. W., *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- CÜCELOĞLU Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.
- DÖKMEN Zehra Y., *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.
- ENÇ Mithat, *Ruh Sağlığı Bilgisi*, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1979.
- FROMM Erich, *Kendini Savunan İnsan*, (çev. Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul, 1994.
- Psikanaliz ve Din*, (çev. Elif Erten), Say Yayınları, İstanbul, 2010.
- GALLUP Howard F., *An Invitation to Modern Psychology*, USA, 1969.
- GARDİNER Harry W. - Mary J. GANDER, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (yay. haz.) Bekir Onur, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.
- GARETT Henry E., *Psikolojiye Giriş*, (çev. F. Ertem, R. Öncül), İstanbul, 1954.
- GAZALİ E. H. M., *İhya Ulumi'd-Din (I-IV)*, (çev. M. Müftüoğlu), İstanbul, Tuğra Neşriyat, 1990.
- GÜNAY Ünver - Celalettin ÇELİK, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, Karahan Kitabevi, Adana, 2006.
- GÜRSES İbrahim, *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*, Arasta Yayınları, Bursa, 2001.
- Dindarlık ve Kişilik*, Emin Yayınları, Bursa, 2010.
- HARVEY Wallerstein, *The Penguin Dictionary of Psychology*, New York, 1964.
- HODGSON - G. S. MARSHALL, *İslamın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Tarih ve Bilinç I*, (çev. Metin Karabaşoğlu), İz Yayınları, İstanbul, 1993.
- HOLM Nils G., *Din Psikolojisine Giriş*, (çev. Abdulkerim Bahadır), İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- HOOD R. W. - B. SPILKA - B. HUNSBERGER - R. I. GORSUCH, *The Psychology of Religion: An Emprical Approach*, New York, 1996.
- İKBAL Muhammed, *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, (çev. Sofi Huri), Kırkambar Yay., İstanbul, 2002.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Din Psikolojisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2006.
- Psikolojiye Giriş*, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2008.

- Din Psikolojisine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul, 2010.
- JAMES William, *The Varieties of Religious Experience*, The Fontana Library, London, 1962.
- The Principles of Psychology*, Cambridge, 1981
- KARACA Faruk, *Ölüm Psikolojisi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Din Psikolojisi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 2011.
- KAYA Mevlüt, *Benliğin Gelişimi ve Kendini Gerçekleştirme*, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, İSAV, İstanbul, 1998.
- KAYIKLIK Hasan, *Tasavvuf Psikolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.
- KOPTAGEL İLAL Günsel, *Tıpsal Psikoloji*, Beta Yayınları, İstanbul, 1984.
- KÖKNEL Özcan, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1999.
- KÖKTAŞ Mehmet, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1993.
- KÖSE Ali - Ali AYTEN, *Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KRAHE Barbara, *Personality and Social Psychology*, Sage, London, 1992.
- KULA M. Naci, *Kimlik ve Din*, Ayışığı Kitabevi, İstanbul, 2001.
- KUTUB Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, (çev. Bekir Karlığa), İşaret Yay., İstanbul, 1992.
- LAWRENCE P.A., *Personality Theory and Research*, Singapore: John Wiley, 1993.
- MALİNOWSKİ B., *Büyü, Bilim ve Din*, (çev. S. Özkal), Kabala Yayınları, İstanbul, 1990.
- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.
- MORGAN J.C., *Psikolojiye Giriş*, (çev. ed. S. Karataş), Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, 11.Baskı, Ankara, 1995.
- MUNN N. L., *İnsan İntibakının Esasları Psikolojisi*, (çev. Nahid Tendar), M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1968.
- Psikoloji: İnsan İntibakının Esasları, II*, (çev. Nahit Tendar), M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1975.
- ONAY Ahmet, *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.
- OSHO, *Duygular: Öfke, Kıskançlık ve Korkuyu Aşmak*, (ed.) Neslihan Şemsiyeci, (çev. Sangeet), Ganj, İstanbul, 2011.
- ÖZTABAĞ Lütfi, *Psikolojide İlk Adım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.
- PEKER Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.

- PETERSON Michael vd., *Akil ve İnanç/ Din Felsefesine Giriş*, (çev. Rahim Acar), Küre Yayınları, İstanbul, 2003.
- SAKALLI Nuray, *Sosyal Etkiler: Kim Kimi Nasıl Etkiler?*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- SANDSTRÖM C. I., *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*, (çev. Refia Şemin), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1971.
- SAYAR Kemal, *Sufi Psikolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞAHİN Meryem - Mücahit GÜLTEKİN, *Kadın ve Aile*, Sekam Yayınları, İstanbul, 2014.
- TARHAN Nevzat, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2008.
- Duyguların Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- TÜMER Günay - Abdurrahman KÜÇÜK, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara, 1997.
- TÜZER Abdüllatif, *Dini Tecrübe ve Mistisizm*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2006.
- UYSAL Veysel, *Dini Tutumlar ve Şahsiyet Özellikleri*, M.Ü.İ.F.Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, Dem Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÜŞÜR Serpil, *Din, Siyaset ve Kadın*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- ÜNAL Ali, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, Nil Yay., İzmir, 1999.
- VEDÜD MUHSİN Amine, *Kur’an ve Kadın*, (çev. Nazife Şişman), İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- VERGOTE Antoine, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, (çev. Veysel Uysal), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- YAPICI Asım, *Ruh Sağlığı ve Din-Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana, 2007.
- Toplumsal Cinsiyet: Din ve Kadın*, Çamlıca Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2016.
- YAVUZ Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, D.İ.B., Ankara, 1983.
- YILDIZ Murat, *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2006.
- YÖRÜKOĞLU Atalay, *Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı Eğitimi Ve Sorunları*, Özgür Yay., Ankara, 1985.

Makaleler

- ARMANER Neda, “Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü”, *A.Ü.İ.F.D.*, S. XXI, Ankara, 1976, ss. 143-149.
- AYTEN Ali, “Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *M.Ü.İ.F.D.*, 29(2005/2), ss. 185-204.
- BİLGİN Vejdi, “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”, *U.Ü.İ.F.D.*, C. 12, S. 1, Bursa, 2003, ss. 193-214.
- BULADI Kerim, “Kuran ve Sevgi”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 38, S. 3, Temmuz – Ağustos - Eylül, 2002, ss. 191-208.
- BURGER J. M., “Desire for Control and Confirmity to a Perceived Norm”, *Journal of Personality and Social Psychology*, S. 53, 1987, ss. 235-360.
- CANSUN Şebnem, “Muhafazakar Değerler ve Kadın Sorunsalı: Yeni Şafak Gazetesi’nde Köşe Yazarları Örneği”, *Marife Dergisi*, S. 2, Yıl. 8, Güz 2008, ss. 213-239.
- DOKSAT Kerem, “Mizaç, Karakter, Kimlik, Kişilik, Duygudurum ve Duygulanım Nedir?”, *Birinci Basamak İçin Psikiyatri*, 2003, 2/2, ss. 9-15.
- EKŞİ Halil, “Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik (İmam Hatip Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma)”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (ed.) Hayati Hökelekli, Dem Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 181-216.
- EMMONS R.A. - R. F. PALAUTZIAN, “The Psychology of Religion”, *Annual Review Psychology*, 2003, S. 54, ss. 377-402.
- EROL Metin, “Toplumsal Cinsiyetin Tutumlar Üzerine Etkisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 32, S. 2, Aralık, 2008, ss. 199-219.
- FIĞLALI Ethem Ruhi, “İslami Anlayışta İnsani Değerler”, *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları I*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul, 1992, ss. 275-279.
- FRANCIS L. J. - C. WILCOX, “Religion and Gender Orientation”, *Personality and Individual Differences*, S. 20, 1996, ss. 119-121.
- GLOCK Charles Y., “On the Study of Religious Commitment”, *Review of Recent Research on Religion and Character Formation*, Research Supplement to Religious Education, July-August 1962, ss. 98-110.

- GÖRMEZ Mehmet, “Din ve Dindarlık”, *Diyanet Aylık Dergi: Dinin Hayatla İlişkisi: Dindarlık*, S. 265, Ocak 2013, ss. 1-3.
- GÜRSES İbrahim, “Dindarlık İle İlgili Tutumlar ve Otoriteriyen Kişilik İlişkisi”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (ed.) Hayati Hökelekli, Dem Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 83-136.
- HEMŞİNLİ Hakan, “Dini Tecrübenin Nesnelliği Üzerine”, *A.Ü.İ.F.D.*, S. 33, Erzurum, 2010, ss. 119-144.
- HUGHES T. Hywel, “Psikoloji ve Dini Hayat”, (çev. A. Vahit İmamoğlu, Ömer Gültekin), *S.Ü.İ.F.D.*, 10/2004, ss. 159-172.
- KULA Naci, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (ed.) Hayati Hökelekli, Dem Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 33-81.
- KURT Abdurrahman, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *U.Ü.İ.F.D.*, C. 18, S. 2, Bursa, 2009, ss. 1-26.
- MİLLER Alan S. - J. HOFFMANN, “Risk and Religion: An Explanation of Gender Difference in Religiosity”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, S. 34, 1995, ss. 63-75.
- OKUMUŞ Ejder, “Gösterişçi Dindarlık”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. VI, S. 2, 2006, ss. 17-35.
- ÖZDOĞAN Öznur, “Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi”, *Araştırma Dergisi*, S. 2, Ankara, 1997, ss. 113.
- “Din Psikolojisi ve Manevi Değerler”, *S.D.Ü.İ.F.D.*, S. 15, Yıl 2005/2, ss. 159-180.
- PEKER Hüseyin, “Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din”, *O.M.Ü.İ.F.D.*, S. I, Samsun, 1986, ss. 100-105.
- “Suçlularda Dini Davranışlar”, *O.M.Ü.İ.F.D.*, S. IV, Samsun, 1990, ss.93-123.
- TAŞ Kemalettin, “Dindarlığa Etki Eden Faktörler”, *S.D.Ü.İ.F.D.*, S. XIII, ss. 63-83.
- YAPICI Asım, “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, *Ç.Ü.İ.F.D.*, C. 2, S. 2, Adana, Temmuz - Aralık 2002, ss. 75-117.
- YAPICI Asım - Hasan KAYIKLIK, “Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı İle İlişkisi: Çukurova Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), ss. 177-205.
- YAVUZ Kerim, “Ziya Gökalp’in Dini Tutumu ve Din Anlayışı”, *E.A.Ü.İ.F.D.*,

S. II, 1977, ss. 211-222.

“Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, *E.A.Ü.İ.F.D.*, S. 5, 1982, ss. 87-108.

Diğer Kaynaklar

“33. Cinsiyet ve Dindarlık: Dindarlığı etkileyen Faktörler”,

<http://sosyolojisi.com/33-cinsiyet-ve-dindarlik-dindarl-g-etkileyen-faktoerler/1595.html>, (30.05.2016).

AÇIKGÖZ Sakine, *Toplumsal Değişim Sürecinde Kadın Dindarlığı*

(*Adıyaman/Çelikhhan Örneği*), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2010.

AKMAN Gül Nur, *Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemleri*, Afyon Kocatepe

Üniversitesi, Çay Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Programı, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersi, Danışman Öğretim Görevlisi Onur Kafadar, Afyonkarahisar, 2014.

AYGÜN Adem, *Kişilik Psikolojisi ve Dindarlık*, Sakarya Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2000.

ÇELİK Adem, *Dini Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi*, Ankara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.

Dictionaire Larousse, VI, İstanbul, 1993-1994.

ERKUŞ A., *Psikolojik Terimler Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara, 1994.

FIRAT Erdoğan, *Şahsiyet Gelişiminde Tevbenin Fonksiyonu*, Ankara Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Ankara, 1982.

HÖKELEKLİ Hayati, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi*, Uludağ

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1983.

KAYA Kadriye, *Kadın Dindarlığı ve Sosyalleşme (Yeni Süksün Kasabası Örneği)*,

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2011.

KAYIKLIK Hasan, *Dini Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir*

Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2000.

MARSHALL Gordon, *Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, (çev. Osman Akınhay, Derya

- Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- MASAT SUBAŞI Nurdan, *Sosyo-Ekonomik Düzeyi Yüksek Kadınların Dini Bilgileri ve Bilgi Kaynakları (Üsküdar İlçesi Örneği)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2006.
- Meydan Larousse*, XVII, İstanbul, 1992.
- MEYDANERİ Yasemin, *Sosyolojik Açısından Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar: Kırıkkale Örneği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2006.
- ŞAHİN İlkay, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dini Yaşantıları, Tutum ve Davranışları (Boğazlıyan Örneği)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2002.
- TEKİN Betül, *Kadın Dindarlığına Sosyolojik Bir Bakış (Hacılar Örneği)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2009.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, C. 1, Ankara, 1983.
- YAPAREL Recep, *Yirmi-Kırk Yaş Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1987.

EKLER

Ek-1. MÜLAKAT FORMU

Bu görüşme formu, kadın dindarlığı ile erkek dindarlığının arasındaki farkları belirleyebilmek amacıyla yapılan bir araştırma için hazırlanmıştır. Araştırmamızda sorulara ne kadar ayrıntılı cevap alırsak, mülakatımız o oranda verimli ve anlamlı olacaktır.

Şimdiden katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

- 1- Yaşınız?
- 2- Cinsiyetiniz?
- 3- Mesleğiniz?
- 4- Namazla ilgili hisleriniz nelerdir? Kılmadığınızda ve kıldığınızda neler hissedersiniz? Yani kılmadığınızda Allah'ın cezalandırmasından korkar mısınız veya Allah'a karşı utanç hisseder misiniz veya kıldığınızda Allah'ın çok seveceğini mi düşünürsünüz?
- 5- Oruç tuttuğunuzdaki hisleriniz nelerdir? (Gerginlik, asabiyet, fakirlerin haline acıma, hiçbir şey hissetmeme, vs...)
- 6- İbadetlerinizi yapmadığınızda neler hissediyorsunuz? (Korku, utanma, Allah'ın çok merhametli olduğuna inanma, ibadetlerini tam yapanlara karşı bir kıskançlık ve öfke, vs...)
- 7- Daha çok ne için dua edersiniz? (Allah'ın gazabından korktuğunuz için mi; başınıza gelen dertlere sabretmek için mi; Allah'ın sevgisini kazanabilmek için mi; Allah'ın merhametine sonsuz inancınızdan ötürü mü; ev, araba ve çocuklarınız gibi dünyalık haller için mi?)
- 8- İbadetlerinizi ne ölçüde yaparsınız? (Aksatır mısınız, aksatmaz mısınız?)

- 9- Dini metinleri (K.Kerim, meal(Kuranın Türkçesi), hadis(peygamberimizin sözleri), ilmihal(abdest, namaz, oruç, zekat, hac vb. gibi konular), tefsir(Kuranın derin açıklaması), vs...) ne sıklıkla okursunuz?
- 10- Farz ibadetlerinizi yerine getirirken hissettiklerinizi, nafie ibadetlerinizi yaparken ne ölçüde yaşıyorsunuz?
- 11- Zihninizdeki Allah tasavvuru sizde öncelikle hangi duyguları çağrıştırıyor? (Sevgi, şefkat ve merhamet, ceza, korku, endişe, öfke ve gazap)
- 12- Toplum içinde size söz hakkı verildiğinde öncelikle ne hissedersiniz? (Utanma, heyecan, korku, çekinme, hiçbir şey, vs...)
- 13- Size kötülük yapan birini kolayca bağışlar mısınız? Neden?
- 14- Çaresiz kalmış insan/hayvan gördüğünüzde içinizden her zaman yardım etmek geçer mi? Genelde ne hissedersiniz?
- 15- Mutsuz bir anınızda mutlu olan birini gördüğünüzde bundan rahatsızlık duyar mısınız? Neden?
- 16- Çok arzuladığınız şeyleri, başkalarının rahatlıkla elde etmesi sizde nasıl bir duygu oluşturur? (Öfke, kıskançlık, umursamama, karşıdaki adına mutlu olma, vs..)
- 17- Yakınlarınızdan biri vefat ettiğinde daha çok hangi duygularınız öne çıkar? (Korku, üzüntü, ölüm olayından dolayı öfke duymak, vs..)

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Merve ORHAN DEVRİM
Tez Adı	Kadın Dindarlığının Ayırıcı Vasıfları: Bursa Örneği
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. İbrahim GÜRSES
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :17.10.2016

Mervehan